

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

**Орта білім беру ұйымдарында едәуір сұранысқа ие мамандықтар бойынша
білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау және диагностикасын
жүргізу механизмі**

Әдістемелік ұсынымдар

**Механизм диагностики и профессиональной ориентации обучающихся
организаций среднего образования на наиболее востребованные
специальности**

Методические рекомендации

Астана
2019

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2019 жылғы 30 қаңтардағы № 1 хаттамасы)

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 1 от 30 января 2019 года)

«Орта білім беру ұйымдарында едәуір сұранысқа ие мамандықтар бойынша білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау және диагностикасын жүргізу механизмі» бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік ұсынымдар. - Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2019. – 194 б.

Методические рекомендации «Механизм диагностики и профессиональной ориентации обучающихся организаций среднего образования на наиболее востребованные специальности». Методические рекомендации. - Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 194 с.

Әдістемелік ұсынымдардың мазмұны орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау бойынша отандық және халықаралық тәжірибенің материалдарын қамтиды, сонымен қатар орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау және диагностикалау бойынша ұсыныстарды қамтиды.

Әдістемелік ұсынымдар білім беру жүйесінің педагогикалық қызметкерлеріне, ата-аналарға және аталған мәселеге қызығушылық танытатын жақтарға арналған.

Содержание методических рекомендаций включает материалы из отечественного и международного опыта по профессиональной ориентации обучающихся в организациях среднего образования, а также рекомендации по проведению диагностики и определения профессиональной ориентации обучающихся в организациях среднего образования.

Методические рекомендации адресованы педагогическим работникам системы образования, а также родителям и всем заинтересованным сторонам.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2019.

© Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2019.

КІРІСПЕ

Тақырыптың өзектілігі:

Қазіргі жағдайда технологиялық еңбек нарығы өзінің құрылымында қарқынды даму кезеңінен өтуде, көптеген жаңа мамандықтарға өткір қажеттілік қалыптасуда. Ғалымдардың болжамы бойынша, 2050 жылға қарай қазіргі кезде бар мамандықтардың жартысына жуығы жасанды интеллектпен алмастырылады. Ол оңай регламенттеуге болатын мамандықтар. Жасанды интеллект адамды алмастыра алмайтын салада «күрделі» мамандықтар сұранысқа ие болып қала береді. Мұның бәрі жастардың мамандық таңдау мәселесіне жоғарғы қызығушылығын туғызады.

Қазіргі таңда елімізде 300 мыңға жуық (немесе 9 %) жастар білім және еңбекпен қамтылмаған [1]. Колледж түлектерінің арасында өткізілген сауалнама нәтижесі көрсеткендей, олардың 49 %-ы өз мамандықтары бойынша жұмыс істемейді. Әлемдік рекрутингтік агенттіктердің зерттеулері бойынша 50 %-ға жуық ЖОО түлектері өз мамандықтары бойынша жұмысқа орналаспаған [2]. Қазақстанда жыл сайын 70 %-ға жуық мектеп бітірушілерге мамандық таңдау қиындықтар туғызады. Оның себептерінің біріне оқушыларда болашақ мамандығы туралы нақты түсініктің болмауы жатады. Мектеп оқушыларына «болжам» ретінде жұмыс берушілердің қатысуынсыз өткізілетін бір реттік іс-шара ұсынылады.

Білім алушылар өздерінің бейімі жоқ мамандықтарды таңдайды. Көптеген оқушылар бейіндік пәнді таңдауда саналы қадамға бармайды. Олардың таңдауы көбінесе мамандықтарға бөлінетін мемлекеттік грант көлемімен, мектепте оқытылатын таңдау пәнінің жеңілдігі, ата-анасының және достарының ұсыныстарымен анықталады.

Бұл мәселені шешудің тиімді тәсілі білім беру ұйымдарында білім алушыларды мамандыққа бағдарлау жұмыстарын жүргізу болып табылады. Бұл жұмыс үлкен өмірге қадам басқан адамға көмек беретін жүйелі іс-шараларды қамтиды, ғылыми негізге сүйеніп кәсіптік таңдау жасау немесе мамандыққа бағыттауға арналған тәрбие жұмыстарының жүйесін дамыту мақсатында, білім алушының өз бетінше мамандық таңдау кезеңінде көмек көрсетуге бағытталуы тиіс.

Жақсы деңгейде ұйымдастырылған кәсіби бағдар беру жұмыстары мемлекеттің тұрақты саяси және экономикалық негізін қалауға оң ықпал етеді. Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында орта мектептердің өзінде балаларды мейлінше сұранысқа ие мамандықтарға бейімдеп, кәсіби диагностика жүргізу маңызды екенін атап өтті [1].

Бүгінгі күні Қазақстанда кәсіби бағдар беру жұмыстарын ұйымдастырудың мол оң тәжірибесі жинақталған. Дегенмен, оң нәтиже беруіне қарамастан, орта білім беру ұйымдарында бұл жұмыс әлі өз мақсатына жетпеген. Бұл ең алдымен, әрбір тұлғаның жеке ерекшеліктері мен қоғамға

қажетті мамандықтар бойынша кәсіби кадрларға деген сұранысқа сәйкес білім алушылардың бойында өздігінен кәсіп таңдай алуын қалыптастыру.

Елімізде 90-жылдарда енгізілген бейіналды және бейіндік оқытудың академиялық сипаты басымырақ, көбіне білім алушыларды кәсіптік білім беру ұйымдарына дайындауға бағытталған және аздаған дәрежеде ғана еңбек нарығындағы сұранысқа ие мамандықтармен таныстыруды қарастырады. Қазіргі кезде кәсіби диагностика мәселесіне байланысты бірыңғай жүйелі әдістеме жоқ, орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдарды бағалау шартты түрде ғана жүргізіледі, көп жағдайда санаулы әдістер қолданылады, басым көпшілігінде байланысы жоқ жүйесіз тест сұрақтары пайдаланылады.

Әдістемелік ұсынымда, авторлар, білім алушылардың кәсіби бағдарын анықтау бойынша әлемдік тәжірибені зерделеу және елдегі ағымдағы жағдайды талдау негізінде, орта мектептердің өзінде балаларды мейлінше сұранысқа ие мамандықтарға бейімдеп, кәсіби диагностика жүргізу механизмін әзірлеуге талпыныс жасады. Жұмыс ғылыми-әдістемелік тұрғыда, психологиялық әдістемелік құралдарға, жалпы педагогикалық принциптерге негізделіп әзірленген.

1 Орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың кәсіби бағдарын анықтау үшін отандық және халықаралық тәжірибені талдау

Кәсіптік білім беру жүйесінің қазіргі кездегі жағдайы технологияның қарқынды дамуына және еңбек нарығының өзгеруіне, көптеген жаңа мамандықтардың пайда болуына байланысты, оның сапалы трансформациялануын талап етеді. Кәсіптік бағдар берудің әлемдік тәжірибесі қазіргі кезде дүние жүзінің дамыған елдерінде жүзеге асырылып отырған іргелі әдіснаманың қалыптасуына әкелген дамудың ұзақ жолынан өтті. Орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың кәсіби бағдарын анықтау бойынша Қазақстандық және шетелдік тәжірибені талдау аталған бағытты жүзеге асырудың неғұрлым табысты формалары мен әдістерін анықтауымен, сонымен қатар қазақстандық білім алушылардың кәсіптік дайындығы жүйесінде тиімді пайдалану тұрғысынан қызықты болып табылады.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі кәсіптік бағдар беру тәжірибесі жалпы білім беретін орта мектептердің оқушыларын еңбекке баулу және кәсіби бағдар беру мақсатында барлық жерлерде ашылған мектепаралық оқу-өндірістік комбинаттарымен (ОӨК) кеңестер одағы кезеңінен белгілі. Өнеркәсіптік және ауыл шауашылығы кәсіпорындарының, мемлекеттік және кооперативтік ұйымдардың қатысуы, сонымен қатар қажетті материалдық-техникалық жағдаймен қамтамасыз етілуі міндетті шарт болып табылады. Қазақстанда 300-ге жуық оқу-өндірістік және мектепаралық комбинаттары болған [3].

Оқу-өндірістік және мектепаралық комбинаттарда білім алушылар тігінші, суретші-көркемдеуші, медбике, аспазшы, хатшы машинист, электрик, тас қалаушы, электронды есептеуіш машинасының (ЭЕМ) операторы, сатушы, жүргізуші, автослесарь, әрлеуші, жиһаз жинаушы тәрізді мамандықтар алды. Мектеп түлектері ересек өмірге аттанғанда қолдарында жұмыскер мамандығының куәлігі болды.

Білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтаудың жапондық жүйесінің кәсіптік сынамасы – негізінде кеңестік ОӨК ұқсастығы бар, қазіргі кезде әлемдегі ең танылған жүйе болып табылады.

80-ші жылдардың аяғы мен 90-шы жылдардың басында еліміздің барлық мектептерінде оқу-әдістемелік кабинеттер құрылды, олар мамандықтарға қатысты насихаттау жұмысын, оқушылармен және олардың ата-аналарымен топтық және жеке кеңестер жүргізді, пән мұғалімдеріне әдістемелік көмек көрсетті, бұл білім алушылардың кәсіптік бағдары бойынша жұмысты неғұрлым белсенді жүргізуге жағдай жасады.

КСРО ыдырағаннан кейін жастарға кәсіптік бағдар берудің өзектілігі төмендей бастады және ОӨК жүйесі де жоғалды. Алайда тәуелсіз Қазақстан кезеңіндегі экономиканың өсуі білікті еңбек ресурстарына сұранысты арттырды, бұл өз кезегінде республиканың білім беру жүйесін кәсіптік бағдар жұмысын ұйымдастыру қажеттілігіне әкелді.

Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарындағы кәсіби бағдар беру жұмысы дәстүрлі тәсілдер негізінде жүргізіледі және ол орта білім беру (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) жүйесіне енгізілген, бұнда барлық іс-әрекет баланың жас ерекшелігіне бағытталған, сонымен қатар бейін алды және бейінді оқытудың барлық деңгейлерін қамтиды.

Бастауыш білім беру (1-4-сыныптар). Бастауыш білім беру деңгейінде (1-4-сыныптар) кәсіптік бағдар беру жұмысы барысында бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері ескерілуі және ересектерге еліктеу мен жетістіктерге жету басты мақсат болуы тиіс. Сондықтан, бастауыш сынып білім алушыларының ата-аналарының, мұғалімдерінің, туыстарының, жақын таныстарының, яғни олар үшін маңызды адамдардың мамандықтарына көңіл аудару, білім берудің бастапқы деңгейіндегі кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты болып табылады. Аталған жұмыс сабақ барысындағы іс-әрекеттер және сыныптан тыс жұмыстар арқылы жүзеге асырылады. Тақырыптық сайыстар, ойындар, викториналар, түрлі мамандық иелерімен кездесулер өткізу, тақырыптық сынып сағаттары және басқа да іс-шара түрлері бастауыш сынып білім алушыларымен жүргізілетін кәсіби бағдар беру жұмыстары болып табылады. Бұндай іс-шараларға ата-аналарды қатыстыру оның тиімділігін арттырады.

Негізгі орта білім беру деңгейі (5-9-сыныптар). Негізгі орта мектепте де кәсіби бағдар беру жұмысы білім алушылардың жас ерекшелігін ескере отырып және оқу процесі барысында оқу пәндері аясында, сонымен қатар еңбекке баулу, бейіналды дайындық (7-9-сыныптар), сыныптан тыс іс-шаралар жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Бұл жас аралығында еңбек түрлеріне адамгершілік қарым-қатынас қалыптастыру, тұлғалық құндылықтар жүйесін анықтау жасөспірімдердің болашақ мамандықтарын дұрыс таңдауында маңызды болып табылады. Сонымен қатар, жасөспірімдердің алдында оқуды мектепте жалғастырсам ба, әлде техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінде жалғастырсам ба деген таңдау мәселесі пайда болады.

Мектеп мұғалімдері мен психологтары тестілеу жұмыстарын жүргізеді, баланың мамандық икемділігін, физиологиялық ерекшеліктері мен денсаулық жағдайын зерттейді, бұл жасөспірімге өзінің мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін білуге көмектеседі. Бұдан әрі еңбек қызметі салаларының түрлі мамандықтары бойынша психологиялық сипаттамалар (психограмма) мен мамандық сипаттамаларын (профессиограмма) зерделеудің көмегімен, балаларға оларды қызықтыратын мамандықтарға байланысты талаптардың ерекшеліктеріне көңіл аудару ұсынылады, бұл олардың болашақта аймақтың әлеуметтік жағдайына және еңбек нарығындағы талаптарға бейімделе отырып өзінің кәсіби өсуін ойдағыдай құруына жағдай жасайды. Бұның бәрі 5-9-сынып оқушыларының жоғары сыныптарда оқуы үшін негізделген бейінді оқуды таңдауына немесе білімін техникалық және кәсіптік білім беру ұйымында жалғастыруына көмектеседі. Орта білім берудің негізгі деңгейінде кәсіби бағдар беру жұмысын осындай тәсілмен ұйымдастыру және жүргізу жағдайында әр оқушы болашақ білім алуының бейінін саналы түрде таңдайды, өзінің мүмкіндіктері мен

қызығушылықтарына байланысты және еңбек нарығының сұраныстары мен ұсыныстарын ескере отырып білім алу бағытын жоспарлайды.

Жалпы орта білім беру (10-11-сыныптар). Жоғары сынып білім алушыларының (16-17 жас) бойында өмірлік құндылықтар мен мақсаттар, келешек жоспарлар, сонымен қатар болашақ мамандығы, білім деңгейінің өсуі туралы көзқарастары қалыптасатын кезең. Бейінді оқыту білім алушылардың ақыл-ой өрісін тәрбиелеуге ықпал ететін жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттардан тұрады. Жоғары мектепте оқытуды бейіндендіру мектеп әкімшілігі мен мұғалімдерінің алдында пәндерді оқытуды кәсіптік бағдар берумен кіріктіру мақсатын қойып отыр. Бұл мектеп түлектерінің кәсіптің және өмірлік бағытын анықтауға көмектеседі.

Қазақстан Республикасының жекелеген аймақтарының (НЗМ ДББҰ, Қарағанда, Павлодар, Қостанай, Солтүстік Қазақстан облыстары) жалпы орта білім беру ұйымдарының білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау бойынша жүргізетін жұмыстарының талдауы келесі қызмет түрлерін айқындады:

- «Баланы жұмысқа ал», «10 күн ата-ананың кәсіпорнында» атты әлеуметтік жобалар (6-10-сыныптар), 9-сыныптың аяғында кәсіптік диагностиканың түрлерін қолдану, «Университетке маршрут» ақпараттық жүйесі аясында оқуға түсуге дайындықтың жеке маршруты әзірленуде (11-12-сыныптар), кәсіптік кеңесшілер, жоғары оқу орындарымен, НЗМ ДББҰ түлектерімен әлеуметтік серіктестік (НЗМ);

- кәсіптік бағдар берудің облыстық бағдарламасы, мектеп оқушыларының кәсіптік бағдары бойынша кеңес (сынып жетекшілері, әлеуметтік педагогтер, психологтар, пән мұғалімдері, кітапханашылар, медицина қызметкерлері, ата-аналар); жұмыс берушілермен, халықты жұмыспен қамтамасыз ету орталықтарымен, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарымен және жоғары оқу орындарымен өзара байланыс; кәсіптік бағдар беру кабинеттері 268 немесе 52%); кәсіптік сынамалар (каникул кезінде жылына 3 рет), 2015 жылдан бері Кәсіптік бағдар берушілер мектебі жұмыс істейді; «Бейіндеуді ерте бастау негізінде кәсіптік бағдар беру» жобасын енгізу (7 колледж, 30 мектеп); кәсіптік диагностиканың 3 кезеңі (1-7, 8-9, 9-11-сыныптар) (мектептердің 52%) (Қарағанды облысы);

- 8-11-сынып білім алушылары үшін «Мамандық таңдау» әлеуметтік жобасын орындауға арналған жыл сайынғы сайыс (кәсіби жәрменкелер, «Шеберлер қаласы» квест ойыны, кеңестер, кәсіптік бағдар беру кабинеттерінің фестивальдары) (Қостанай облысы);

- кәсіптік диагностика (7-11-сыныптар) (Павлодар облысы);

- жыл сайын 9-сыныптарда сауалнамалар өткізіледі, кәсіптік бағдар беру бойынша 46 орталықтар мен кабинеттер бар (СҚО).

Білім алушылардың кәсіптік бағдарын және өзін өзі анықтауы бойынша білім беру ұйымдары мен жекелеген мемлекеттік емес құрылымдарда жүргізіліп жатқан жұмыстардың оң нәтижелеріне қарамастан ҰБДҚ-ның деректері бойынша колледждердің 2018 жылғы түлектерінің 15% және 2017-

2018 оқу жылындағы 11-сынып бітірушілерінің 3% жұмыспен қамтылмаған (Шымкент қаласы бойынша 32 %, Түркістан облысы бойынша 7%).

Астана қаласы мектептерінің 9-сыныптарының 2408 білім алушысының кәсіптік бағдарының диагностикасы («Qazproftec» ЖШС) олардың мамандық таңдаудағы ынталарының, бұл ынталандыру-қажеттілік саласындағы жұмыстың төмендігін көрсетеді [4]. KASIPTEST (2018 ж.) өткізген кәсіптік диагностиканың нәтижелерінің талдауы бойынша Алматы қаласы мектептерінің 11-сынып білім алушыларының 75%-і (барлығы 7368) оқудың бейінді бағытын дұрыс таңдамаған [5].

Себептері – орта білім беру ұйымдарының білім алушыларының кәсіптік бағдарын анықтау мәселесі бойынша бірыңғай әдіснамалық жүйенің жоқтығы. Қазақстанның ұлттық экономикасын кадрлармен қамтамасыз ету проблемалары, еңбек нарығындағы сұраныспен жастардың мамандық таңдауының арасындағы сәйкессіздіктен туындап отыр.

Дүние жүзінің дамыған елдерінде білім алушылардың болашақ мамандығын және олардың кәсіптік бағытын өзіндік анықтауды ерте жастан бастауды қамтамасыз ету процесінің жоғары деңгейі қалыптасқан. Жекелеген елдердің білім алушыларының кәсіптік бағдарын анықтау және қолдау көрсету бойынша тәжірибелерін қарастырайық.

Ұлыбритания. Орта мектепте бейінді оқытудың бірнеше түрі бар, мысалы: грамматикалық, қазіргі заманғы, техникалық, біріктірілген. Бұнда кәсіби білім беруді 14 жастан бастайды. Мектептің түрін (бейінді оқытуды) таңдау бастауыш білім беру сатысын аяқтағаннан кейін жүргізіледі. Орта мектепте, оқушының одан әрі тұлғалық дамуынан бөлек, олардың мамандықтың бір немесе басқа түрі бойынша тәжірибе жинақтауына көп мән беріледі. Оқу процесіне оқытудың белсенді түрлері мен әдістерін қолдану арқылы жүргізілетін еліктеме (имитациялық) бағдарламалар енгізіледі. Оқу процесіне кәсіптік бағыт беруге арналған «Өтпелі бағдарламалар» атты іс-шаралардың құрамдастырылған нұсқалары әзірленген және енгізілген. Мектеп оқушыларына нақты мамандық бойынша біліктілік алмастан өздерін бірнеше мамандықта байқап көруге мүмкіндік беріледі [6].

Еңбек тәжірибесі британдық орта мектептің оқу процесінің міндетті құрамдас бөлігі болып табылады. Ағылшын мектептері жанындағы шағын кәсіпорындар тәжірибесіне ерекше көңіл аудару қажет. Жұмысқа орналастыру мен кәсіптік бағыт беруді қоса атқару – британдық кәсіптік бағдар берудің ерекшелігі болып табылады.

1973 жылы оқушылар үшін кәсіптік бағдар беру қызметтері туралы арнайы заң шықты, заңда олардың білім алудың барлық сатыларында кәсіптік бағдарын сүйемелдеудің және кәсіптік бағдар жұмысын әр мектепте ғана емес, сонымен қатар колледждер мен жоғары оқу орындарында да ұйымдастырудың қажеттілігі көрсетілген.

Ұлыбританияда еңбек ресурстары бойынша Комиссия жұмыс істейді, оның қарамағына жастардың кәсіптік өсуі (мансабы) қызметі және кәсіптік өсу (мансап) бойынша ұлттық кеңес беру кеңесі кіреді. Ұлыбританияда

оқушылардың кәсіби бағдары бойынша практикалық жұмысты Кәсіби мансап қызметінің қызметкерлері – кәсіптік кеңес берушілер мен мұғалімдер жүргізеді. Британияда оқу мерзімі 12 жылға созылады және әр жас сатысында кәсіби кеңесшілер жұмыс істеулері тиіс.

Мектептің жоғары сыныптарында кәсіптік кеңесшінің құрастыратын кәсіптік бағдар және кәсіптік кеңес бойынша жеке құжаттама мамандық таңдау ұсыныстары үшін негіздеме болып табылады.

Франция. Франциядағы кәсіптік бағдар қатаң заңнамалық реттеумен сипатталады. Білім туралы Заң бастауыш мектептің бірінші сыныптарынан бастап оқушылардың қабілеттілік бағытын бағалауды және міндетті білім алу мерзімі бойында кәсіби іріктеу жұмысын жүйелі жүргізуді талап етеді. Онда кәсіподақтармен және еңбек биржаларымен серіктестікте жұмыс істейтін, мамандандырылған кәсіби бағдар орталықтары желісі кең тараған. Мектептен тыс кәсіптік бағыт түрлі деңгейдегі (мемлекеттік, академиялық, департаменттік және жергілікті) арнайы қызмет желістерінің іс-әрекеттері арқылы көрінеді, олар Францияның орта білім беруінің педагогикалық бес кезеңінде (бақылау және бейімделу, орталық, бағдарлану, анықтау, аяқтау) білім, еңбек және денсаулық сақтау министрліктерімен үйлестіріледі [7].

1996 жылдан бастап Францияның Білім министрлігі педагогикалық қызметтің екі саласын: мамандықтармен және оларды меңгеру жолдарымен таныстыру және оқушылардың өзін-өзі, өз қажеттіліктерін, икемділіктерін, бейімділіктерін, қызығушылықтарын, мүмкіндіктерін тануын қамтитын, «бағдарлануды тәрбиелеу» тұжырымдамасын енгізе бастады.

Әсіресе ерте кезеңдерде (I-IV-сыныптарда, яғни 11-13 жас аралығында) әр оқушының тұлғалық ерекшелігін жан-жақты зерттеуге, оның бойындағы басым қызығушылықтар мен бейімділіктерді анықтауға көп көңіл аударылады. Бақылаулар мен тестілеудің нәтижесінде алынған деректер оқушының жеке құжаттамасында толтырылады, құжатта бала туралы көп ақпарат сақталады, олар келесі оқу орнына түсерде міндетті түрде ұсынылуы тиіс. Құжаттаманы сынып кеңесінің құрамына кіретін мұғалімдердің бірі (сынып жетекшісі), мектеп психологымен, ақпарат және кәсіптік бағдар беру орталығының кеңесшісімен бірлесіп толтырады. Сынып кеңесі кәсіптік бағдар беру жұмысы мақсатында құрылады, оның негізгі бағыты мектептегі тәуелсіз қызметкер – ақпарат және кәсіптік бағдар беру орталығының кеңесшісінің көмегімен жүзеге асырылады. Елде 500-ден аса бұндай орталықтар бар.

Францияда отбасымен байланыс орнату және сақтау кәсіби бағдарлау жұмысы аясында кеңесшілердің де, мектеп психологтарының да, сынып жетекшілерінің де қызметінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

АҚШ. Білім беру жүйесі жұмыстарының негізгі қағидаттары АҚШ Конституциясында бекітілген. Заңға сәйкес кәсіби кеңес мектеп білімінің ажырамас бөлігі болуы тиіс. АҚШ-да Д.Сьюпердің тұжырымдамасы негізінде кәсіби жетекшілік және кәсіби кеңес туралы мектеп қызметі Ережелері әзірленген. АҚШ-ның мектептерінде кәсіби кеңес баланың мектептегі барлық

оқу жылдарының барысында жүргізіледі. 1981 жылы бастауыш мектепте кәсіби кеңес беру туралы заң қабылданды [8].

Бұнда орталықсыздандырудың жоғары дәрежесінің тұтас жүйелі үлгісі қалыптасқан, яғни АҚШ-ның әр штаты жастардың кәсіби бағдарын анықтауды аймақтың еңбек нарығына сәйкес өз беттерінше жүргізеді, алайда бұндай іс-әрекет мемлекеттің орталықтан реттеуінің жалпы негізіне ие.

Жастардың кәсіби бағдарын анықтау қызметін Кәсіптік өсуді дамытудың ұлттық ассоциациясы жүзеге асырады. Кәсіби іс-әрекет стандарттарын әзірлеу, кәсіби кеңесшілер қызметінің принциптерін анықтау, қызметтің кез-келген саласын реттейтін әдістемелік және ақпараттық материалдар мен заң жобаларына сараптама жасау оның құзырына жатады.

Жастардың кәсіби бағытын анықтаудағы басты рөл жекелеген штаттар деңгейіндегі жұмыспен қамту қызметтеріне берілген. Жастар арасындағы практикалық жұмысты психолог, әлеуметтанушы немесе оқытушы білімі бар кәсіби кеңесшілер жүргізеді. Бұндай қызметтер ерте балалық шағынан бастап әр балаға жеке құжаттама жүргізіп бастайды. Бұнда ата-анасы және туыстары, әлеуметтік жағдайы, тестердің нәтижелері, мектептегі жетістіктері, қызығушылықтары мен әуестіктері туралы деректер кіргізіледі. Әр балаға арналған жеке кәсіби бағдар дайындығы қолданылады. Жасөспірімдер демалыс кездерінде түрлі мамандықтарда жұмыс істеп, өз күштерін сынау мүмкіндігіне ие болады. Бұл бағдарламаның жас мөлшері диапазоны 13-19 жас аралығында. Кәсіби кеңесшілер бұл уақыт аралығында кәсіпорындарға экскурсиялар ұйымдастырады, ал түрлі кәсіп өкілдері мамандық түрлерімен таныстыру мақсатында өздері әрдайым оқу орындарына барып отырады. Жұмысқа орналастыру бойынша агенттіктердің қарамағында штаттардағы бос жұмыс орындары туралы ақпараттарды сақтайтын электрондық банктер бар. Бұл ақпараттар басылады және кәсіби кеңесшілерге жіберіледі.

Мектептерде әр оқушы туралы мәліметтер жинау жұмысын мектептік арнайы кеңестік қызметі, сонымен қатар ол жеке сұхбаттар да жүргізеді, мектеп түлектерінің жұмысқа орналасуына көмектеседі және олардың кәсіби болашағын бақылайды. Мектепті аяқтауға жақындағанда, әр оқушының жеке портфолиосы болады, ол соңынан жұмыспен қамтамасыз ету қызметіне ұсынылады.

Кеңесші оқушыларды мамандықтар әлемімен және оларды алу жолдарымен таныстырады, оларға мамандықтың мазмұны және мамандарға қойылатын талаптар туралы нақты ақпарат табуға көмектеседі. Мектептің оқу-тәрбие процесінде ол мектептің кәсіби бағдар беру бойынша мұғалімдерінің жұмысын үйлестіреді, сонымен қатар ата-аналарға олардың балаларының қызығушылығы мен икемдерін дамыту бойынша көмек көрсетеді. Кәсіби кеңесші әр оқушыға жеке құжаттама жүргізеді. Деректер жинау барысында ол мектеп оқушыларының педагогтары мен ата-аналарының көмегіне сүйенеді.

Оқушылармен жүргізілетін кәсіби бағдар беру жұмысы мектеп қызметімен ғана шектелмейді. АҚШ жастарға кәсіптік бағдар беру мен жұмысқа орналастыруды ұйымдастыру нұсқасы өзінің көптармақтылығымен

ерекшеленеді. Американдық білім беру жүйесіне енгізілген Career Development («кәсіби өсуді (мансапты) дамыту») курсы 5 жастан 14 жас аралығында жүргізіледі, мамандықтармен және білім берудің мүмкіндіктерімен таныстыруға, кәсіби өсуді жоспарлауға бағытталған. Ал қолданыстағы «School-to-Work» құжаты білім беру жүйесінің мамандарын: мектеп оқушыларын еңбек нарығы жағдайындағы тиімді мінез-құлыққа үйретуге; білім беру мекемелері мен кәсіпорындардың арасындағы байланысқа (оқушылардың кәсіпорындар мен жұмыс орындарына баруы, жұмыс тәжірибесін алуы); әсіресе жастардың арасындағы жалпы жұмыссыздықты қысқартуға; болашақ жұмыс орнын алдын-ала таңдауға бағыттайды.

Мектептегі соңғы екі (11-12-сыныптар) оқу жылында колледж бағдарламасы бойынша академиялық сабақтарды тереңдету – оқуды жалғастыру немесе жұмысқа орналасу жолын таңдаудағы мектеп оқушыларын дайындаудың келесі нұсқасы болып табылады. Бұндай дайындық түлектердің оқуға түсу емтиханынсыз білімдерін жалғастыруларына мүмкіндік береді.

1998 жылы АҚШ-да мамандықтар туралы деректердің жаңа ақпараттық (O*NET) жүйелік базасы құрылды. «Career Zone» бағдарламасы O*NET жүйелік деректер базасынан мамандықтардың балаларға түсінікті сипаттамаларын ұсынады.

Германия. Кәсіптік ағарту 1969 жылы бекітілген. ГФР жұмыс орындарына жәрдемдесу туралы Заңы (AFG), жалпы білім беретін және кәсіптік қызметтердің, сонымен қатар кәсіптік-техникалық білім берумен, жұмыс берушілермен және жұмысшылармен, әлеуметтік, жастар және медициналық көмек көрсету ұйымдарымен байланысты міндетті түрде бірлесіп жұмыс істеуіне негізделген. Осы қызметтердің бәрімен бірге келісімге қол қойылған, олар қазіргі кезге дейін мамандық бойынша кеңес қызметіне қатысудың негізгі базасын және шарттарын құрайды. XX ғасырдың 60-жылдарының басында мамандықтың мәнін неғұрлым тереңірек негіздеу барысында мектептердің оқу жоспарына куррикулярлық мазмұнды енгізудің тәжірибелік маңыздылығы алға қойылды [9].

Германияның негізгі мектебіндегі еңбектануға үйрету сатылы құрылымнан тұрады. Оқушыларды жұмыс процесін жоспарлауға, еңбекке қажетті материалдарды іріктеуге, олардың құнын есептеуге, өнімнің сапасын анықтауға оқыту бірінші сатыдағы (7-сынып) «Еңбектану» пәнінің негізгі мақсаты болып табылады. Екінші сатыда (8-сынып) оқушылар дайын өнімдерге қойылатын елде бекітілген сапа нормаларымен, баға белгілеу, еңбекті ұйымдастырудың мақсатқа сәйкес әдістерімен танысады. Оқытудың үшінші сатысы (9-сынып) елдегі нарықты талдаумен байланысты, бұл сатының негізгі мақсаты оқушыларға өз қабілеттерін әр түрлі мамандықтардың талаптарымен өздіктерінен салыстыру мүмкіндігін беруде болып табылады.

Германияда 8-сыныптағы оқу жылының екінші жартысында немесе 9-сыныптың 1-тоқсанында өндірістік іс-тәжірибе жүргізіледі. Өндіріс орындарындағы іс-тәжірибе ұзақтығы үш-төрт аптаға созылатын оқу блоктары түрінде ұйымдастырылады. Негізгі мектептерде іс-тәжірибе үш кезеңнен

тұрады. Бірінші кезең іс-тәжірибеден өтуді жоспарлаудан, уақыт шектерін белгілеуден және оны өткізуге арналған өнеркәсіпті таңдаудан басталады. Олар өнеркәсіптік, қолөнерлік, сауда-саттықтық, ауыл шаруашылық, көлік және басқа салалардың кәсіпорындары болуы мүмкін. Іс-тәжірибеден өтудің екінші кезеңінде мұғалім-тәлімгер оқушылардың жұмыс орындарына барады, өнеркәсіптегі практикаға жауапты тұлғамен байланыс орнатады, құжаттарды толтырып және ата-аналармен хат жазысып отырады, іс-тәжірибе аяқталғаннан кейін жазбаша есеп жасайды. Іс-тәжірибенің үшінші кезеңінде қорытынды жасау және нәтижелерді бағалау жұмысы жүргізіледі. Іс-тәжірибенің нәтижелерін бағалау ата-аналардың, кәсіпорын өкілдерінің және басқа адамдардың қатысуымен «Кәсіпорынның кештері» тәрізді іс-шаралар түрінде жүзеге асырылады. Кешке дайындалу өнеркәсіптік іс-тәжірибе туралы бейне түсірілімдерді, оқушылар дайындаған бұйымдарының эскиздерін, практиканы өту барысында жинақталған папканы ұсыну міндетті болып табылады [6].

Бұдан басқа, «Еңбектану» пәні шеңберінде (7, 8-сыныптар) мынадай курстардан өту ұсынылады: «Еңбекті ұйымдастыру», «Техникалық сызу», «Тұтынушыларға арналған ақпараттар», «Ақша, қаржыландыру түрлері».

Сонымен, «Еңбектану» оқу бағдарламасында көрсетілген арнайы оқу курстары оқушыларға оқыту барысында теориялық және практикалық білімдерді ұштастыруға мүмкіндік береді.

Германиядағы оқушылардың өзіндік кәсіптік анықталу саласындағы аса қызықты жай – мектептерде шағын өнеркәсіп орындары құрылады, оларда оқушылардың өздері тауар шығаратын немесе қызмет көрсететін компаниялар немесе кооперативтер құрады, оларда маркетингтік іс-қимылдың барлық түрлері, белгілі бір уақыт аралығында шығарылған өнімдердің сатылуы және қызметтер іске асырылады, одан кейін олардың өздері жойылып кетеді. Мұндай жобалардың мақсаты – жас адамдарды өздерінің шешім қабылдауына үйрету мүмкіндігін жасау, өзінің іс-қимылын басқару бойынша жауапкершілікті мойнына алу, өзінің нақты жұмысты алып жүру мүмкіндігін сезіну және шағын бизнесте өзінің кәсіпкерлік дағдыларын қалыптастыру болып табылады. NEBS (Network Equipment Building Systems – желілік құрылғыларды құру жүйесі) жобасына Берлиннің 47 арнайы педагогикалық орталықтары (250 фирма, 2000 оқушы) қатысады. Бұл өндірістегі оқушылардың негізгі міндеттері – дербес мектеп фирмаларында жұмыс істей жүріп, өмірдегі еңбекке дайындала жүріп (250 фирма), оқуларын жалғастыру.

Бұл педагогикалық жоба тек фирманың өндірістік жағдайын модельдейді, ол нақты ұйым болып табылмайды.

Жалпы алғанда, мектептегі өздігінен кәсіп таңдауда өндіріске вариативтік экскурсия жасаудың маңызын айтуға болады. Біздің ойымызша, өндіріс орындарына экскурсия оң нәтижеге бір ғана жағдайда – оны мақсатты ұйымдастырып, оған ұқыпты дайындалғанда ғана жетуге болады.

Ондай фирмалар, әдетте, мектеп ғимаратына орналасады және нағыз экономикалық процессті – өндіріс өнімін шығаруды және сатуды, қызмет көрсетуді, қаржы және тауар ағындарын басқаруды көрсетеді. Жас балалар

әртүрлі рольдерде командада жұмыс істей алу, жеке жауапкершілік, тәуелсіздік сияқты қабілеттерін және біліктіліктерін дамытады. Нарық экономикасының құралдары арқылы балалар кәсіпкерлер сияқты ойланып, іс-қимылдар жасауға үйренеді. Бұл жобада жекетұлғалық қабілеттер де, қоршаған ортамен қарым-қатынасы да (өндірістуралы ақпараттар беріледі, өндірістік практика өтіледі) дамытылады. Мұғалім бұл жағдайда модератор қызметін атқарады. Оқушылар бизнес-процесспен іштей танысып, біледі, меңгерілген дағдыларды келесі оқыту бағдарламалары арқылы өзіндік дамытуға мүмкіндіктері мол. Кәсіптік бейімделу интегративтік іскерлік ойын түрінде осындай нақты өндіріс процессінің моделі арқылы іске асырылады.

Экскурсияға дайындық, оны жүргізу және талқылау барысында оқушылар хаттама, ауызша және жазбаша есептер жүргізеді. Мұғалімнің жетекшілігімен экскурсияны талқылау барысында оқушылар кәсіптер және кәсіптік қызметтер туралы өздерінің есептерін дайындайды. Жеке және топтық талқылау оқушылардың зейінін экскурсия барысында танысқан еңбек түрлері тарапынан адамдарға қойылатын талаптарға аударады

ГФР да жекеменшік жұмыспен қамту агенттіктеріне заңмен тиым салынған. Мектептерге қолданыстағы заңға сәйкес түлектерді еңбекпен қамтуға да тиым салынған.

Тұрғындарды еңбекпен қамту – Федералдық жұмыспен қамту институтының және оның жергілікті агенттіктері мен мекемелерінің монополиялық қызметі.

Кәсіптік бағдар беру мен еңбекпен қамту қызметін бірыңғай мемлекеттік органның құзырына біріктіру Германиядағы кәсіптік бағдар беру жұмысын «ауыспалы кезеңдегі қызмет» кешенді жүйесімен жақындастырады.

Еңбекпен қамту институты мен мектептердің қызметін үйлестіру мақсатында Білім министрлігі мен Еңбекпен қамту институтының өкілдерінен тұратын Федералдық байланыс комиссиясы оқушылардың кәсіптік бағдар беру мен еңбекпен қамту мәселелерінде үнемі жұмыс жасайды. Мұндай комиссиялар федералды мемлекеттік деңгейінде жұмыс істейді.

Германияның кәсіптік бағдар беру мен еңбекпен қамту жұмыстарында өзге елдерден айырмашылығы кәсіби кеңес пен кәсіби ұсыныс беруінде.

Әрбір оқушының жұмыс дәптерлеріне отбасы, жеке қызығушылықтары, өзіндік кәсіптік анықталуы, бейімділігі, болашақ мамандығы, үлгерімі, тест нәтижелері туралы ақпарат жазылады. Дәптер кәсіби кеңес беруде негізгі құрал болып табылады.

Жапония. Жапонияда кәсіптік бағдар беруді мемлекеттік еңбекпен қамту қызметі (МЕҚҚ) жүзеге асырады. Мемлекеттік мектептер оқушыларды жетінші сыныптан бастап тоғызыншы сыныпқа дейін барлық мамандықтармен таныстырады. Топтық курстарды МЕҚҚ қызметкерлері өткізеді және тестілеу ұйымдастырылады.

Жапонияда мектеп психологы деген болмайды. Мектепте істейтін мұғалімдердің жартысы кәсіби кеңес беру қызметін меңгерген. Олардың міндеті – мектеп директорының басшылығы МЕҚҚ қызметкерлері кәсіби

бағдар беру бойынша практикалық сабақтарды өткізу. Мектептер мен ЖОО басшылығы мен қызметкерлері МЕҚҚ қызметкерлерінің жұмысы туралы үнемі хабардар етіп отырады [10].

Жапониядағы МЕҚҚ-ның басты міндеті білім беру жүйесінің барлық бөлімшелеріне ақпараттық қолдау көрсету, оқу жылының басында еңбекке сұраныс бойынша болжам жасау, білім беру жүйесімен бірлесіп, еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныс бойынша оқытушылар мен кәсіби кеңесшілерге арналған оқу бағдарламаларын әзірлеу. Бүкіл Жапонияда жұмысшылардың екі санатына: IT-мамандары мен ағылшын тілі мұғалімдеріне деген үлкен сұраныс бар. Сондай-ақ банк қызметкерлері мен қаржыгерлері де жоғары сұранысқа ие.

Кәсіптік бейімделу жүйесі оқу процессіне кіріктірілген, ол орта мектептің оқу бағдарламаларының негізін қалайды және екі негізгі принциптерге: өзіндік талдау қабілетіне және кәсіптерді талдай білу қабілетіне сүйенеді.

Жапонияда кәсіптік бағдар беру бастауыш мектепте басталады, ол бала білімінен басталады. Біріншіден, балаларға көрнекі материалдарды қолданып, түрлі мамандықтар туралы айтылады. Кәсіптік бағдар берудің бірінші кезеңі кәсіптік қызметпен танысу. Олар балалар энциклопедиясындағы әңгімелерді, түрлі мақалаларды оқып, олардың кәсіби қызметі туралы деректі фильмдермен танысады. Ал орта мектепте кәсіби тестілеу сатысы жүреді. Фукуяманың инновациялық методикасы осы болып табылады.

Жыл сайын 7-9-сынып оқушылары 16 түрлі кәсіби салалардан: технология, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, білім беру, ғылым, бизнес, медицина үлгілеріне қатысады.

«Кәсіби сынақтар» нақты өндіріске барынша жақындатылған арнайы өндірістік шеберханаларда өткізіледі. Нәтижесінде олар әртүрлі кәсіптік салаларда өзін-өзі сынап көру мүмкіндігіне ие болады, екі-үш жылда шамамен елу мамандық бойынша жұмыс істеуге тырысады. Бұл қызмет бағыттары нақты еңбек нарығымен байланысты және әртүрлі жұмыстармен айналысады – технакмен, табиғатпен, қоғаммен, көркем суретпен немесе белгі жүйесімен өзара байланысы бар мамандықтар.

С.Фукуяманың ойынша, 13-14 жас кәсіпті саналы таңдауға дайындық үшін ең қолайлы жас болып саналады. Мектепте оқу барысында оқушылар бір мезгілде практикалық еңбек тәжірибесін меңгереді, кәсіптік қызметке өзінің мүмкіндігін және қызығушылығын сезінеді. Жапонияда оқушылардың кәсіптік бейімделуі мансапқа дайындық, кәсіптер туралы білім алу, кәсіптік дағдыларды дамыту және өзінің бейімділігіне, сапасына және қызығушылығына сәйкес курстарды таңдау мақсатында жүргізіледі. Бұл жерде жасөспірімдердің кәсіпті таңдауға дайындығын анықтау үшін С.Фукуяма дайындаған тестілерді қолдану өзекті болып табылады. Автор кәсіпті таңдауда үш фактордың маңызын атап көрсетеді: кәсіптік сынақтар (таңдалған іс-қимылдың оқушының қабілетіне және білігіне сәйкестігі), өзіндік талдау (оқушының өзіндік бағалауына уақтылы өзгерістер енгізу үшін бақылаумен және сараптамалық бағалаумен бірігіп өткізіледі), кәсіптерді талдау (оқушының әртүрлі сабақтарын зерделеу).

Тестілеумен қатар, оқушылар таңдау бойынша әртүрлі іс-қимыл түрлеріне қатысады: табиғатпен, техникамен, белгілі жүйелермен, көркем бейнелермен, атақты адамдармен қарым-қатынас. Үш жыл бойы оқушылардың 48 кәсіптік сынағалар алуға мүмкіндіктері бар, олар F-тестіде белгіленеді және оқушылардың кәсіпті таңдап алуға өзінің дайындығын анықтауға мүмкіндік береді.

Мектепті аяқтаған кезде жапон оқушысы табиғи бейімділікке негізделген мамандықты таңдағанына сенімді болады. Мемлекет мектептерде кәсіптік бағдар беру бағдарламаларын белсенді қолдайды, тағылымдамадан және тәжірибеден өтудің ақысын төлейді және жаңа бағдарлама нұсқаларын ашудың бастамашысы болып табылады. Жұмыс берушілер барлық кәсіби сынақтардан сәтті өткен және саналы түрде бір немесе бірнеше мамандықты таңдаған оқушыларға іріктеу кезінде белгілі бір артықшылықтар береді.

Кәсіпорындар мен компаниялар қызметкерлері тестілеуді ұйымдастыруға және өткізуге белсене қатысады. Олар өз кәсіпорнының жұмыс қағидалары туралы айтады, таңдауға көмектеседі, мамандықты игеруде тәлімгер болып табылады. Кәсіби сынақтар аяқталғаннан кейін нәтижелер қорытындыланады және талданады. Сатып алынған дағдылардың әрқайсысы бес баллдық шкала бойынша бағаланады, оқушыларды белгілі бір салада оқуын жалғастыру туралы ұсынымдар мен кеңестер беріледі.

Сонымен қатар, оқушылар кешкі мектепте қосымша курстардан өтеді, олар да «шеберлік мектебі» деп аталады. Оқу-үйрену аптасына 2-3 рет ақылы негізде жүргізіледі.

Финляндия. Финляндияда кәсіптік орта білім жүйесі жоғары білім жүйесімен салыстырғанда көп сұранысқа ие және танымал болып табылады, оның бірнеше себептері бар. Финляндияда кәсіптік бейімделу курстары жетінші сыныптан басталады, олар еңбек өміріне кіріспеден (1-3 апта) басталады, оның барысында оқушылар нақты өндіріс жағдайында жұмыс істейді. Сегізінші сыныпта мансапты құру мәселелері қарастырылады, ал тоғызыншы сыныпта кәсіпті таңдауға өндіріс орындарының кадр қызметкерлері және қызметке қабылдау қызметі араласады. Тоғызыншы сыныпты аяқтағаннан кейін оқушы кәсіптік жолын таңдауы тиіс, егер қажет болған жағдайда оған өзіндік кәсіптік анықталуы үшін тағы да бір жыл уақыт беріледі. Маман-консультанттар оқушыға дұрыс таңдау жүргізуіне көмектеседі. Осы кезең барысында ол оқушымен кәсіпкер консультанттар белсенді жұмыс жасайды және оқушының мамандықты (кәсіпті) дұрыс таңдауына (талабына, мүмкіндігіне, мемлекетке қажетті кадрларға сұранысты ескере отырып) қол жеткізеді. Еңбек жолын дұрыс таңдағаннан кейін фин мектептерін бітірушілерге жеті кәсіптік оқу орындарына құжаттарын тапсыру үшін өтініш беруге құқық беріледі [11].

Мектептің кеңесшілері көбінесе университеттік білімі бар адамдарды алады, өйткені оларға үлкен жауапкершілік артылады. Біріншіден, балалардың барлығы өздеріне не қажет екенін білмейді, екіншіден, әркім өзінің мүмкіндіктерін лайықты бағаламайды, ал үшіншіден, түлектердің қалауына

басқа, мемлекеттің кадрларға деген жеке сұранысы және бар. Қиындықтарға қарамастан, кеңесшілер әрбір тоғызыншы сынып оқушысының кәсіптандауына қол жеткізе білуі керек.

Кәсіби бағдар берудің жалпы нәтижесі қандай? Жоғары кәсіптік білім алуды финндердің жастарының 45 пайызы таңдады, орташа – 47 пайызы, оныншы сыныпқа 2 пайызы, ал 6 пайызы ештеңе таңдамайды.

Финдер оқушылардың жұмыс мамандықтарын таңдауына қызықтыру үшін Интернет желісі бойынша жастарға ақпараттар таратылады, онда барлық сұрақтарға жауап беріледі, қажеттіліктері және еңбек ақыларының жоғары екендігі бойынша деректер бере отырып, жұмыс кәсіптерінің престижін көтереді. Таңдауға мүмкіндік жоқ жағдайда, оқушы белгілі бір уақыт аралығында жай жұмысқа (терезені бояу, көшені сыпыру) орналастырылады. Оның мақсаты елдің бүкіл еңбекке жарамды халқы қатысып жатқан еңбек процессіне деген қатысушылықты және жауапкершілікті сезіндіру болып табылады.

Бұндай «тәжірибе» тұлғаның қалыптасуына, оның кәсіптік өзіндік анықталуына оң әсерін тигізеді, сонымен қатар тұлғаның қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінуге мүмкіндік береді.

Австралия. Австралиялық білім беру нарығының ерекшелігі оны біріктіру болып табылады. Бұл сізге әртүрлі курстарды қосымша емтихансыз бір-бірінен ауысып оқуға мүмкіндік береді.

Елдің билік органдары үшінші сыныпта кәсіптік бағдар беруді бастауға мүмкін және қажет деп санайды. Австралиядағы көптеген мектептерде оқушыларға әртүрлі мамандықтармен және жұмысқа орналасумен танысуға бағытталған «Нағыз ойын» рөлдік ойынына қатысуға ұсынылады. Бала есейген сайын соғұрлым ол күрделі болады. Мысалы, ойын барысында бітірушілер белгілі бір мамандықты таңдап, мектепті бітіргеннен кейін, 5 жылдан кейін мансап сатысында алғашқы қадамдарын қалай бастау керектігін үйренеді. Балаларға көмектесетін басқа да көптеген әдістер бар: әртүрлі мамандықтар, университеттік бағдарламалар және т.б. сипатталған арнайы кітаптар. Тіпті мектептерде арнайы мамандар бар. Оқушыларға өздерін қызықтыратын белгілі бір салада маңызды таныстыруды қалай жүргізуге болады және жұмысқа өтініш берген кезде сұхбаттасуға қалай дайындалуға болады. Кәсіптік бағдар беру кезінде балалар белгілі бір мамандықты таңдауға ұмтылады – әдетте қазіргі кезде мамандардың жетіспеушілігі байқалады [12].

Ресей. Ресей Федерациясында жастарға кәсіптік бағдар беру жұмыстары соңғы жылдары ғана өзектілігін арттырды. Қазіргі уақытта кәсіптік бағдар беру мәселелерін анықтайтын бірқатар халықаралық-құқықтық актілерге қол қойылды, ал кейбір жағдайларда ратификацияланған.

Бұл – Еуропалық әлеуметтік хартия және Бала құқықтары туралы конвенция. 1991 жылғы 19 сәуірдегі Ресей Федерациясының «Ресей Федерациясында Халықты жұмыспен қамту туралы» Заңы кәсіби бағдар беруді мемлекеттік жұмыспен қамтуды қолдаудың бір бөлігі ретінде анықтайды.

Қазіргі ресейлік білім беру жүйесінде кәсіптік бағдар беру әлі күнге дейін қалыптасу үстінде. Оған зерттеу уақыты іс жүзінде бөлінбейді, дегенмен кеңестік жүйедегі кәсіптік бағдарлау жүйесінде практикалық аспект бірінші кезекте тұрды. Мектептерде әр түрлі мамандықтар бойынша тақырыптық пікірталастар өткізіледі. Практикалық жұмыс барысында кәсіпорындарға экскурсия ұйымдастырылады, онда жұмыс процесі тікелей көрсетіледі. Кәсіпорындарда тренингтер мен мастер-кластар жиі өткізіледі. Барысында оқушыларға жұмыс процесі туралы ғана емес, сонымен қатар презентациялар түрінде өндірістің әртүрлі кезеңдері көрсетіледі.

Кәсіптік бағдар берудің қажеттілігі негізгі жалпы білім берудің федералдық мемлекеттік білім бері стандартында туралы айтылған, яғни: мектеп оқушылары мамандықтар әлемінде бағыт таба алулары тиіс, елдің және қоғамның тұрақты дамуы мүддесінде кәсіптік қызметтің маңыздылығын түсінуі тиіс делінген. Стандарт келесідей міндет қояды – білім берудің негізгі бағдарламасын меңгеру барысында кәсіптік бағдар саласында оқушылардың мамандықты саналы таңдауына дайындығын және қабілеттілігін қалыптастыру, мамандықтар әлемін, еңбек нарығын түсінуді, кез-келген еңбек түріне құрмет көрсетуді тәрбиелеу арқылы болашақ білім алудың жеке траекториясын құру [13].

Санкт-Петербургтың жастарға кәсіптік бағдар беру және халыққа психологиялық қолдау көрсетудің мемлекеттік орталығы Ресейдегі кәсіптік бағдар берудің бірінші орталығы, сонымен қатар қаладағы халыққа психологиялық қолдау көрсету мен жастарға кәсіптік бағдар беретін жалғыз орталық болып табылады. Орталық мамандарының қатысуымен: мектепаралық оқу комбинаттарында еңбекке оқыту топтарын іріктеу; мектеп оқушыларына жеке және топтық кәсіптік кеңес беру; халыққа психологиялық қолдау көрсету бағдарламалары әзірленген. Сонымен қатар, Орталықта жасөспірімдер мен ересек адамдарға арналған баяндамалық курстар оқылады, топтық сабақтар, тренингтер мен кәсіптік бағдар беруге бағытталған ойындар өткізіледі. Орталық мектеп бітірушілердің мамандыққа байланысты жоспарларын, мектеп оқушыларының арасында мамандықтар рейтингін, еңбек іс-әрекеті саласындағы жастардың құндылық бағыттарын, жас мамандардың еңбек нарығын анықтау мақсатында зерттеушілік іс-әрекетімен де айналысады.

Москвадағы «Гуманитарлық технологиялар» тестілеу және дамыту орталығы, осы орталықтың мамандары әзірлеген бағдарламалар бойынша кәсіптік кеңестер мен тренингтер өткізеді.

Иркутск қаласының Жастардың кадрлық орталығының мамандары жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі кәсіби анықтауы бойынша кәсіптік бағдар беру бағдарламасын әзірлеген, жастардың өзін-өзі кәсіби анықтауының түрлі кезеңдерінде жүргізілетін кәсіптік бағдар жұмысының моделі құрылған.

Томск қаласында жастардың кәсіптік бағдарын анықтау, бағыт беру жұмысымен «Кәсіби өсуді жоспарлау» қосымша білім беру орталығы айналысады. Орталық өзінің іс-әрекетін келесі бағыттарда жүргізеді:

әлеуметтік-психологиялық, суретші-эстетикалық, экологиялық-биологиялық, туристік-өлкетанушылық, техникалық шығармашылық.

Новокузнецк қаласының:

- «Кәсіптік бағдар» бағдарламасын әзірленген халықты жұмыспен қамту орталығында;

- психологиялық-педагогикалық көмек көрсету орталығында;

мектеп түлектерін жұмыспен қамту және кәсіптік бағдар беру «Карьера» кәсіптік-әдістемелік аймақтық оқу орталығында мамандық таңдау бойынша білікті кеңестер алуға болады [14].

Белоруссия. Минскіде Республикалық жастарға кәсіптік бағдар беру орталығы жұмыс істейді (бұдан әрі - РЖКБО), әр орта мектептің оқушыларына мамандықтар туралы ақпарат беру, білім беру мекемелеріне қабылдау шарттары, кәсіптік маңызды қасиеттер, диагностикалау, кәсіби дағдылар, қабілеттер (жетім балалар мен мүгедек балалар үшін тегін), ал мектеп мұғалімдері ақпараттық-анықтамалық материалдар әзірлейді [15].

Жоғарыда айтылғандар негізінен дамыған елдерде кәсіптік бағдарлауға үлкен назар аударылатынын тұжырымдауға болады. Мамандықты таңдауға көмектесу қатарында өздігінен қалыптасу, еңбек нарығының контекстінде өзін бағалай білу, кәсіби бәсекеге қабілеттілік пен ұтқырлыққа ұмтылу басымдық болып табылады.

Батыс мамандарының арасында кәсіптік бағдарлау мен жұмысқа орналасу бірыңғай кешеннің ажырамас бөліктері ретінде қарастырылады. Оның көмегімен кәсіптік ақпарат, кәсіптік кеңестер және кеңес беру, кәсіптік іріктеу және кәсіптік таңдау, жұмысқа орналасу және жұмысқа бейімделу шараларын қамтиды. Жалпы айтқанда «өтпелі қызметтер» терминін түсіндіреді.

«Өтпелі қызметтердің» кешенді жүйесі - оқушылардың мектепке дейінгі кәсіби қызметке ауысуына қатысты үйлесімді жүйелі әрекеттердің жиынтығы болып табылады.

Осы елдердің кәсіптік бағдарлау тәжірибелеріне шолу отандық педагогикаға және кәсіби танымға (кестеге) осындай технологияларды пайдалану туралы кейбір тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді.

Мемлекеттің барлық экономикалық дамыған елдерде кәсіптік бағдарлау мен кәсіптік өзін-өзі анықтау мәселелеріне деген назарын арттыру еңбек нарығының құрылымын өзгертетін және жұмысшыларға жаңа талаптарды тудыратын инновациялық технологиялардың қарқынды өсуіне, сондай-ақ жастарды еңбек ресурстарына енгізу үшін тиімді дайындау қажеттілігіне байланысты.

Шет елдерде, әсіресе Еуропада және Америка Құрама Штаттарында, кәсіптік бағдарлау жүйесі қоғамның экономикалық, саяси және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тұрақты түрде жетілдірілетін фундаментальді теориялық-методологиялық базаға негізделген ұзақ және жүйелі даму тәжірибесіне ие.

Швецияның кәсіптік бейімделу жүйесінің АҚШ-нан және батыс еуропа елдерінен айырмасы бар, швед мектептерінде кәсіптік бейімделу жұмысын

мектеп директорының басшылығымен педагогикалық ұжым жүргізеді. Мамандандырылған мекемелердің жоқтығын жастарды еңбекке орналастыру жөніндегі өңірлік комитеттер толықтырады, олардың құрамына тұрғын, кәсіподақ, өндіріс орындары және билік өкілдерінен басқа мектеп түлектерінің қызығушылықтарын қорғайтын мектеп директорлары кіреді. Мектептегі негізгі кәсіптік бейімделу іс-шараларына мыналар жатады: тұлғаның кәсіптік бағытталуының психологиялық бағыттылығы; оқушылардың жеке психологиялық консультациялары; жоғарғы сынып оқушыларының өзіндік кәсіптік анықталуы мәселелері бойынша отбасылық консультация; әртүрлі мамандық өкілдерінің қатысуымен өтетін кәсіптік бейімделу жөніндегі сынып сағаттары; кәсіптік бейімделу сабақтары; кәсіпорындарға тақырыптық экскурсия; ашық есік күндеріне қатысу; кәсіптік бейімделу бойынша қалалық іс-шараларға қатысу [16].

АҚШ-да жасалған бағдарламаларды талдау («Кәсіби өсу үшін білім», «Кәсіби өсуге дайындалу»), Жапонияда (С.Фукуяманың кәсіптік бейімделу теориясы), Францияда (Кәсіптік бейімделудің тәрбиелік тұжырымдамасы, «кәсіптермен танысу» оқу пәні), Англияда («Кәсіптік мансап үшін еңбекке оқыту» оқу пәні), Германияда («Еңбектану» оқу пәні) және Швецияда («Өмір баспалдағы бойынша қайда қадам басу керек» бағдарламасы) мыналарды көрсетіп отыр:

1) негізгі зейін кәсіптер топтары бойынша алғашқы білімдер мен біліктерге, өзіндік бағалауға, өзіндік талдауға, өзіндік бақылауға және кәсіпке өзіндік даярлыққа бөлінеді;

2) әрбір елде оқушыларды өзіндік кәсіптік анықталуға дайындықтың өзіндік ерекшеліктері бар: Жапонияда – өзіндік талдауға, кәсіптерді талдауға және кәсіптік сынағаларға; Францияда – кәсіптік бейімделу жұмысының тәрбиелік әлеуетіне бағытталуға; Швеция мен АҚШ-да – белгілі бір кәсіптік қызмет саласында табысқа жету үшін өзіндік дамыту және өзіндік жетілдіру бағыттарына; Германияда – еңбек нарқы және экономика талаптары шеңберіндегі жұмыстарға; Англияда кәсіптік қызығушылықты және қабілеттерді қалыптастырудың дамушы тұжырымдамасына сүйенеді.

Швецияда мамандықтар және еңбек нарқындағы жағдайлар бойынша барлық адамдарға қолжетімді толық ақпараттар бар деректер банкі жасалған.

Сонымен шет елдерде бұл бағыттағы жұмыс жүйелі сипатта жүргізіледі, оның белгісі осы бағытта мемлекеттік реттеу кең қолданылады, кәсіптік бейімделу жұмысының ұзақтығы, оны жүргізудің нысандары мен әдістері, сонымен қатар осы саладағы мамандарға біліктілік талаптар нақты жасалып әзірленген.

Әрбір елдердегі оқушылардың кәсіптік бейімделуі проблемасы бойынша жоғарыда келтірілген фактілер негізінде қорытындылай келе, мынаны айтуға болады: басым бағыт оқушылардың дербестігін, өзін-өзі бағалай білуін, кәсіптік бәсекеге қабілеттіліктерін және ұтқырлықтарын қалыптастыру болып табылады. Сонымен қатар, батыс елдері мамандарының ішінде жүйелі тәсілдерді қолдану жиі кездеседі, оның шеңберінде кәсіптік бейімделу, кәсіптік

өзіндік анықталу және жұмысқа орналасу бірыңғай кешен болып саналады, ол кешен «ауыспалы кезеңдегі қызмет» деп аталатын кәсіптік іріктеу, кәсіптік таңдау, кәсіптік ақпараттандыру, кәсіптік кеңес және консультация жүргізу, жұмысқа орналастыру және еңбек қызметіне бейімделу бойынша шаралардан тұрады. Оқушыларға байланысты оқудан кәсіптік қызметтерге дейінгі іс-қимылдардың реті «өтпелі қызметтер» кешенді жүйесімен үйлестіріледі. Соның нәтижесінде жұмыс беруші білім берудің белсенді субъектісі болып табылады, оның міндетіне оқушыларға еңбек нарқындағы жағдай туралы ақпарат беру жатады.

Өзіндік кәсіптік анықталуды бүгінгі күні жоғарғы әлеуметтік динамика, үздіксіз өзін-өзі дамыту қажеттілігін қалыптастыру, кәсіптік білім алу жолдарын және құралдарын өзіндік таңдауға дайындалу жағдайында адамның өзіндік іске асыруға дайындығының проблемасын шешу деп қарастыруға болады, бұның өзі алдыдағы өмір жоспарын қалауда шешуші роль атқарады.

Отандық практикалық тәжірибе өздігінен кәсіп таңдауды қалыптастыруда қажеттігіне байланысты әртүрлі формалары мен әдістерін қолдану, әдістемелік-әдіснамалық талдау мен енгізудің қажеттігін көрсетіп отыр.

2 Қазақстан Республикасында білім алушылардың кәсіби бағдарын анықтау және диагностикасы бойынша ағымдағы жағдайды талдау

Қазақстан Республикасында заманауи кезеңде білім алушылардың кәсіби бағдарының диагностикасы және анықтау бойынша ағымдағы жағдайдың анализі орта білім ұйымдарында мамандық таңдауда өзбетінше және саналы таңдауға көмек көрсете, еңбекке дайындықты қалыптастыруға бағытталған оқу-тәрбие үдерісінде интеграцияланған әрекет жүйесі ретінде қарастырылады.

Аталған бағыттың басымдылығы 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауында Н.Ә.Назарбаев: «...Орта мектептің өзінде кәсіби диагностика мен едәуір қажетті мамандықтарға балалардың бағдарлау өткізгені маңызды. Осы білім алу оқушы мен мұғалімнің оқу жүктемесін қысқартуда жеке траектоиясын құруға мүмкіндік беретіндігін» көрсетті [1].

Ағымдағы жағдайдың анализі оның қоластындағы қорлары мен құралдары бар жылдам өзгертін әлем факторларын ескере отырып педагогтердің көпшілігімен кәсіби бағдарда мектеп қойылған тапсырмалардың шынайы жетістігіне ұмтылатындығын көрсетеді. Оқу-тәрбие үдерісімен сондай-ақ, білім алушылар мен олардың ата-аналарымен мектептен тыс және сабақтан тыс уақытта тікелей жүзеге асырылады.

Кең мағынада республикадағы білім беру ұйымдарында кәсіби диагностика құралдары ретінде бүгінгі таңда саналатындары:

- 1) кәсіби бағдар мен мамандық таңдау саласындағы мектептер, колледждер мен ЖОО-лар арасындағы өзара байланыстың құрылымы;
- 2) мектеп бітіруші түлектердің жұмысқа орналастыру мониторингі;
- 3) элективті курстар және 9-11 сыныптарда білім алушылардың білім беру бағдарламаларының пәндер бойынша профиль алды даярлығы;
- 4) кәсіби диагностикалық тестілеу, соның ішінде білім алушылардың белгілі кәсіби типтерге бейімділігін анықтау үшін онлайн режиміндегі тестілеу;
- 5) білім беру басқармаларының, кәсіби білім беру ұйымдарының мектептердің веб-сайттарында жоғары оқу орны туралы ақпаратты орнықтыру ;
- 6) кәсіби топтық сабақтар, тренингтер, жеке кеңес берулер;
- 7) колледждер мен ЖОО-лар базасында кәсіби даярлық алды курстар;
- 8) олимпиадалар, профильдік пәндер бойынша конкурстар.

Техникалық және кәсіби, орта және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруде «WorldSkills International» халықаралық қозғалыс стандарттары жүйесінде тәжірбие алмасуды енгізу, *білім алушыларды «JuniorSkills» чемпионатына даярлау бойынша шеберлік сыныптар әдістемесі бойынша жұмыстар жүзеге асырылады.*

Мектептен тыс әрі қарай білім алу профилінде өзбетінше таңдау жасауда мүмкіндіктердің сан түрлігін едәуір кеңейтуде мектептер ақпараттық білім беру ресурстарын қолдау көрсетеді.

Сондай-ақ аталған жұмыста сыртқы серіктестер мен ұйымдарға қолдау көрсетеді.

Көптеген дамыған елдердің тәжірибелеріне тәжірибелік зерттеулер жүргізу негізінде «EDTECH» халықаралық білім беру орталығы отандық ғалымдармен және халықаралық сарапшылармен бірге Қазақстан Республикасында білім алушылардың PhD докторы Бейсембаев Гани Бектаевичтің әдіснамасына негізделген – *KASIP кешендік кәсіби бағдарлы жүйесі* әзірленді. KASIP TEST бойынша қашықтықтан кәсіби диагностика жүргізу барысында 11 сыныпта білім алушылардың мамандық таңдауы үшін жыл сайын сапасыз кәсіби жұмыс барысында Қазақстан Республикасында білім беретін түлектердің 70%-ға жуығы мамандық таңдауда қиындықтар туындағандықтан кәсіби бағдарлық жұмыс жүргізіледі. ЖОО-лардың гранттарына түскен 50 %-ға жуық білім алушылардың бойында еш қызығушылық пен ынталандыру болмайды. Олардың ішінде 15%-ы үлгерімнің төмен болуына байланысты оқудан шығарылады. 5%-ы ЖОО-да мамандық таңдауда көңілі толмаған соң бірінші курсты бітірген соң гранттан бас тартады. Тек 30 %-ы ғана, үздік дипломмен 14,2%-ы ЖОО-да білім алуды сәтті аяқтап шығады [17].

Кәсіби бағдардың оң және теріс тұстарын меңгеру үшін Қазақстан Республикасы Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі 2014 жылғы кәсіби бағдар бойынша уақытша әдістемелік нұсқаулығын әзірледі. Еліміздің 4 облысында (ОҚО, СҚО, ШҚО, Павлодар облысы) «Кәсіби бағдар» бойынша пилоттық жобаны енгізуді іске қосылды.

Уақытша әдістемелік нұсқаулықта кәсіби бағдар, сондай-ақ кәсіби бағдар мен 9-11 сынып оқушыларын даярлау (мектеп жасындағы 14-17 жас) бойынша белгілі ұғымдарға түсінік берілген алгоритімге қатысты:

1) қызығушылық танытқан тұлғалар арасында мектеп психологтері арасында семинар-тренингтер өткізу; білім алушылар үшін «Мамандық таңдау әліппесін» таныстыруды жүргізу;

2) білім алушыларды диагностикалық жаппай және міндетті түрде тестілеу;

3) оқушыға, оның жеке типін, ҰБТ тапсыру үшін мүмкіндігінше сәйкес профильдік пәндер мен мамандыққа сай сол немесе басқа кәсіби бағыттағы қабілетін және бейімділігін сипаттайтын хаттама беріледі; кәсіби бағыт бойынша шынайы жағдай туралы кәсіби жұмыста білім алушылардың едәуір тиімді жоспарлауда мектептік аналитикалық және статистикалық есеп тасырылады;

4) мектептегі сабақтан тыс және сыныптан тыс кәсіби жұмыстың жаңа талаптарына жауап беретін арнайы бағдарламаны әзірлеу;

5) оқушыға мамандық таңдауда нақты дәл көмек көрсетуде психологтің кеңесі;

6) ЖОО-лар қатысымен олардың таңдаған мамандығы даярлығының үдерісі мен олардың болашақтағы қызмет орындарын таныстыру үшін мамандық таңдау фестивальдерін өткізу;

7) Мамандық таңдауда қиындық туындаған оқушыларды диагностикалау үшін (Р.Б. Кэттелдің «Тұлғаның көп факторлы сұранымы»; «Қиындығы артатын тест – Равен әдістемесі» және т.б.) әдістерді пайдалану.

Орталықтағы білім алушылар үшін KASIPTIK BAGDAR жүйесі бойынша кәсіби бағдар жұмыстарын жүргізу нәтижесі барлық деңгейлер бойынша болып табылады:

1. Білім алушылар бойында үміт пен ынта пайда болады. Бұл дегеніміз, ҰБТ мен КТ даярлығының сапасын және тиімділігін арттырады.

2. Білім алушылар бойында бейінді пәнді және кәсіби бағытты саналы таңдау қалыптасады.

3. Орталықтың білім алушылары бойында болашақ мамандық пен кәсіп таңдауда шынайы көзқарас қалыптасады.

4. Орталықтың білім алушылары жоғары оқу орнын таңдауда саналы және сенімді таңдау жасайды. Бұл дегеніміз ЖОО-ны дұрыс таңдауда барлық негізгі критерийлерге сәйкес келеді.

5. Орталықтың білім алушылары «Білім алушы-Орталық-ЖОО» үшжақты келісім жасайды. Жоғары оқу орнына түсетіндер үшін білім алушылар орталығында бекітілген болып табылады.

6. Соңғы кезең аяқталған соң әрбір білім алушы абитуриент пен ЖОО-ға қабылдануға толыққанды болып табылады [17].

Кәсіби жұмысты құру (кәсіби хабардар ету, кәсіби диагностика, кәсіби таңдау мен кәсіби бағдар) негізінде «Кәсіби білім берудің ортақ ақпараттық жүйесі, мамандықтардың талап етілу анализі мен болжау» Жобасы әзірленген.

Жоба бойынша кәсіби жұмысты ұйымдастыру, психограма қосылған профессиограма жұмысы оптималды құрылымы өңделген, Қазақстан Республикасы халық шаруашылығында жетіспейтін мамандықтар кәсібінің едәуір бөлігін қамтитын 300-ден аса профессиограма концептуалды негіз әзірленген.

Мектеп оқушыларымен және Қазақстан Республикасының жастары тарапынан кәсіптік білім берудің Концептуалды негіздерінде кәсіби жұмыс және оның мазмұнының кезеңдері, кәсіби шеберліктің деңгейін мектепке дейінгі кезеңнен бастап жүзеге асыру кезеңіне дейін шартты түрде белгіленген.

Мектеп оқушыларының кәсіби бағдары бөлінеді:

Пропедевтикалық кезең – I- ден III (IV) сынып оқушылары.

Бұл кезеңнің мақсаты – кіші мектеп жасындағы балалардың бойында еңбекке деген сүйіспеншілік пен адалдықты қалыптастыру, адам өмірі мен қоғамдағы еңбектің рөлін түсіну, мамандық әлеміне, соның ішінде ата-аналар мен жақын айналасындағылардың кәсіби іс-әрекет саласына деген қызығушылықты дамыту.

Бұл кезеңде оқушыларды танымдық, ойын, қоғамдық пайдалы еңбек әрекетінің түрлеріне тарту іске асырылады.

Әзірленген бағдарлама бойынша жалпы білім беретін мектептерде сабақтарды бастауыш сыныптардың мұғалімдері (кәсіптік ағарту) өткізеді.

Іздену-зондтаушы кезең – V (IV) мен VII сынып аралығындағы мектеп оқушылары.

Бұл кезеңнің мақсаты – жасөспірімдердің кәсіби қалауын қалыптастыру, олардың кәсіп пен қоғамдағы өз орнын таңдауына байланысты өз мүдделерін, қабілеттерін, қоғамдық құндылықтарды сезінуі.

Бұл кезеңде оқушылар одан әрі оқыту бейініне байланысты іс-әрекетке кіріседі (болжанатын кәсіби қызмет саласына сәйкес). Үлгімақтастық педагогикасы идеологтарының бірі И.П. Волковтың идеялары мен тәжірибесіне сәйкес, әр балаға өз қалауы бойынша әр түрлі қызмет түрлерінде өз күштерін сынап көру мүмкіндігі берілуі тиіс. Мұндай жұмыстың нәтижесінде оқушы мұғалімдермен бірге қызығушылығы мен болашақ мамандығына қажетті қабілеттерді дәл анықтай алады.

Консультациялар мен сабақтар жалпы білім беретін мектептер мен әлеуметтік-еңбекке бейімдеу және кәсіптік бағдар беру орталықтары базасында мұғалімдер мен мамандар оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеретін және кәсіптер әлемінің алуантүрлілігі туралы бастапқы түсініктерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін әзірленген бағдарламаға сәйкес өткізіледі.

Бағдарлаушы кезең – VIII бен IX сыныптардың оқушылары.

Кезең мақсаты – оқушылардың кәсіптік білім беру бағыттарын таңдауда жеке тұлғалық мәнін анықтау.

Бұл кезеңде оқушылардың қоғамдық мақсаттарды өздерінің идеалдарымен, құндылықтар туралы түсініктерімен байланыстыра білуіне, таңдаған бағыт бойынша оқуды жалғастырудың нақты мүмкіндіктерін ескере отырып, кәсіби жоспарлар құруына жағдай жасау қажет.

Алынған консультациялар мен қатысқан сабақтар нәтижесінде (*жалпы білім беретін мектептер (тиісті жағдайлар болған жағдайда) және Әлеуметтік-еңбекке бейімдеу және кәсіптік бағдар беру орталықтары негізінде*) оқушы кәсіби таңдау жасау үшін қажетті іскерліктерді қалыптастыруы, кәсіби сынаманы жүзеге асыруы және одан әрі білім беру траекториясын таңдаумен анықталуы тиіс

Соңғы кезең-X-XI сынып оқушылары.

Кезең мақсаты – кәсіби өзін-өзі анықтау үшін маңызды құзыреттілікті қалыптастыру.

Бұл кезеңде білім беру-кәсіби жоспарларын түзету және іске асыру, соның ішінде бейіндік деңгейдегі пәндерді тереңдетіп оқыту, өздерінің білім жетістіктерін бағалау тәсілдерін түсіну және таңдау жүзеге асырылады.

Консультациялар мен сабақтарды мұғалімдер, кәсіптік бағдаршылар және Әлеуметтік-еңбекке бейімдеу және кәсіптік бағдар беру орталықтарының мамандары білім алушылардың мүдделерін, тапсырмаларын, қабілеті мен мүмкіндіктерін ескере отырып, кәсіпті саналы таңдаудың негізгі дағдыларын қалыптастыратын әзірленген бағдарламаға сәйкес жүргізеді.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының әдістер тобы: ақпараттық-ағартушылық, диагностикалық, тренингтік және кеңес беру толық және егжей-тегжейлі сипатталған.

Ақпараттық-ағартушылық әдістер:

- профессиограммалармен жұмыс;
- анықтамалық әдебиеттермен жұмыс;
- ақпараттық-іздеу жүйелеріндегі жұмыс;
- бұқаралық ақпарат құралдарымен жұмыс;
- кәсіптерді жарнамалау (үгіт) (техникалық және кәсіптік, жоғары білім беру ұйымдарының өкілдері, сондай-ақ мектепте жұмыс берушілер жүзеге асырады);

- мектеп оқушыларының кәсіпорындарға, оқу орындарына экскурсиясы, кәсіби қызметтің түрлі салалары мамандарымен кездесулер;

- Ашық есік күні аясында білім беру ұйымдарына бару;
- бос орындар жәрмеңкесіне бару;
- Өмір бойы білім алу» көрмелеріне қатысу;
- танымдық және ағартушылық дәрістер;
- кәсіптік бағдар беру сабақтары;
- оқу фильмдері мен бейнефильмдерін көрсету;
- конкурстарға, көрмелерге, фестивальдарға және басқа да кәсіби бағдар беру іс-шараларына қатысу.

Диагностикалық әдістер:

- жабық түрдегі әңгімелесулер (қатаң белгіленген мәселелер бойынша);
- ашық әңгіме;
- жеке тұлғаның ерекшеліктерін, танымдық мүдделерін, кәсіби уәждемесін, кәсіби талғамын, кәсіби қабілетін, жетекшінің сапасын анықтау мақсатында, соның ішінде Интернет, мобильді қосымшалар, ақпараттық жүйелер мүмкіндіктерін пайдалана отырып тестілеу (анықталған проблемалар мен тест тапсырмалары бар сауалнамаларды қолдана отырып);
- бақылау әдістері;
- арнайы ұйымдастырылған жағдайларда «кәсіби сынамалар»;
- кәсіби қызметтің түрлі аспектілерін модельдеудің түрлі ойын жағдайларын пайдалану;
- психофизиологиялық тексеру.

Тренингтік (белсенді) әдістер:

- тренингтер (коммуникативтік дағдыларды дамытуға бағытталған, кәсіби өзін-өзі анықтау, мақсат қою, команда құру, экстремалды жағдайларда сенімділік қалыптастыру және т. б.);
- көпшілік алдында сөз сөйлеу;
- психотренинг элементтері бар кәсіптік бағдар беру және белсендендіруші кәсіби кеңес беру әдістері (ойындар).

Кеңестер:

- Дайындық кәсіби кеңесі (оқушыларды мамандық таңдауға итермелеуі керек, мектептегі оқытудың барлық кезеңінде жүргізіледі).

- Қорытынды кәсіби кеңес беру - оқушының қызығушылығына, бейімділігіне және психофизиологиялық қабілетіне сәйкес мамандық таңдауда көмек көрсету. Бұл кеңесті 8-11 сыныптарда кәсіптік кеңес беруші мамандар

мектеп мұғалімдерімен бірлесіп өткізеді. Кәсіби кеңес берудің үш кезеңі: психологиялық-педагогикалық, медициналық және анықтамалық болып бөлінеді.

- Нақтылаушы кәсіптік кеңес (мектеп шеңберінен жиі шықпайды және кәсіптік білім беру ұйымдары мен жоғары білім беру ұйымдарында, кәсіпорындарда және т.б. жүзеге асырылады).

«ПРОФ-выбор» жоғары сынып оқушыларына арналған кәсіптік бағдар беруші тестілеу кешені негізінде кәсіптік диагностика сұрақтарын Г.З. Адильгазинов, Е.И. Барабановалар ұсынған [18].

Кәсіби бағдар беруші тестілерді әзірлеу қажеттілігіне авторлар төмендегі себептермен түсініктеме береді:

- ҚР-да қызмет көрсету нарығында қазақстандық жеке әзірленген кәсіптік бағдар беру тестілері мен кешендерінің болмауы;

- кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша жүйелі әдіснаманың болмауы, кәсіби кеңес беруші-мамандардың үйлеспейтін және күш-жігерінің эпизодтығы;

- мектептерде кәсіби бағдар беруді бағалау формальды түрде, көп жағдайда бытыраңқы, жүйелі емес тестілермен жүргізіледі;

- заманауи мамандықтар мен кәсіптерді ескере отырып, мамандық пен оқу бейінін өз бетінше таңдау жолында оқушыларға жүйелі, толыққанды диагностикалық көмек көрсету қажеттілігі.

Тұтас кешен кәсіби тестілердің барлық белгілерін қанағаттандыратын 8 дербес тестіден тұрады:

- басқа түрдегі сұрақтардың немесе тапсырмалардың стандартталған жиынтығы;

- нәтижелерді сандық түрде көрсетуге мүмкіндік беретін бір немесе бірнеше өлшеу шкалалары;

- әрбір тапсырманың әр жауаптың бір немесе бірнеше өлшеу шкалаларымен байланысы («тестіге арналған кілттердің» болуы);

- тест тапсырушыға арналған бір мәнді (стандартты) нұсқаулықты, интерпретацияны пайдалану ережесін және т.б. қамтитын стандартталған өткізу процедурасы;

- кілттер арқылы баллдарды есептеудің формальданған рәсімдері;

- тест нормалары - тест ұпайларын бағалау санатына ауыстырудың тіркелген шектігі;

- шкалалардағы мәндердің белгілі аралықтарымен байланысы бар нәтижелерді түсіндірудің формальды моделі;

- бір адамның қандай да бір сипаттамасының жеке сандық бағалауға бағыттылығы.

Кешенге келесі тестілер кірді:

1) Кәсіби қызметтің әр түрлі салаларындағы қызығушылықты, бейімділігі мен қабілетін өздігінен бағалауды анықтауға арналған тестілер (144 пікір);

2) «Кәсіби қызметті таңдау кезіндегі басым қажеттіліктер мен уәждер» тестісі (48 пікір);

3) «Қызмет түрі бойынша мамандықты анықтау» тестісі (таңдаудың 10 нұсқасы);

4) «Кәсіптік қызметтегі еңбек құралдары» тестісі (таңдаудың 5 нұсқасы));

5) «Еңбек объектісі бойынша мамандықты анықтау» тестісі (таңдаудың 10 нұсқасы);

6) «Мамандыққа медициналық қарсы көрсеткіштер» тестісі (таңдаудың 13 нұсқасы);

7) «Мектеп үлгерімін бағалау» тестісі (16 таңдау нұсқасы);

8) ата-аналар/педагогтарға арналған оқушының қызығушылығы мен қабілеттерін анықтауға арналған тест (34 пікір).

ПРОФ-таңдау кешенінің әзірленген тестілері пилотаждық зерттеу барысында сынақтан өтті. 2018 жылдың басында Астана қаласы 9-сыныптарының 2408 оқушысына bagdar.kz платформасында тестілеу жүргізілді.

Астана қаласының 9-сынып оқушыларын іріктеу бойынша таңдалған 5 тест бойынша кешенді талдау:

1) басым таңдалған мамандықтарды анықтау үрдісі әлеуметтік-бағдарлы кәсіптермен, білім беру және педагогика саласымен, қызмет көрсету саласымен байланысты;

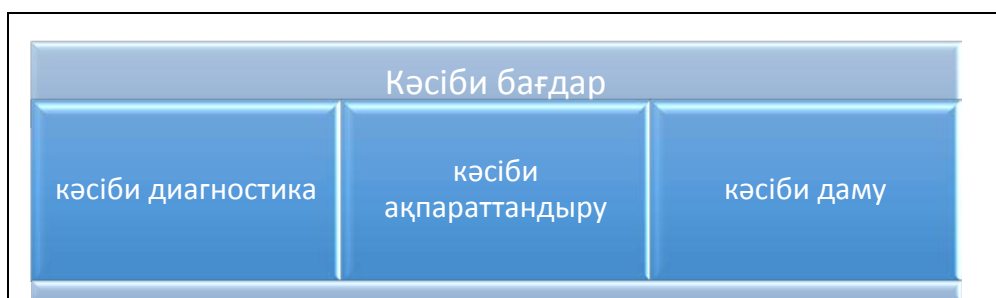
2) оқушылар инженерлік мамандықтармен және өндіріспен байланысты техникалық және технологиялық мамандықтарға ең аз дәрежеде бағдарланғаны анықталды;

3) қазіргі уақытта кәсіптік таңдау уәждемесі айқын көрсетілмеген, бұл осы уәждемелік-қажеттіліктік сала мен түпкілікті емес кәсіби таңдау туралы дәлел бола алады;

4) жоғары сынып оқушылары арасында еңбек нарығында сұранысқа ие мамандықтар мен кәсіптер, сондай-ақ жұмысқа орналасу, еңбекақы төлеу және мансаптық өсу проблемалары туралы әлеуетті түлектерді ақпараттандыру бойынша кәсіптік бағдарлау жұмысын жүргізу қажет;

5) алынған нәтижелер Қазақстанның астанасы болып табылатын урбанизацияланған Астана қаласының әлеуметтік-экономикалық жағдайымен ішінара түсіндірілуі мүмкін. Осыған байланысты, оқушылар техникалық мамандықтарға бағдарланбаған, өйткені металлургиялық, химиялық және өндірістік салалар елдің осы өңірінде ең аз дәрежеде ұсынылған.

Талдау bagdar.kz жүйесінде кәсіби бағдар беру алгоритмінің кәсіби бағдар жұмысының нақты үдерістері мен ең маңызды сәттерін объективті түрде көрсететінін анықтады:

Кәсіптік диагностика көмегімен шешілетін міндеттер:

- жалпы білім беру жүйесінде ерте бейімдеу және бейін таңдау кезеңіндегі кәсіптік диагностика және бағалау (5-8-сынып оқушылары);
- мектеп түлектеріне (9-11-сынып оқушылары), талапкерлерге болашақ кәсіби қызмет саласын таңдауда кәсіби бағдар беру көмегі,
- ересектерді кәсіби қайта оқыту және мансапты дамыту.

Кәсіптік бағдарды анықтаудың кешенді тестері
Кәсіптік бағыттылық – 5-8 сынып білім алушыларына арналған Қызығушылықтары мен икемділіктерін, қабілеттерін, ынталарын, мектептің жоғары сыныптарында оқытудың бейінін саналы түрде таңдау үшін отбасындағы мамандықтардың генеалогиясына бағыттылығын бағалауды есепке алатын кәсіптік бағдарды ерте анықтауға арналған
Кәсіптік таңдау – 9-11-сынып білім алушылары, түлектер, талапкерлер үшін Мамандықты таңдаудағы икемділіктерін, қабілеттерін, ынталарын ескере отырып кәсіптік бағдарды кешенді диагностикалауға арналған
Кәсіби қайта бейіндеу – қызметте мансабының өсуін басқару мақсатында ересектерге арналған Екінші білім алу немесе кәсіби қайта бейіндеу жағдайында мамандық таңдауға арналған

Негізгі теориялық тұжырымдамалар

Келесі суретте тест кешенін құру үшін негіз болған негізгі теориялық тұжырымдамалар ұсынылған (1-сурет).

Өзін-өзі кәсіби анықтауы процесіндегі тұлғалық-бағдарлы тәсіл (Л.М.Митина, Н.С.Пряжников, А.К.Маркова)	Тұлғаның сана-сезімін мамандық тұрғысынан қалыптасуы мен өзін-өзі анықтауы (Т.В.Кудрявцев)	Өзін-өзі кәсіби және тұлғалық анықтауы; қалыптастырушы, дамытушы тәсіл (Е.А.Климов, Н.С.Пряжников, Ю.П.Поваренков)
Негізгі идея –		
жай ғана белгілеуді, нақты қасиеттерді есепке алу мен дамытуды топшыламайтын кәсіптік бағдар беру жұмысын «құзыреттілік тәсіл» идеясында құру (кәсіптік диагностика, кәсіптік іріктеу және кәсіптік бағдар беру), олардың кейбір іс-әрекет барысында қажет болуы мүмкіндігін, сонымен қатар адамның түрлі қасиеттеріне сүйене отырып нақты міндеттерді атқаруына дайындығын ескеру қажет		
Кәсіптік бағдарды анықтауға арналған тест кешендерінің мақсаты – клиенттің (мектеп оқушысының немесе ересек адамның) әлеуетін бағалауға бағытталған және осының негізінде еңбек нарығының жағдаятын есепке ала отырып тұлғаның қабілетіне, қызығушылықтарына және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін іс-әрекет саласын таңдауды жүзеге асырылады		

Тұлғаның кәсіптік тұрғыдан өзін-өзі анықтауына дайындығының негізгі критерийлері келесі кешенді бағалауларға негізделеді:

- когнитивті/ақпараттық (мен білемін, хабардар болуының бағасы);
- эмоционалды қарым-қатынасы (мен қалаймын, қызығушылық бағасы);
- әрекеттік-тәжірибелік (мен істей аламын, қабілеттілік бағасы)

1-сурет – Негізгі теориялық тұжырымдамалар

Мақсатты топтар.

Кешен мыналарға арналған:

- тест әдістемелерінен өтеді (9-11- сынып оқушылары, талапкерлер), сондай-ақ сарапшы ретінде қатысады (ата-аналар және/немесе жоғары сынып оқушыларының сынып жетекшісі);

- тест әдістерін пайдаланушылар – кәсіптік бағдар беру орталықтарының мамандары, кәсіптік таңдау кеңесшілері және мектеп білім алушыларының өзін-өзі анықтау, жоғары сынып білім алушыларының кураторлары мен сынып жетекшілері, орта білім беру мекемелерінің психологтері, ата-аналар.

Кәсіп таңдау кешені жоғары сынып білім алушыларының кәсіби бағыттылығын және тиімді кәсіби таңдауын диагностикалау мақсатында әзірленген.

Кешенді бағалауға объективті және субъективті тәсілді ескеретін жеке психодиагностикалық тест сериясы жатады (2-сурет).

	Объективті көрсеткіш	Субъективті көрсеткіш
Сыртқы көрсеткіш	<p>- бірқатар қызмет түрлерін орындауға медициналық қарсы көрсетілімдер мен созылмалы ауруларды бағалау</p> <p>- мектеп пәндерін меңгерудегі баланың үлгерімін бағалау</p> <p>МҮМКІНДІГІ БАР</p>	<p>- еңбек құралдарын таңдау ниеті</p> <p>- еңбек түрлерін таңдау ниеті</p> <p>- еңбек объектілерін таңдау ниеті</p> <p>ҚАЛАЙМЫН</p>
Ішкі көрсеткіш	<p>- ата-аналардың білім алушы қызығушылықтары мен қабілеттерін бағалауы</p> <p>ҚАЛАЙДЫ ЖӘНЕ МҮМКІНДІГІ БАР</p>	<p>- себептер мен қажеттіліктер</p> <p>- қызығушылықтар, бейімділік және қабілеттері</p> <p>МҮМКІНДІГІМ БАР</p>

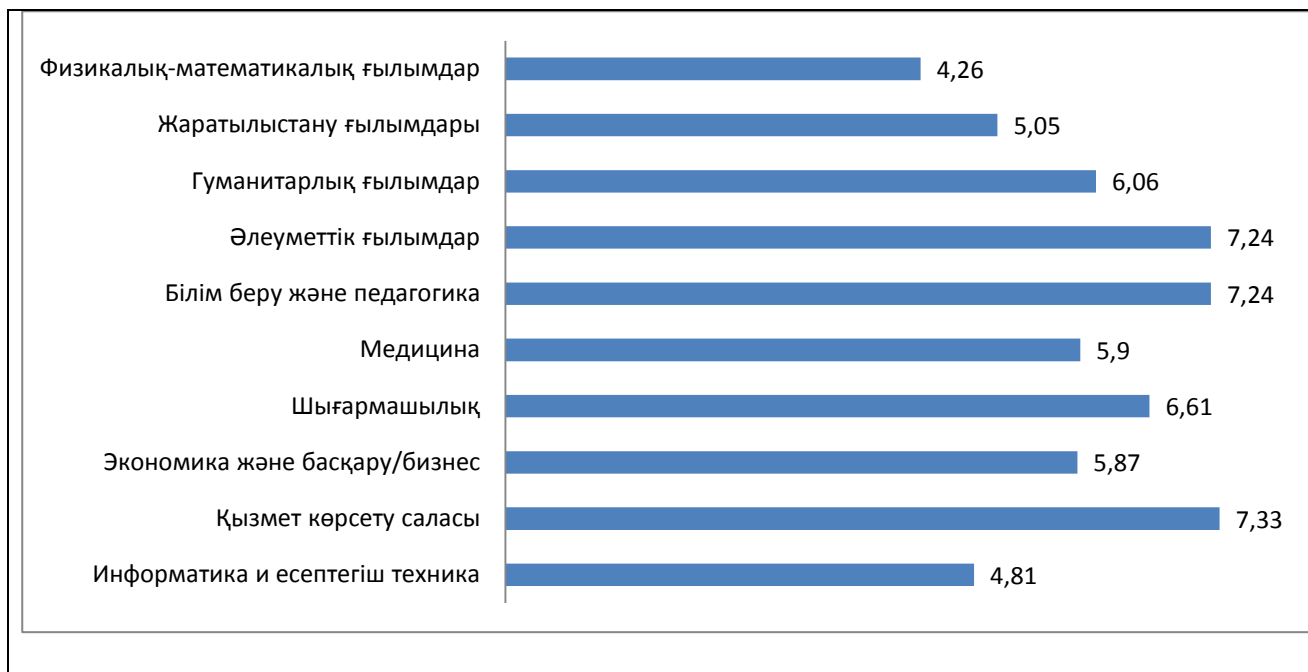
2-сурет Кәсіп таңдау тест кешенінің матрицасы

№ 1 тест кәсіби қызметінің әртүрлі салаларындағы қызығушылығы, бейімділігі мен қабілетін өзін-өзі бағалауға арналған. Тест 12 кәсіби сала бойынша бөлінген, 36 мамандыққа деген қызығушылықты анықтауға мүмкіндік береді. Барлық таңдау бойынша жасалған нәтижелер Б қосымшасында берілген.

Әзірлеушілер бағалаудың 10-нан 12 балға дейінгі жеке диапазонын білім алушылардың осы мамандықты меңгеруге дайын екендігінің көрсеткіші болып

табылатынын көрсетіп отыр. 6-дан 9 балға дейінгі ауқымдағы бағалар осы мамандықты игерудегі айқын бейімділігі туралы ғана куәландырады.

Орташа топтық бағалау жалпы топтық бағалауды нақты орташалайды, осыған байланысты өте жоғары немесе өте төмен көрсеткіштер көрінбейді (3-сурет).

3-сурет – № 1 (n = 5 846) тест нәтижелері бойынша басым кәсіби салалардың орташа топ профилі

3-суреттің мәліметтері бойынша, «Қызмет көрсету және қызмет аясы» кәсіби саласы өз білімдерін, бейімділігі мен қабілеттерін бағалауда басым болып көрсетілген (7,3 балл). Мұндай білім алушылар үшін сервис, туризм және қонақ үй ісімен байланысты мамандықтар тартымды болып табылады. Респонденттер осы кәсіби сала туралы көп біледі, олар үшін бұл эмоционалдық тартымды болуы мүмкін және оларды іске асыру үшін кейбір дағдылары да бар.

Маңыздылығы жағынан екінші орында тұрған блок, білім алушылардың білімдері, бейімділігі мен қабілеттері жоғары бағаланатын, «Білім беру және педагогика» (7,2 балл) мен «Әлеуметтік ғылымдар» (7,2 балл) аясындағы кәсіби сала болып көрсетілген. Яғни, респонденттер тұрғысынан, олардың педагогикалық мамандықтар мен әлеуметтік саладағы мамандықтарды игеруге ішкі дайындығы бар.

Маңыздылығы жағынан үшінші ретте көрсетілген кәсіптік салалардағы блок: шығармашылық аясы (6,61 балл), гуманитарлық ғылымдар (6,06), медицина және денсаулық сақтау (5,9 балл), экономика және басқару (5,87 балл) және тіршілік қауіпсіздігі (5,71 балл).

Көріп отырғанымыздай, тартымдылығы жағынан төмендері - жаратылыстану-ғылыми ғылымдар (5,05 балл), информатика және есептеу техникасы (4,81), физика-математикалық (4,26) және техника мен технологиялық (3,16) салалар.

Мамандық бойынша кәсіпке қызығушылықтарын талдау қорытындысы бойынша келесідей қорытындылар жасалды (1-кесте).

1-кесте – Барлық тест тапсырған білім алушылардың кәсіби іс-әрекетінің түрлі салаларындағы қызығушылықтарының, бейімділігі мен қабілеттерінің өзін-өзі бағалауын анықтауға арналған тест бойынша орташа мәндердің нәтижелері (n=5846)

№	Саласы	Мамандығы	Мамандық таңдау бойынша орташа балл
1	Физика-математика ғылымдары	1. Физика-техникалық ғылымдар мен технологиялар	4,23
		2. Математика	4,3
2	Жаратылыстан у-ғылыми ғылымдар	3. Геодезия және жерге орналастыру	4,97
		4. Геология, пайдалы қазбаларды барлау және игеру	5,19
		5. Экология, табиғатты орналастыру және қауіпсіздік	6,01
		6. Ауыл, орман және балық шаруашылығы	4,9
		7. Химия-биологиялық ғылымдар және технологиялар	4,22
3	Гуманитарлық ғылымдар	8. Филология мен лингвистика	5,99
		9. Саясат және халықаралық қатынастар	6,43
		10. Философия және дінтану	5,76
4	Әлеуметтік ғылымдар	11. Тарих, археология, құжаттау	6,17
		12. БАҚ, журналистика, жарнама және PR	7,33
		13. Психология	7,92
		14. Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс	7,64
		15. Юриспруденция, құқық	7,18
5	Білім және педагогика	16. Білім және педагогика	7,15
		17. Дефектология	7,33
6	Медицина	18. Денсаулық сақтау	5,9
7	Шығармашылық	19. Мәдениет және өнер	6,54
		20. Дизайн	6,69
8	Экономика және басқару/бизнес	21. Экономика мен қаржы	5,19
		22. Басқару және менеджмент	6,43
		23. Маркетинг	6
9	Қызмет көрсету	24. Сервис, туризм және қонақ үй ісі	7,33

	саласы/ қызметтер		
10	Информатика және есептеу техникасы	25. Информатика және есептеу техникасы	4,81
11	Техникалық және технологиялық	26. Машина жасау, металл өңдеу, Автоматтандыру және робототехника	3,23
		27. Аспап жасау, оптика және биотехника	3,36
		28. Энергетика және электротехника	3,35
		29. Құрылыс және архитектура	3,56
		30. Өнеркәсіп және металлургия	2,91
		31. Жер үсті, әуе, су көлігі	2,89
		32. Электрондық техника, радиотехника және байланыс	2,86
		33. Қайта өңдеу өндірісінің технологиясы	3,17
12	Тіршілік қауіпсіздігі	34. Дене шынықтыру, спорт және фитнес	5,78
		35. Қару мен қару-жарақ жүйелері	5,29
		36. Тіршілік қауіпсіздігі	6,06

Мамандықтардағы барлық таңдауға қатысты орташа мәндердің нәтижелері өз мүдделері, қабілеттері мен бейімділігін ескере отырып, ең көп таңдалатын саланы көрсетті, олар:

- Психология (7,92),
- Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс (7,64),
- Дефектология (7,33)),
- Сервис, туризм және қонақ үй ісі (7,33,)
- Білім және педагогика (7,15)
- БАҚ, журналистика, жарнама және PR (7,33),
- Заңтану, құқық (7,18).

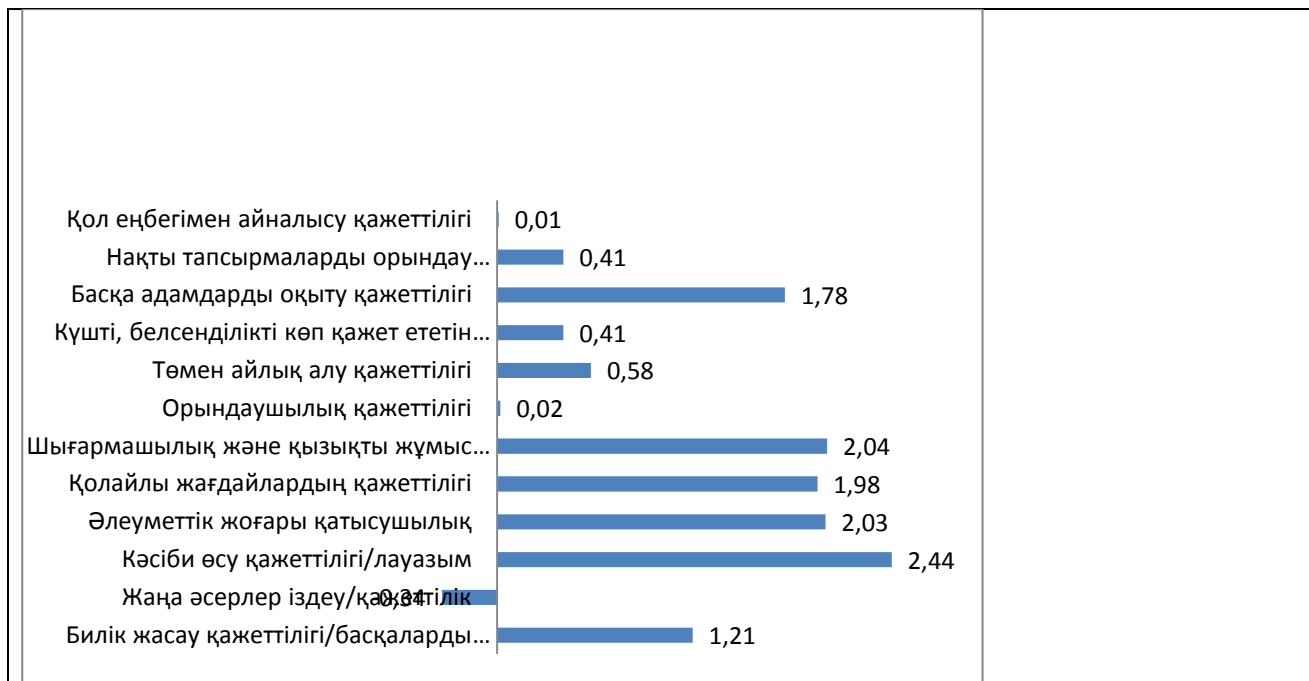
Білім алушылардың ең аз таңдайтыны, кәсіби жағынан хабардар емес болатындығы, эмоциялық қарым-қатынас пен іс-әрекеттерді төмен бағалауындағы мамандықтар:

- Құрылыс және сәулет (3,56),
- Құрал жасау, оптика және биотехника (3,36),
- Энергетика мен электротехника (3,35),
- Машина жасау, металл өңдеу, автоматтандыру және робототехника (3,23),
- Қайта өңдеу өндірісінің технологиясы (3,17),
- Өнеркәсіп және металлургия (2,91),
- Жер үсті, әуе, су көлігі (2,89),

- Электронды техника, радиотехника және байланыс (2,86).

Осылайша, әлеуметтік сала, білім беру және педагогика, қызмет көрсету саласындағы мамандықтарды таңдау басым болып отырғанын факт ретінде айту керек. Техника саласындағы мамандықтар туралы хабары, қызығушылығы және қабілеттілігі төмен деуге болады.

Кәсіби қызметті таңдауға әсер етуі мүмкін басым қажеттіліктер мен себептердің басымдығын анықтау үшін 4-суреттің деректері талданды.

4-сурет- Барлық оқушылардың «Кәсіби қызметті таңдау кезіндегі басым қажеттіліктері мен себептері» тесті бойынша орта мәндердің нәтижелері, (n = 5 846)

Сондай-ақ, қалыптасқан жетекші себеп туралы айтқан (+6)-дан (+8)-ге дейінгі бағалау диапазоны барлық іріктеу бойынша орташа мәндердің нәтижелері бойынша анықталған жоқ екенін атап өту қажет.

Сонымен қатар, диагностикаға қатысатын оқушылардың көпшілігі мансапқа және лауазымдық жоғарылауға байланысты кәсіптерге қызығады (2,44 балл). Мамандық таңдау кезінде басқа адамдарға әсер ету, олардың мінез-құлқын, мансаптық және лауазымдық өсуін бақылау маңызды. Мысал ретінде менеджер, басшы, оқытушы, мемлекеттік қызметкер, сот, прокурор, әкімші, бизнес-процесс жөніндегі маман, продюсер және т. б. мамандықтары бар.

Шығармашылық және қызықты жұмысқа деген қажеттілік оқушылар үшін тартымды болып табылады. Оларға белгілі бір клише бойынша нақты жұмысты орындауға қарағанда жаңа нәрсе жасау, проблемаларды шешу үшін ойлап табу және оларға стандартты түрде емес қарау әлдеқайда оңай деп болжауға болады. Шығармашылық мамандықтарға көркем, музыкалық, әдеби, кинематографиялық және сән әлемінің мамандықтары жатады.

Бұдан әрі жоғары әлеуметтік қатыстылықпен және жұмыс барысында қарқынды коммуникация мүмкіндігімен байланысты себеп болады жүреді (2,03

балл). Аталған себеп, бірінші кезекте клиенттермен (әлеуетті немесе нақты) белсенді қарым-қатынасты білдіретін клиентке бағытталған қызмет салаларын сипаттайды).

- адамдар мен және ұжымдармен жұмыс, сонымен қатар өнеркәсіпті басқарумен (қызметкерлерді іріктеу бойынша менеджер, офис-менеджер, спорт бапкері, психолог, тергеуші, әлеуметтік қызметкер, жұртшылықпен байланыс жасау маманы және басқалар);

- балалар мен жасөспірімдер ұжымын оқыту және тәрбиелеу, кәсіптік дайындау мен ұйымдастыру (тәрбиеші, дефектолог, логопед, оқытушы, әлеуметтік педагог және басқалар);

- адамдарға сауда және материалдық-тұрмыстық қызмет көрсету (сауда бойынша менеджер, супервайзер, сауды немесе сақтандыру агенті, жылжымайтын мүлік бойынша агент, сатушы, кассир, промоутер, бармен, дилер және басқалар);

- адамдарға ақпараттық қызмет көрсету (аудармашы, журналист, редактор, маркетинг бойынша маман, инспектор, хатшы, заң кеңесшісі, референт хатшы және басқалар);

- медициналық көмек көрсету (дәрігер, медбике, лаборант, фармацевт, массаж жасаушы, гомеопат, мануалды терапевт, косметолог, диетолог және басқалар).

Астана қаласының білім алушыларын еңбекті қолайлы және жайлы жағдайларда жүзеге асыратын мамандық түрлері қызықтырады (1,98); еңбек түрін таңдау барысында білім алушылар ұсынылатын жағдайларға көңіл аударатын болады, мысалы: шуыл деңгейінің төмен болуы, жұмыстың қолайлы жылдамдығы мен режимі, еңбектің бірсарынды болмауы, күшті жүйке-эмоциялық жағдайдың болмауы және басқалар.

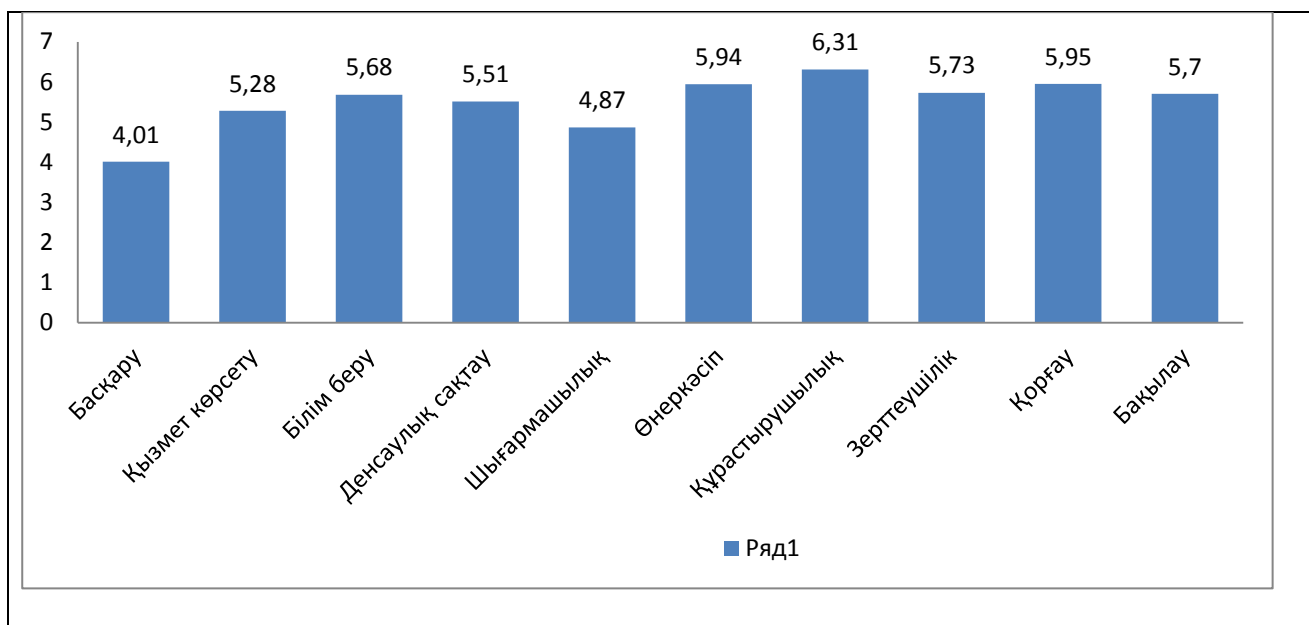
Басқа адамдарды оқыту, тәрбиелеуге деген қажеттілікті (1,78) айқын байқалатын ынта ретінде көрсетуге болады. Бұлар негізінен ақпаратты қабылдау мен өңдеумен байланысты ақыл-ой еңбегін талап ететін мамандықтар. Негізгі мазмұнын адамдармен қарым-қатынас жасау құрайды. Мысал ретінде адамдарды оқытумен және тәрбиелеумен, балалар ұжымын ұйымдастырумен, кәсіптік дайындықпен байланысты мамандықтарды айтуға болады, яғни: мектепке дейінгі мекеменің тәрбиешісі, мұғалім, жаттықтырушы, нұсқаушы, репетитор, *коуч*, *тьютор*, кәсіптік білім беру шебері, педагог-психолог, әлеуметтік педагог, колледж, жоо оқытушысы және басқалар.

Жаңалықтар ашумен, экстремалды жағдайда іс-әрекет етуге дайын болу және қажетсінумен байланысты мамандықтарды таңдауға білім алушылардың аз бөлігі ғана бағдарланған (-0,34). Қол еңбегіне, физикалық күшті талап ететін еңбекке, міндетті түрде қол еңбегіне қажетті құралдарды қолдануға бағытталған мамандықтар кәсіптік бағдардың басым бағыты болып табылмайды (0,01 балл). Сондай-ақ жеке немесе өзіндік жұмысты орындау да қазіргі кезде жастарды қызықтырмайды (0,02).

Осылайша, білім алушылардың ынталары мен қажеттіліктерін ескере отырып, олар үшін кәсіптік мансабының өсуімен, өзін-өзі шығармашылық

тұрғысынан жүзеге асыратын және әлеуметтік қажеттілігін сезінетін, коммуникативтік қарым-қатынас жасауға болатын мамандықтар қызықтыратынын көруге болады.

Келесі суретте мамандық іс-әрекетіне байланысты мамандық таңдауға талдау жасайық (5-сурет). Ұсынылғандардың ішінен рангы неғұрлым төмен болса, мектеп оқушылары үшін оның маңыздылығы жоғары іс-әрекет болып табылатынын атап өту қажет.

5-сурет – Білім алушылардың «Қызмет түріне байланысты мамандықты анықтау» тестіндегі дәреженің маңыздылығы нәтижесі (n=5 846)

Неғұрлым жоғары орында тұрған дәреженің басымдылығы – басқару (4 дәреже) және шығармашылық (4,8 дәреже), бұл білім алушылар үшін басқарумен және қол астындағыларды басқарумен байланысты іс-әрекеттің, сонымен қатар мәдениетпен немесе өнермен байланысты мамандықтардың маңызды екендігін көрсетеді. Бұл мамандықтар проблемалар әдеттен тыс шешу, яғни шығармашылық сана-сезімді және өзінің тұлғалық қасиеттерін көрсетуді тәсілін талап етеді.

Мектептің білім алушыларын құрастырушылықпен, жобалаумен (6,3 дәреже), өнеркәсіппен (5,9 дәреже) және қорғаумен (5,9 дәреже) байланысты немесе негізінен техникалық мамандықтар блогы аз қызықтырады.

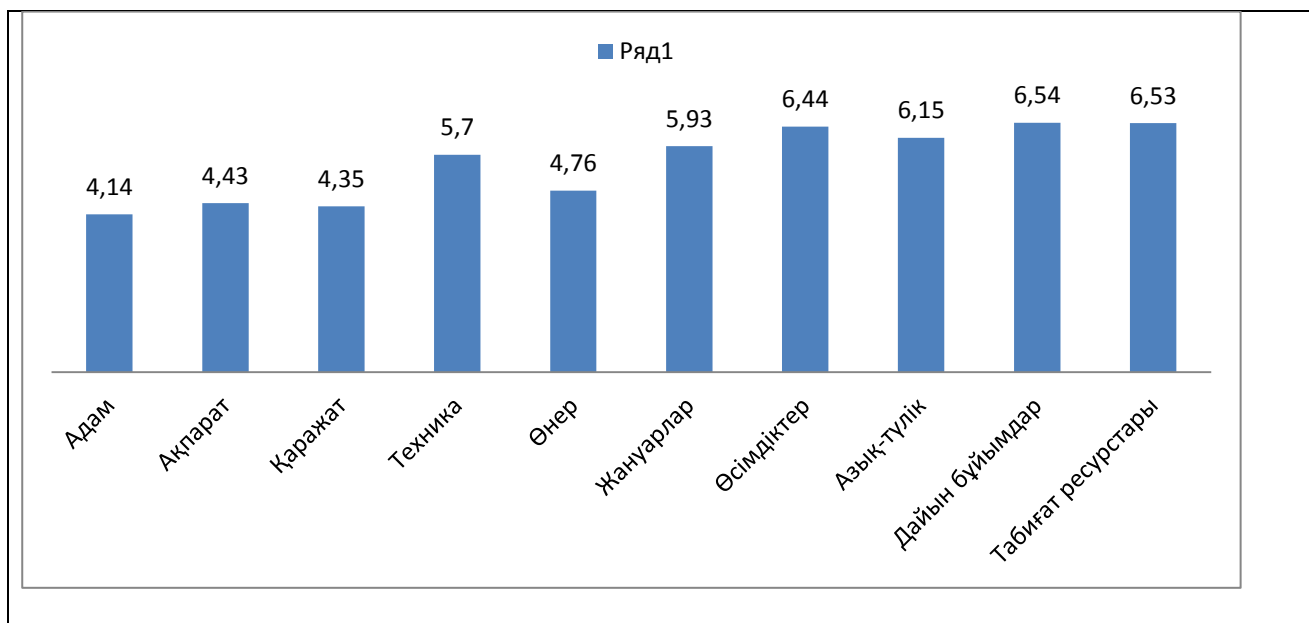
Еңбек құралдарын таңдаудың талдауы (6-сурет).

6-сурет – Білім алушылардың «Кәсіптік іс-әрекеттегі еңбек құралдары» тестіндегі дәреженің маңыздылығы нәтижесі (n=5 846)

Білім алушылар өмірлік игілікті істер жасау үшін, кәсіптік іс-әрекеттерді жүзеге асыру үшін және ең алдымен адамның функционалдық жеке мүмкіндіктеріне қажетті еңбек құралдарын таңдау (47%), екінші орында ақпараттық технологиялар мен есептегіш техника құралдары (23%). Осылайша, еңбек құралын таңдау қол еңбегі (8%), механикалық (8%) және автоматтандырылған (9%) құралдар қолданылатын өнеркәсіп және өнім шығару саласына қарағанда әлеуметтік бағытталған мамандықтарға басым көңіл аударылады.

Талдаудың тағы бір түрі еңбек нысанын есепке алумен таңдалатын мамандықтар (7-сурет). Дәрежесі неғұрлым төмен болса, еңбек нысанын ескерумен таңдалатын мамандық соғұрлым қызықты болатынын атап өту қажет.

7-сурет – Білім алушылардың «Мамандықты еңбек нысаны бойынша анықтау» тестіндегі дәреженің маңыздылығы нәтижесі (n=5 846)

Нәтижелер адам (балалар мен ересектер, білім алушылар мен студенттер, клиенттер мен емделушілер, сатып алушылар мен жолаушылар, көрермендер, қызметкерлер және басқалар) еңбектің басым нысаны болып табылатындығын көрсету мүмкіндігін береді (4,1 дәреже). Еңбек нысаны қаржы (4,3 дәреже) және ақпарат (4,4 дәреже) түрінде көрсетілуі мүмкін. Білім алушылар кәсіптік іс-әрекеттің дайын бұйымдар жасаумен байланысты болғанын (6,57 дәреже), табиғат ресурстарын пайдаланумен, бақылаумен және қорғаумен (6,53 дәреже) және мәдени өсімдіктерді өсірумен және оларды өндіруді ұйымдастырумен (6,44 дәреже) байланысты болғанын өте төмен бағалайды [19].

Ұсынылған талдау кәсіптік диагностиканың жаңа үлгісін құрастыру мүмкіндігін жүзеге асыру керектігін, сонымен қатар білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының көп қырлы проблемаларының бар екендігін көрсетеді, мысалы:

- жүргізілген кәсіптік диагностикалар мен кәсіптік бағдарды анықтау жұмыстарының тиімсіздігі, себебі, олар еңбек нарығын есепке алу арқылы әлеуметтік-экономикалық мемлекеттік міндеттерді шешуге әсер етпейді;

- білім алушылардың барлық білім алу кезеңінде кәсіби өсуді дамыту құралы ретінде, әлемнің дамыған елдерінің кәсіпке ену және кәсіби іріктеу бойынша алдыңғы қатарлы тәжірибесін қабылдаудың төмендігі;

- мамандық және оқу орнын таңдаудағы қиындықтар. Зерттеу нәтижелері бойынша бұндай таңдауды мектеп бітірушілердің 15% ғана өздігінен істей алады. Тағы 15%-і жақындарының және достарының кеңестеріне сүйенеді. Ал қалған 70%-і мектеп бітірген кездің өзінде де таңдау жасай алмай;

- әлеуметтік сала мамандықтарын таңдаудың басымдығы;

Жоғарыда айтылғандардан, келесі бағыттарда жұмысты күшейту қажет деген қорытынды жасауға болады:

- Қазақстан экономикасында сұранысқа ие индустриалды мамандықтарға, IT-мамандықтары, ағылшын тілін білуді талап ететін мамандықтарға қатысты мектеп бітірушілерімен жеке кәсіптік диагностика жүргізу (инженерлік, технологиялық, мұнай-газ, биохимия салалары);

- қазақстандық еңбек нарығында, мемлекеттік салалық тапсырысында сұранысқа ие мамандықтардың ішкі мониторингін мектептердің тәжірибесінде қолдану;

- жалпы білім беретін орта мектептердің бастауыш және негізгі орта деңгейінде білім алушылардың бейін алды дайындығы. Бастауыш сыныптарда балаларға қосымша білім беру жүйесі арқылы (қызығушылығы бойынша үйірмелер, секциялар), негізгі орта білім беру сыныптарында жекелеген пәндерді тереңдетіп оқытумен үйлестірумен көптеген вариативтік факультативтер енгізу арқылы, білім алушылардың осы немесе басқа бейінді меңгеруге деген қызығушылығын қалыптастыру және нақты таңдау жасау мүмкіндігін жасау;

- білім алушылардың тұлғалық ерекшеліктерін жүзеге асыру және есепке алу үшін тәжірибелік мүмкіндіктермен толықтырылған білім беру ортасын құру.

3 Орта білім беру ұйымдарында едәуір сұранысқа ие мамандықтар бойынша білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау және диагностикасын жүргізу механизмі

Өздіктерінен шешім қабылдай алатын білікті мамандарға қажеттілік бар нарықтық экономика жағдайында кәсіптік бағдар берудің өзектілігі артады. Мамандық таңдау бостандығы адамдардың алдына үлкен міндеттер қояды. Бұл ең алдымен, қызметтің осы немесе басқа түрлеріне өздігінен ерекше ықылас білдіруінен, шешім қабылдауынан, өзінің көзқарасын және қабілеттерін түсіне білуінен көрініс табады. 1948 жылы Адамды қорғау күнінде (10-желтоқсанда) БҰҰ Бас Ассамблеясы адам құқығын қорғаудың жалпы декларациясын жариялады. Бұнда 23 бапта: «Әр адам жұмыс істеуге, мамандықты еркін таңдауға, әділ және қолайлы еңбек жағдайларына, сонымен қатар жұмыссыздықтан қорғалуға құқылы» делінген. Бұл құқық Қазақстан Республикасының Конституциясына да енгізілген. Негізгі Заңның 24 бабында әр адам еңбек еркіндігіне, қызмет және мамандық түрін еркін таңдауға құқылы делінген. Кәсіптік бағдар жұмысы мамандықты дұрыс таңдау мәселелерін шешуге көмектеседі. Бұл өмірге қадам жасаған адамға көмектесетін іс-шаралар жүйесі, кәсіби бағыттылықты дамыту мақсатында, білім алушыларға өзін-өзі кәсіби анықтау кезінде мамандықты немесе тәрбие жұмысы жүйесін таңдау ғылыми негізделген.

Сауатты ұйымдастырылған кәсіптік бағдар беру жұмысы мемлекеттің саяси және экономикалық мықты негізін құрудың табыстылығына әсер етеді. Елбасының Қазақстан халқына «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыспен тұрмыс сапасын арттыру» атты Жолдауында «орта мектептердің өзінде балаларды мейлінше сұранысқа ие мамандықтарға бейімдеп, кәсіби диагностика жүргізу маңызды» деп көрсетілген [1].

Оң нәтижелерге қарамастан, жалпы орта білім беретін ұйымдардағы кәсіптік бағдар беру жұмысы білім алушылардың бойында әр тұлғаның жеке ерекшеліктеріне және қоғамның білікті мамандарға сұранысына сәйкес өзінің қоғамдағы болашақ өмірін анықтауды қалыптастыру тәрізді басты мақсатына жеткен жоқ. Бұны мектепте білім алушылардың бейін алды және бейінді дайындығына сағат санының шектеулі бөлінуімен, кәсіптік бағдар беру жұмысына ата-аналардың өте аз қатысуымен, әлеуметтік институттардың кәсіби бағдар беру ұйымдарымен байланысының жеткіліксіздігімен түсіндеруге болады. Қазіргі кезде кәсіптік бағдар беру мәселесі бойынша әдіснамалық бірыңғай жүйе жоқ, орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдарға баға беру немқұрайлы жүргізіледі, көпшілік жағдайда, жүйеге келтірілмеген бөлек-бөлек құрастырылған тесттер қолданылады.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруда келесі кезендерден тұратын кешенді тәсілді үздіксіз және тұрақты қолдану арқалы аталған проблемаларды шешуге болады:

1. Кәсіби ағарту;
2. Кәсіби диагностика;

3. Кәсіби кеңес беру.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының әр кезеңінің мазмұндық бөлігі маңызды рөл атқарады.

Білім алушыларда мамандықтар әлемі туралы шынайы көзқарас қалыптастыру, нақты аймақтың неғұрлым қажетті мамандықтарының мазмұнын және сапалық ерекшеліктерін түсіндіру кәсіби ағарту жұмысының мақсаты болып табылады. Бұл мақсатты жүзеге асыру кәсіптік ақпарат арқылы жүзеге асырылады, ол білім алушылар болашақ мамандығын дұрыс таңдауға дайындау үшін ғылыми-техникалық, әлеуметтік-экономикалық, кәсіби графикалық, медициналық-гигиеналық, психологиялық-физиологиялық және құқықтық сипаттағы мағлұматтар береді. Ақпараттық деңгей базалық ретінде қарастырылады [20].

Білім алушыларды кәсіби ағарту жұмысы жалпы білім беретін мектептерде ғылым негіздерін оқыту және сыныптан тыс жұмыстар процесінде жүзеге асырылады.

Мұғалімдер білім алушыларға кәсіптік бағдар беру барысында әңгімелесу, сынып сағаттары, рөлдік ойындар, мамандықтар жәрмеңкесі, жергілікті жердегі өнеркәсіп орындарына, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары мен жоғары оқу орындарына экскурсиялар, аймақтың экономикалық және өнеркәсіптік дамуы туралы ақпараттар тәрізді жұмыс формаларын қолданулары тиіс.

Мамандық таңдау және білім алу жолын анықтау мәселелері оқушылар үшін де, олардың ата-аналары үшін де күрделі проблема болып табылатындықтан, ата-аналармен жүргізілетін жұмыс түрлерін жетілдіру жолдарына ерекше көңіл аудару қажет. Ата-аналар үшін мектеп келесі жұмыс түрлерін жүргізулері тиіс:

- ата-аналарға арналған дәрістер (лекторийлер), ата-аналар жиналыстарын өткізу;
- мұғалімдердің білім алушылардың ата-аналарымен жеке сұхбаттасулары;
- ата-аналармен сауалнама өткізу;
- ата-аналарды білім алушылардың алдында сөйлеуге тарту;
- ата-аналарды үйірмелердің, спорт секцияларының, көркемөнер студияларының, оқушылар театрының, оқушылардың қоғамдық ұйымдарының жетекшілігі жұмысына қатыстыру;
- жоғары сынып оқушыларының өнеркәсіпте өзін кәсіби сынауын ұйымдастыру жұмысында ата-аналардың көмегі;
- демалыс уақытында оқушыларды уақытша жұмысқа орналастыруды ұйымдастырудағы ата-аналардың көмегі.

Білім алушы портфолиосын жинау кәсіптік бағдар берудің бір түрі болып табылады. Портфолиода білім алушының жеке оқу жетістіктеріне қатысты сертификаттар мен дипломдар жинақталады. Сонымен бірге, Германияның тәжірибесіне бойынша, әр балада «Жұмыс дәптері» болуы керек, бұл дәптерде

білім алушының отбасы, тұлғалық қызығушылықтары, бейімділіктері, кәсіби мақсаты, алдын-ала таңдаған мамандығы туралы деректер енгізілуі тиіс.

Білім алушылардың мамандықтар әлемін талдауды және зерделеуді өздігінен жүзеге асыру кейде қиындықтар тудырады. Сондықтан мектепте оқытудың барлық деңгейлерін қамтитын кәсіптік диагностика (бұдан әрі – кәсіптік диагностика) білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтаудың маңызды компоненттерінің бірі болып табылады.

Білім алушылардың кәсіби бағдарын білуге арналған кәсіптік диагностика – бұл білім алушылардың бір немесе басқа мамандықты өздігінен таңдауға дайындық деңгейін анықтауға және олардың болашақ кәсіби іс-әрекетінің бейінін түзетуге (қажет болған жағдайда) арналған технологиялық процесс.

Білім алушылардың кәсіптік бағдарының деңгейі мен сапасының жоғарылауына, сонымен қатар болашақ мамандықты дұрыс таңдауларына кепілдік беретін жүйелі, дифференциалданған және тұлғалық-әрекеттік тәсілдер кәсіптік диагностиканың әдіснамалық негізін құрайды [21].

Ұсынылатын технологияны жүзеге асырудың тиімді ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары:

- білім алушылардың кәсіптік қажеттіліктерін ескере отырып сараланған кәсіби мақсаттар қою;

- білім алушылардың болашақ мамандығының ерекшелігі туралы ақпаратты сарапталып ұйымдастырылған сыныптан тыс кәсіптік бағдарлы жұмыстардың көмегімен меңгеруі;

- білім алушылардың кәсіби бағдарын кәсіптік диагностиканың барлық кезеңдерінде мұғалімнің жеке кәсіби қадағалауы.

Диагностикалық жұмыс әр баланың қажеттіліктерін, қызығушылықтарын және икемін нақты анықтау мақсатында құрылуы тиіс. Тұлғаға тән ерекшеліктер, яғни: құндылық бағытын, қызығушылықтарын, қажеттіліктерін, икемділігін, темпераментін, денсаулық жағдайын, сонымен қатар әзірленген әдістер мен түрлі тәсілдердің көмегімен тұлғаның нақты кәсіптік іс-әрекетке бейімділігі мен талап-мақсаттарын анықтау әр жастық кезеңде зерделеніп отыруы тиіс.

Кәсіптік диагностиканың нәтижесі мен кәсіптік ақпараттық білім негізінде маман (кеңесші) баланың жеке кәсіптік ерекшеліктерін және аймақтың еңбек нарығындағы нақты жағдайды салыстыруға (мамандықтар мен лауазымдар, жалақының орташа мөлшері жоспарында) мүмкіндік беретін кәсіптік кеңестер бере алады.

Бұл құрастырушылар мен кәсіптік диагностика бәрі не үшін қажет?

Біріншіден, одан әрі білім мен мамандық алуды таңдаудың (ең жақын досыммен «серік болып» немесе «бұл қазіргі кезде бәрі баратын мамандық» принципі бойынша) кездейсоқ болуына жол бермеу.

Екіншіден, баланың таңдауын ата-анасының жүзеге аспаған кәсіби арманымен шатастырмау, сонымен қатар тұлғаның мамандыққа жалпы

қызығушылығын нақты бір маманға деген жағымсыз/жағымды көзқарасымен салыстырмауына назар аудару қажет.

Үшіншіден, өзінің мүмкіндіктерін білмеудің, мамандықтар әлемінің түрлерінен және еңбек нарығындағы нақты жағдайдан (әр аймақтың өзіне тән ерекшелігі болады) хабарсыз болудың нәтижесінде жаңылыс таңдау жасамау үшін.

Психологиялық зерттеулер жұмыс түрінің өз бейімділігіне сәйкес келмеуі (бұл психиканың және адам «физикасының» неғұрлым көп жұмсалатынын) көптеген жағдайда психологиялық-соматикалық ауруларға әкелетінін дәлелдейді. Практикалық жағынан қарайтын болсақ, мысалы, «сәнді» мамандықтар оқуды аяқтағаннан кейін баланың өз аймағында жұмысқа орналасуына және материалдық тұрғыдан жақсы қамтамасыз етілуіне нақты кепілдік бере алмайды. Мамандыққа қызығушылықтың және қажетті жетістіктердің болмауы – мамандықты дұрыс таңдамаудың ең мардымсыз шығыны болып саналады.

– Білім алушының өзі туралы шынайы көзқарасын қалыптастыру;

– білім алушының кез келген еңбек саласында кәсіби табыстылығын болжау;

– кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауын және мамандық таңдауының негізді болуын қалыптастыруға көмектесу;

– тұлғалық, қабілеттілік, бейімділік, қызығушылық және басқа да қасиеттерін есепке ала отырып білім алушының мамандық таңдауына көмек көрсету кәсіптік диагностиканың негізгі мақсаттары болып табылады [22].

Кәсіптік диагностиканың негізгі міндеттері:

1. Білім алушының осы немесе басқа мамандықты меңгерудегі тұлғалық ерекшеліктерін, икемділіктерін және қабілеттерін анықтау.

2. Таңдау жасауға көмектесу:

- оқу бағытының бейінін;

- Үлгілік оқу жоспарындағы пәндерден оқу бейінінің бағытын (5, 7-сыныптан бастап), 10-11-сыныптарда қорытынды аттестациялауды тапсыру үшін бесінші пәнді және кәсіптік білім беру ұйымдарына түсу барысында Ұлттық бірыңғай тестілеуді тапсыру үшін екі пәнде таңдауға көмектесу. Олар өзін-өзі кәсіби анықтау барысында базалық құрамдас бөлігі болып табылады;

- қосымша білім беру үйірмелері;

- ұсынылған бағыттар бойынша мамандықтар;

- оқытудың бейіндік бағыты аясында техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары және жоғары оқу орындары.

Кәсіптік диагностика анықтауға көмектеседі:

• құндылықты бағдарлар мен мақсаттар;

• таяудағы және болашақтығы өмірлік жоспарлар мен кәсіптік мақсаттар;

• мамандықтар туралы көзқарастың қалыптасу деңгейіні;

• өзін өзі бағалау деңгейінің дамуы;

• қабілеттері, икемдері мен қызығушылықтары;

• кәсіби қызығушылық деңгейінің дамуы;

- тұлғалық ерекшеліктері;
- өмірлік нақты жағдайлар (отбасылық қарым-қатынастар, денсаулық, материалдық қамтамасыз етілу және басқалар).

Педагогикалық тәжірибеде негізгі үш диагностикалық тәсіл айқындалады:

Біріншіден, бұл объективті тәсіл. Объективті тәсілді қолдану: диагностиканы жетістіктер негізінде (нәтижелілік) және іс-әрекетті орындау тәсілін жүзеге асыру арқылы жүргізуді көздейді. «Сенімділік» (немесе қайта жаңғырту, тұрақтылық) маңызды талаптар болып саналады.

Екіншіден, бұл субъективті тәсіл. Оны диагностикалау өзі туралы берілген мәліметтер, тұлғаның өз ерекшеліктерін сипаттауы, кез келген жағдаяттағы мінез-құлық негізінде жүзеге асырылады.

Үшіншіден – сыртқы бейтарап өзара әрекеттесу ерекшеліктерінің, оның белгілі екіұштылық нысан проекциясы болуына байланысты өзіне тән ерекшелігі жоқ материалдың талдауы бар жобалық тәсіл қажет [23].

Тұлғалық жеке ерекшеліктерді зерделеу түрлі тәсілдер арқылы жүзеге асырылуы мүмкін, яғни оқу пәндерін меңгерудегі жетістіктерін бақылау тәрізді қарапайым бақылаудан, білім алушының өзін өзі анықтауы бойынша дәстүрлі және түрлендірілген әдістер сияқты түрлі сауалнамалар қолдануға дейін. Бұл тек әкімшілікті, психологтарды, әлеуметтік педагогтарды ғана емес, сонымен қатар мұғалімдерді де қатыстыруды талап ететін өте ауқымды жұмыс.

Кәсіптік диагностиканы үш кезеңнен өткізу ұсынылады, олар:

- ерте диагностика (5-7-сыныптар);
- аралық диагностика (8, 10-сыныптар);
- тереңдетілген диагностика (9, 11-сыныптар).

Бірінші кезеңде тұлғаға тән құндылықты бағдарлары, қызығушылықтары, қажеттіліктері, икемділіктері, темпераменті, денсаулық жағдайы тәрізді ерекшеліктер зерделенеді, баланың осы немесе басқа мамандыққа белгілі бір бейімділігі және мақсат-ниеттері анықталады. Сонымен қатар, білім алушыларға оқу бағытының бейінін, үлгілік оқу жоспарының вариативті компонентінің пәндерін (5-7-сыныптардан бастап), қосымша білім берудің үйірмелерін таңдауға көмектеседі.

Аралық диагностика бұның алдында жүргізілген диагностикаларды нақтылау және түзету мақсатында жүргізіледі.

Аяқтау кезеңінде болашақ мамандық қызметін таңдау барысындағы басым қажеттіліктері мен себептері анықталады, білім алушының қорытынды аттестаттауды тапсыруы үшін бесінді пәнді (10-11-сыныптар) кәсіптік білім беру ұйымдарына түсуі үшін ҰБТ тапсыруыға қажетті бейінді екі пәнді таңдауына көмектеседі.

Кәсіптік бағдар беру мен диагностиканың барлық кезеңдерінде «Білім алушының кәсіптік бағдары картасын» толтыру ұсынылады. Кәсіптік картаны жүргізу сынып жетекшісі мен психологқа білім алушы тұлғасының қызығушылықтары мен бейімділіктерінің даму, кәсіптік бағдарының қалыптасу динамикасын қадағалап отыруға мүмкіндік береді. Кәсіптік карта білім

алушылардың кәсіптік таңдауына уақыты көмек көрсетуге, түзетулер жасауға және кәсіби кеңес беруге жағдай жасайды. Сонымен қатар, кәсіптік бағдарды одан әрі ұйымдастыру формаларын және кәсіптік диагностиканың сәйкес әдістерін анықтау үшін жыл сайын (сауалнаманың I бөлімін білім алушы өзі толтырады, II бөлімін – білім алушыға тереңдетілген деңгейде оқуға арналған пәндерді ұсынатын педагогикалық консилиум мүшелері) сауалнама-ұсыныстар кестесін толтыру қажет болады [24].

Кәсіптік диагностика әзірленген және тексеруден өткен диагностика жүйесі жолымен жүзеге асырылады.

Кәсіптік диагностика міндетті түрде арнайы әзірленген әдістердің көмегімен білім алушы оқитын мектепте өткізіледі. Кәсіптік бағдар берудің психологиялық диагностикалық әдісін қолдану барысында келесі талаптарды жетекшілікке алу қажет:

- кәсіптік бағдар беру әдістері репрезентативті (сипаттама сәйкестік), сенімді және анық; тұлғаның осы немесе басқа мамандыққа қызығушылығын және бейімділігін анықтауға бағытталған; білім алушыларға түсінікті, қолданыста қарапайым және мерзімі бойынша ұзақ емес болуы тиіс;

- тапсырмаларды ұсыну және жауаптарды өңдеу үшін қолданылатын әдісті өткізу тәртібі біртекті алгоритм түрінде берілуі, сонымен қатар тест балдарын санау және стандартқа келтірудің статистикалық негізделген әдістерін (статистикалық немесе критериалдық тест нормалары бойынша) қамтуы тиіс;

- дербес ақпарат құпия болуы тиіс.

Білім алушының кешенді кәсіптік диагностикасы келесі жұмыс түрлерін қамтиды:

– кәсіптік бағдар мақсатында тұлғаны мақсатқа бағытталған психологиялық-диагностикалық зерттеу;

– оның психологиялық портретін құрастыру;

– мамандыққа бейімділігін анықтау;

– ұсынылған мамандыққа негіздеме;

– географиялық орналасуын, жоғары оқу орындары арасындағы рейтингтегі орнын есепке ала отырып кәсіптік оқу орнын іріктеу;

– білім алушылар мен олардың ата-аналарына кәсіптік бағдар ұсыныстарын көрсету (ұсыну).

Білім алушыларды кәсіптік диагностиканы өткізуге дайындау:

1) тұлғаның психикалық ерекшеліктерін зерттеуді;

2) білім алушылардың пәндер бойынша үлгерімін талдауды;

3) білім алушылардың диагностикаға және кәсіптік бағдарға дайындығының психологиялық-педагогикалық талдауын;

4) ата-аналармен жұмыс (сауалнама жүргізу және сұхбаттар). Бұл жұмыс ата-аналардың балаларының қабілеттері мен мүмкіндіктеріне берген өз бағаларын айқындауларына және білім беру траекториясын анықтауларына мүмкіндік беруді;

5) білім алушылардың денсаулықтарының талдауын қамтиды.

Білім алушылардың кәсіптік диагностикасын бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз ету барлық жастар үшін кәсіптік бағдар беру бағдарламаларын, деңгейлік критериалдық аппаратты (критерийлер: кәсіптік қажеттіліктер, кәсіптік білімдер, кәсіптік іс-әрекет тәсілдері, нақты бағыттың кәсіптік маңызды сапалары, мамандықты таңдаудың дербестігі, мамандықты таңдаудың себептері) – диагностикалық құралдарыды (тестер, сауалнамалар, диагностикалық карталар) қамтиды [25].

Тренинг өткізу:

1. Білім алушыларды кәсіптік диагностиканың онлайн-тестілеуі жүйесімен және ерекшеліктерімен егжей-тегжейлі таныстыру.

2. Білім алушылар «Мен кімін?», «Маған не қажет?», «Мен не істей аламын?» және «Мен дайынмын ба?» тәрізді негізгі сұрақтарға жауап берулері тиіс. Білім алушы бұл кезеңде «Мен кім болғым келеді?» және «Мен қандай жетістікке жете аламын?» сияқты ең маңызды сұрақтарына жауап алады.

3. Кәсіптік диагностиканың ерекшеліктері. Тренер кәсіптік бағдар беру жұмысының мәнін, оның негізгі кезеңдерін, кәсіптік диагностиканы өтудің маңыздылығын түсіндіреді. Білім алушылардың кәсіптік диагностиканың онлайн-тестілеуінен өтуіне қызығушылығын қалыптастыру бұл сатының мақсаты болып табылады.

Күтілетін нәтиже:

1. Кәсіптік бағдар беру жұмысы мен кәсіптік диагностиканың маңыздылығы туралы жан-жақты көзқарас қалыптастыру.

2. Кәсіптік диагностиканы өтуге байыпты және жауапты көзқарас қалыптастыру.

Он-лайн режиміндегі кәсіптік диагностика

Мектеп оқушыларының арасындағы кәсіптік диагностика жүйесі тұлғалық сипаттамаларды, психологиялық ерекшеліктерді, сонымен қатар білім алушылардың кәсіптік бағдарын ескере отырып бейінді пәнді, мамандықты анықтауға бағытталған.

Диагностиканың қорытындысы бойынша білім алушы:

- интеллектуалдық даму деңгейінің көрсеткіштерін түсініктемелерімен және ұсыныстарымен бірге;

- табысты қарым-қатынас құру бойынша ұсыныстармен бірге, күшті және әлсіз жақтарын көрсету арқылы тұлғаның психологиялық портретін;

- тұлғаның «кәсіби» портретін (мамандыққа бейімділігін, баланың осы немесе басқа іс-әрекет түрлеріне қызығушылығын, оның құндылықты бағдарын) алады.

Кәсіби қажеттіліктер, кәсіби білім, кәсіптік іс-әрекет тәсілдері, кәсіби маңызды сапалар, мамандық таңдаудың дербестігі, мамандық таңдаудың себептері білім алушылардың кәсіби бағдарының кәсіптік диагностикасының критерийлері болып табылады. Кәсіптік диагностика өткізу қазіргі заманғы еңбек нарығының қажеттіліктерін, кәсіптік ағарту нәтижелерін, жеке ерекшеліктерді барынша есепке алу мүмкіндігін береді [26].

Кәсіптік диагностиканы аяқтау барысында психологтың жеке кеңесін, мамандық таңдау бойынша кеңес беру, колледж бен жоғары оқу орнын таңдау мен түсу бойынша кеңестер өткізу қажет.

Психологтың жеке кеңестері – бұл психологтың кәсіптік диагностика тесттерінің нәтижелерін түсіндіруі және білім алушыға кәсіптік диагностика нәтижелерінің негізінде тестіленушінің психологиялық, психофизиологиялық, физиологиялық ерекшеліктеріне неғұрлым сәйкес келетін кәсіптік іс-әрекеттің болжамды бағыты туралы ұсыныстарды көрсетуі.

Білім алушылардың бейінді пәнде және кәсіптік бағдарын таңдауына көмектесетін кәсіптік диагностиканың онлайн-тестілеуінің нәтижелерін талдау жасау мен түсіндіру және алынған нәтижелерді жан-жақты сараптау психологтың білім алушылармен жеке кеңестер өткізу жұмысының мақсаты болып саналады.

Міндеттер:

1. Тұлғалық-бағдарлы психологиялық жеке кеңестер өткізу.
2. Алынған нәтижелерді неғұрлым жеткілікті түрде ашу түсіндіру.
3. Бейінді пәнді және оқу бағытынын бейінін таңдаудағы саналылық пен жауапкершіліктің маңыздылығының психологиялық негіздемесі.

Психологпен кеңестің нәтижесінде білім алушының бойында:

1. ҰБТ тапсыру үшін бейінді пәнді саналы және біржола;
2. кәсіптік бағдарды саналы түрде таңдау;
3. білім алушының мамандық таңдаудың маңыздылығы туралы түсінігі қалыптасады.

Мониторингтің нәтижелерін пайдалану білім алушылардың кәсіптік бағытын анықтау жұмысының тиімділігін жоғарылатуға, осы саладағы өзгерестірді уақытылы қадағалап отыруға, мектептің әр түлегіне одан әрі білім алу траекториясын жоспарлау бойынша нақты ұсыныстар жасауға жағдай жасайды. Кәсіптік диагностиканың нәтижелерінің негізінде әзірленген сәйкес ұсыныстар әр білім алушының портфолиосына салынады.

Аймақтың еңбек нарығының талаптары және сұранысқа ие мамандықтар базасы контекстінде алынған нәтижелердің талдауы білім алушылардың кәсіптік қызығушылығын қалыптастыруға әсер етуге жағдай жасайды.

Бейіналды дайындық және бейіндік оқытуға кіру білім алушылардың нақты қызығушылықтары мен қабілеттерін анықтауға ықпал етеді. Білім алушылардың сұранысқа неғұрлым ие мамандықтарға кәсіптік бағдарын диагностикалауда бейінді сыныптарды құрудағы диагностика жүргізу жұмысы маңызды рөл атқарады [21]. Бұнда білім алушының болашақтағы бейінін таңдауының және білім алу әрекетінің табысты болуына қызығушылығын, бейімділігін, қабілетін және басқа да жеке ерекшеліктерін анықтау диагностикасы көмектеседі. Сонымен қатар, білім алушының оқу бейінін өздігінен таңдауға дайындық диагностикасы, өздігінен білім алуының және кәсіптік бағдарының негізгі кезеңі ретінде қызмет атқарады.

Кәсіптік диагностика кәсіптік бағдар мен бейінді оқыту жүйесімен өзара әрекеттесу арқылы, республиканың кадрлық әлеуетінің болжамды

арақатынасын орнату факторы болып табылады. Ол мектеп оқушыларының өзін-өзі кәсіптік анықтауы мен жүзеге асыруының табысты болуы шарттарының бірі болып саналады.

Кәсіптік кеңес білім алушылардың кәсіптік диагностикасының нәтижелеріне негізделеді. Оны тұлғаны жеке зерделеуге негізделген және мақсатты психологиялық-педагогикалық әсер етуді қамтитын мамандықты саналы түрде таңдауына дайындық барысында білім алушыларға өзін өзі кәсіптік анықтауына көмек көрсету шараларының жүйесі ретінде анықтауға болады. тұлғаның физикалық және психологиялық ерекшеліктерін (жалпы және кәсіптік қызығушылықтары, қабілеттері, жалпы және арнайы дайындығы), сонымен қатар, еңбек нарығының құрылымы мен динамикасын (аталған мамандық иесіне қойылатын медициналық және психологиялық талаптар, кері пікірлер, еңбекке орналасу және оқыту мүмкіндігі) талдау негізінде жүзеге асырылады [27].

Кәсіптік кеңес беру жұмысында негізгі екі кезеңді атап көрсетуге болады:

– білім алушылардың мамандықты саналы түрде және дұрыс таңдауына әкелетін (5-7-сыныптар), кәсіптік ерте диагностиканың нәтижесі бойынша алдын-ала өткізілетін кәсіптік кеңес;

– аралық кеңес (8, 10-сыныптар);

– тереңдетілген кәсіптік диагностиканың нәтижелері бойынша өткізілетін қорытындылаушы кәсіптік кеңес, бұл жұмыс жалпы білім беретін мектептердің 9-шы және 11-сынып білім алушыларының қызығушылығына, бейімділіктері мен психологиялық-физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес мамандық таңдауына бағытталған көмек көрсету.

Кәсіптік кеңес берудің барлық кезеңдерінде мектеп психологы келесі жұмыс түрлерін жүргізеді:

- білім алушылардың қызығушылықтары мен бейімділіктерін, тұлғаның бағыттылығын, кәсіптік бастапқы мақсаттарын және олардың динамикасын анықтау;

- әлеуметтік мақсаттарды анықтау және олардың қалыптасуына көмек көрсету;

- таңдау уәждемесін және оның құрылымын анықтау;

- өзін-өзі талдау мен бағалау дайындығын, өздігінен әрекеттенудің нақты деңгейін қалыптастыру;

- қабілеттерінің айқындығын және құрылымын анықтау;

- тұлғаның жан-жақты даму деңгейін, өмір сүру салтының байқалуының динамикасы мен нұсқалығын, іс-әрекетінің мүмкін «құнын» (даулылық, шиеленушілік, қобалжушылық, мүмкіндіктері мен олардың іске асуы, тұрақтылық пен қажырлылығы, мақсаттылығы және т.б.) анықтау;

- «тұлғаның бейініне» және кәсіби талаптарға сәйкестік дәрежесін анықтау, білім алушының кәсіби мақсатарына түзетулер енгізу;

- кәсіптік бағытын анықтауға көмек көрсету мақсатында білім алушылармен және ата-аналармен кеңестер өткізу, сонымен қатар кәсіптік диагностиканың нәтижелері негізінде олардың психологиялық,

психофизиологиялық, физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін кәсіптік іс-әрекетінің болжалды бағыттары туралы ұсыныстар беру;

- кәсіптік өзін-өзі анықтау бойынша білім алушылардың өздігінен іс-әрекет жасауға ынталандыру;

- білім алушының ата-анасымен сауалнама өткізу, оның барысында балаға байланысты күтілетін үміттер немесе олардың болашақта өз баласынан нені күтетіндіктері, қандай кәсіптік құндылықтарды көретіндіктері анықталады;

- білім алушының тереңдетілген интервьюі, сұхбаттасу барысында оның жасырын мақсаттары/ қажеттіліктері/ құндылықтары, мектепте оқу ерекшеліктері (неғұрлым қызықты пәндері) анықталуы мүмкін.

Мамандық таңдау бойынша кеңестер нақты мамандық бойынша дайындықты жүзеге асыратын колледждер мен жоғары оқу орындарының өкілдерінің қатысуымен өткізіледі. Білім алушы өзінің бейін бағытына қатысты мамандықтар бойынша презентацияны тыңдайды, колледждер мен жоғары оқу орындарының өкілдерінің өткізетін интерактивті сессиясына қатысады және мамандықтардың сипаттамасы бар таратпа материалдар алады.

Кәсіптік білім беретін ұйымдарды таңдау бойынша кеңестің басты міндеттері:

1. Білім алушыларға және олардың ата-аналарына білім беру ұйымын анықтауларына көмек көрсету, бұл олардың таңдаған мамандықтарына байланысты мүмкіндіктерін жүзеге асыруларына және осы немесе басқа салада неғұрлым жан-жақты білім алуларына көмектесу;

2. Техникалық және кәсіби білім ұйымын және жоғары оқу орнын таңдау критерийлерімен түпкілікті танысу;

3. Білім алушылардың келешекте оқитын білім ұйымын тияқты және саналы таңдауларын анықтау болып табылады.

Техникалық және кәсіби білім ұйымына және жоғары оқу орнына түсу бойынша кеңестер кәсіптік бағдар беру бойынша барлық іс-әрекеттің негізгі және аяқтаушы кезеңі болып табылады, ол бұл әдістің тиімділігін жекелеген мысалдарда қадағалауға көмектеседі.

Кеңестер өткізудің барысында білім алушыларды оқуға түсудің типтік ережелерімен, яғни таңдаған техникалық және кәсіптік білім ұйымына немесе жоғары оқу орнына құжаттарды тапсыру, мемлекеттік грант және басқа да жеңілдіктерді алу конкурсына қатысу мерзімдері мен талаптарымен таныстыру қажет.

Мемлекеттік органдардың, мектептердің, колледждердің, жоғары оқу орындарының және басқа да әлеуметтік институттардың қызметін бақылау мақсатында, білім алушыларды диагностикалаудың және кәсіптік бағдарының тиімді жүйеі үшін сұранысқа ие мамандықтардың кешенді жүйесін әзірлеу қажет.

Білім алушыларға кәсіптік бағдар беру жұмысына мектептің педагогикалық ұжымын толық қатыстыру, сонымен қатар әр мұғалімнің нақты қандай іс-әрекетке жауап беретінін алдын-ала анықтап алу қажет.

Директордың тәрбие ісі жөнінен орынбасары:

- шешім шығаруды келісу және іс-әрекетті түзету мақсатында білім алушылардың өзін-өзі анықтауына көмек көрсетуге жауапты субъектілердің өзара әрекетінің стратегиясын әзірлеу;

- жалпы білім беретін ұйымдардың негізгі орта және жалпы орта метеп білім алушыларының өзін-өзі анықтауларына әсер ететін әлеуметтік серіктестермен байланыс жасауына қолдау көрсету;

- білім беру ұйымының тұжырымдамасына және білім беру бағдарламасына сәйкес білім алушылардың кәсіби және мамандық бойынша өзін-өзі анықтауына дайындығын қалыптастыру бойынша педагогикалық ұжымның жұмысын жоспарлау;

- бұл бағыт бойынша педагогикалық ұжымның іс-әрекетін талдауды және түзетулер енгізуді жүзеге асыру (білім алушылардың өзін-өзі анықтауына бағытталған: кәсіптік ағарту, кәсіптік кеңес, кәсіптік диагностика, білім алудың жеке траекториясын анықтау бойынша кәсіптік диагностика, яғни оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыру жүйесі бойынша пән мұғалімдеріне, сынып жетекшілеріне кеңес);

- жоғары сынып оқушыларының бейіналды дайындығы, бейінді оқуы және өзінің кәсіптік бағдарын анықтауы мәселелері бойынша педагогикалық кеңестер, өнеркәсіптік жиналыстар өткізу;

- дарынды балалардың түрлі деңгейдегі пән олимпиадаларына қатысуларын ұйымдастыру;

- сынып жетекшілерінің, пән мұғалімдерінің, мектеп психологының білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтауы мәселесі бойынша біліктілігін арттыру жүйесін ұйымдастыру;

- сынып жетекшілерінің, пән мұғалімдерінің, мектеп психологының бақылаушылық жұмысын жүзеге асыру;

- білім алушылардың бейіналды дайындығы және бейінді оқыту жүйесіндегі сабақтарын ұйымдастыру;

- кәсіби бағдарлы курстар және кәсіптік сынақтар ұйымдастыру;

- бейіналды дайындық («Сенің кәсіби өсу жолың») және бейінді оқыту («Кәсіби жетістік технологиясы») барысында кәсіптік бағдар беру курстарына жетекшілік ету.

Сынып жетекшісі:

- нақты сынып (топ) үшін оқушылардың танымдық, шығармашылық белсенділігін арттыратын түрлі формаларды, әдістерді, құралдарды қамтитын білім алушылардың өзін-өзі анықтауын қолдаудың педагогикалық жоспарын құрастырады;

- кәсіби бағдар беру бойынша жеке және топтық әңгімелесулер, пікірталастар, конференциялар ұйымдастырулар;

- білім алушылардың икемін анықтауға (бақылаудың, сауалнаманың, тесттерең деректерін білім алушының жеке картасына жазып отырады) психологиялық-педагогикалық жетекшілік жасайды;

- білім алушыға білім алудың жеке траекториясын жобалауға, бейінді оқыту мен кәсіптік қалыптасу нұсқаларын модельдеуге, жеке жетістіктеріне талдау жасауды жүзеге асыруға, жеке портфолиосын құрастыруға көмектеседі;
- білім алушылардың жоғары оқу орындары мен кәсіптік орта білім беру ұйымдарында өтетін ашық есік күндеріне баруларын ұйымдастырады;
- білім алушылардың өнеркәсіптерге тақырыптық және кешенді экскурсияларын ұйымдастырады;
- өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша білім алушылармен және олардың ата-аналарымен сауалнама жүргізу бойынша мектеп психологына көмек көрсетеді;
- білім алушылардың бейінді және өзін-өзі кәсіптік анықтауына дайындығын қалыптастыру мәселесі бойынша ата-аналар жиналыстарын өткізеді;
- білім алушылардың мектеп түлектерімен – жоғары оқу орындарының, кәсіптік орта білім беру ұйымдарының студенттерімен кездесулерін ұйымдастырады.

Пән мұғалімдері:

- жобалық іс-әрекетті, іскерлік ойындарды, семинарларды, дөңгелек үстелдерді, конференцияларды, пәндік апталарды, олимпиадаларды, факультативтік курстарды, қабырға газеттері сайыстарын, шығармаларды және тағы басқа түрлі әдістер мен құралдарды қолдану арқылы мектеп оқушысы тұлғасының танымдық, шығармашылық қызығушылығының дамуына жағдай жасайды;
- сабақтың кәсіптік бағдар беру бағытын қамтамасыз етеді, білім алушылардың бойында жалпы еңбек, кәсіптік маңызды дағдылар қалыптастырады;
- білім алушылардың өзіне саналы, дұрыс баға беру дағдысын қалыптастырады;
- білім алушылардың бейімдері мен қабілеттерін анықтау бойынша бақылаулар жүргізеді;
- оқу бағдарламаларын сыныптың бейініне, білім алушының ерекшеліктеріне байланысты бейімдейді.

Кітапханашы:

- мұғалімдерге кәсіптік бағдар беруге және білім алушыларға мамандық таңдауға көмек көрсететін әдебиеттерді іріктейді (оқу жылы бойынша);
- білім алушылардың оқырмандық қызығушылығын зерделейді және оларға мамандық таңдауға көмектесетін әдебиеттер тізімін ұсынады;
- мамандықтар туралы әдебиеттер көрмесін және мамандық таңдау тақырыбына байланысты оқырмандардың пікірталас-конференцияларын ұйымдастырады;
- әдістемелік материалдарды, аймаққа қажетті мамандықтар туралы анықтамалық деректерді және басқа да қосымша материалдарды (фотосуреттер, газет-журналдардағы деректердің қиындыларын, схемалар, аңдатпалар, бағдарламалар, мамандықтардың сипаттамалары) жинақтайды және жүйелейді,

- шаруашылық салаларының мамандықтары бойынша әрдайым әдебиеттер көрмесін ұйымдастырады (машин жасау, көлік, құрылыс, өнер әлемі және т.б.).

Әлеуметтік педагог:

- тәуекел тобындағы балаларға олардың мамандық және өмірлік таңдауын жүзеге асыру барысында педагогикалық қолдау көрсетеді;

- білім алуға қатысушылар үшін әлеуметтік мәселелер бойынша кеңестер өткізеді;

- мектеп оқушысының өзін-өзі анықтауы процесін қиындататын әлеуметтік факторларды талдау мен бағалау барысында сынып жетекшісіне көмек көрсетеді.

Педагог - психолог:

- білім алушылардың кәсіби қызығушылығы мен бейімділіктерін зерделеу жұмыстарын ұйымдастырады;

- білім алушылар мен олардың ата-аналарының арасында сауалнама жүргізу арқылы оқушылардың бейінді және кәсіптік өзін-өзі анықтауына дайындық мониторингін жүзеге асырады;

- білім алушылардың кәсіптік бағдары бойынша тренинг-сабақтар өткізеді;

- таңдау тақырыбы бойынша ата-аналар мен мұғалімдер үшін психологиялық ағарту жұмыстарын, әңгімелесулер өткізеді;

- білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып психологиялық кеңестер өткізеді;

- мектеп оқушыларының бойында өзін-өзі саналы бағалау дағдысының қалыптасуына жағдай жасайды;

- білім алушылардың ата-аналарын өз мамандықтарымен таныстыру үшін оқушыларды алдында сөйлеуге шақырады, сонымен қатар оларды үйірме жұмыстарын жүргізуге қатыстырады;

- білім алушылардың қызығушылықтары мен бейімділіктерін талдау және бағалау жұмысында сынып жетекшісіне көмек көрсетеді;

- кәсіптік диагностика бойынша деректер базасын құрастырады.

Медицина қызметкері:

- түрлі формаларды, әдістерді, құралдарды қолдану арқылы білім алушылардың бойында салауатты өмір салтының қалыптасуына жағдай жасайды;

- білім алушылармен кәсіптік өсудің табыстылығы мен адамның денсаулығының өзара байланыстылығы туралы сұхбаттар өткізеді;

- денсаулық жағдайының кәсіптік өсуге әсері мәселелері бойынша кеңестер береді;

- сынып жетекшісіне, мектеп психологына және әлеуметтік педагогқа білім алушылардың іс-әрекеттеріне талдау жасауға көмек көрсетеді.

Жалпы білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысы бойынша қызметтер ұйымдастыру білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтаудың жүйелі тәсілінде, оның компоненттерінде маңызды рөл атқарады [28].

Орта білім беру ұйымдарының білім алушыларының неғұрлым сұранысқа ие мамандықтардың диагностикасы және кәсіптік бағдары көпаспектілі сипатқа ие, бұл мектептің барлық құрылымдық бөліктерінің қызметін біріктіруді, сонымен қатар білім берудің техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары мен жоғары оқу орындары тәрізді қосымша ресурстарын тартуды көздейді. Жұмыспен қамту орталықтары, кәсіпорындар, кәсіптік бағдарды анықтау компаниялары барлық серіктестердің ресурстарын біріктіретін, желілік өзара қатынас, яғни білім берудің біріккен кеңістігін құрады. Сонымен қатар, жалпы орта білім беретін мектептің жоғары сынып білім алушыларының кәсіптік бағдарын анықтау жұмысы тәжірибеге бағытталған сипатқа және техникалық-кәсіптік білім беру ұйымдарын және жоғары оқу орындары мен кәсіпорындарды – әлеуметтік серіктестердің өзара қарым-қатынасы арқылы оқытудың қолданбалы бағыттылығына ие екенін ескеру қажет.

Мектепті құрылған желінің негізгі субъектісі ретінде санау қажет, ол бірыңғай білім беру кеңістігінің координаторы болып табылады, сонымен қатар теориялық оқыту мен білім алушылардың арнайы оқу-өндірістік іс-әрекеттерінің бірлігін қамтамасыз ете отырып, білім беру ұйымдары мен өнеркәсіптің ресурстарын біріктіреді.

Білім алушылардың кәсіптік бағдары үшін желілік қызметте аймақтың кәсіпорындары, сұранысқа ие және болашағы бар мамандықтар мен білім алудың жеке кәсіптік-оқу бағытын құру мүмкіндігін қамтамасыз етуге қажетті кәсіптік білім беру ұйымдары туралы деректердің біртұтас ақпараттық базасы құрылады. Білім алушыларды түрлі салаларда сұранысқа ие мамандар, олардың кәсіптік іс-әрекеттерінің түрлері, еңбек нарығының даму болашағы, жеке білім алу-кәсіптік бағытын құру мүмкіндіктері туралы хабардар етудің біртұтас ақпараттық кеңістігі құрылады [29].

Білім алушылардың кәсіптік бағдарын ұйымдастырудың бұндай желілік моделі оның барлық қатысушыларының өзара тиімді серіктестік құруға, оқушылардың өмір бойығы үздіксіз білім алуларына, әр баланың жеке қабілеттерінің дамуына мүмкіндік береді. Олардың тиімділігі білім алушылардың бағдары, саналы таңдау жасаулары мен еңбек нарығында сұранысқа ие мамандықтарға дайындалулары үшін жағдай жасайды. Кәсіптік бағдар берудің ұсынылған жүйесі қосалқы қаржыландыруды талап етпейді, яғни үнемді және тиімді.

Болашақ мамандықты таңдаудың саналылығы мен қажеттілігін қалыптастыруға сүйенетін, әлеуметтік серіктестік жағдайындағы білім алушылардың арасындағы мақсатқа бағытталған кәсіптік бағдарды анықтауға арналған жұмыс негізгі факторлардың барлық жүйесін терең білуге сүйенеді, яғни:

- сыныптағы білім алушылардың түрлі іс-әрекет түрлеріне/мамандықтарға қызығушылығын анықтауға арналған сауалнама;
- тұлғалық қызығушылықтарды, қабілеттерді және ерекшеліктерді зерделеу мақсатындағы кәсіптік бағдарды анықтау тесті;
- топтық және жеке кәсіптік кеңес беру;

- түрлі жастық санаттағы білім алушыларды жекелеген проблемалық жағдаяттар диагностикасына байланысты тестілеу және кеңес беру;
- кәсіби өсу жоспарын құрастыру бойынша кеңестер;
- кәсіптік бағдарды анықтау жұмысының барлық кезеңдерін өтудің маңыздылығын ашу бойынша тренингтер;
- кәсіптік-бағдарлы курстар;
- кәсіптік байқаулар;
- еңбек заңнамасы саласындағы, еңбекті қорғау мен техника қауіпсіздігі саласындағы жастардың құқығы туралы кеңестер.

Мектептің түрлі деңгейдегі кәсіптік білім беру ұйымдарымен өзара қарым-қатынас жасауының бағыттарын келесі ретпен анықтауға болады:

- терең және арнайы білім негізіндегі мектептің міндеттерін шешудегі мектеп пен кәсіптік білім берудің өзара байланысы;
- болашақ кәсіптік білім алуға дайындық үшін білім алушылардың кәсіптік бағдарын және өзін-өзі анықтауы;
- білім мазмұнын бейінді пәндерді оқуға бағыттау;
- факультативтік сабақтар мен білім алушылардың өздігінен білімін жетілдірулері үшін бірлескен оқу-әдістемелік құралдарын әзірлеу.

Түрлі деңгейдегі кәсіптік білім беру ұйымдарының міндеттері келесідей болуы тиіс: еңбек нарығында сұранысқа ие мамандықтар мен кәсіптерді үгіттеу; білім алушылардың кәсіптік диагностикасы, кәсіптік бағдарларын анықтау және өзін-өзі анықтауы; білім алушылардың бейімділіктерін, қабілеттерін және кәсіби қасиеттерін зерделеу және дамыту мақсатында тренингтер, факультатив сабақтар, курстар өткізу және олардың кәсіптік мүмкіндіктері, еңбек іс-әрекетінің түрлері туралы ақпарат беру [29].

Түрлі меншік формаларындағы кәсіпорындар мен ұйымдардың іс-әрекетінің бағыттары келесідей болуы тиіс: бәләм алушылардың кәсіптік бағытын анықтау жұмысына және диагностикасына қатысу, олардың мамандыққа қызығушылығын дамыту; мектеп оқушыларының өнеркәсіп базасында еңбекке араласуын ұйымдастыру, кәсіптік кеңес беру мен ағарту іс-әрекетін жүзеге асыру.

Еңбекпен қамту орталықтарының қызметі білім алушыларға еңбек нарығындағы жағдай, қажетті мамандықтар және оларды дайындайтын білім беру ұйымдарының бағыттары, сұранысқа ие қызмет түрлерінің біліктілік талаптарының мазмұны және кәсіби өсу мүмкіндіктері; туралы кәсіби ақпарат беруді, сонымен қатар білім алушылардың кәсіби диагностикасы мен жеке және топтық кәсіби кеңестер беруді ұйымдастыруды болжайды.

Еңбек нарығын зерттеуден алынған деректер білім алушылардың сұранысқа ие мамандықтарға кәсіби бағдарын анықтаудағы мектептердің іс-әрекетін жоспарлаудың негізін құрайды.

Жұмыс берушілер білім алушыларға кәсіптік бағдар беру жұмысына қатысады, олар мамандардың өнеркәсіп жағдайындағы іс-әрекеттерінің түрлерін көрсете отырып, білім алушылардың алғашқы кәсіптік білім, білік және дағдылар алулары үшін өздеріндегі бар ресурстарды ұсынады.

Кәсіптік білім беру ұйымдарымен, әлеуметтік қызметтермен және кәсіпорындармен әлеуметтік серіктестік еңбек нарығындағы сұранысқа ие мамандықтар мен кәсіптердің негізін зерделеуге бағытталған кәсіби-бағдарлы курстардың кең ауқымын әзірлеуге және жүзеге асыруға әсер етеді [30].

Желілік модель жағдайында білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау мектеп бағдарламасының базалық компонентін қосымша білім берудің вариативтік бөлімімен біріктіруді көздейді. Вариативтік бөлім мектеп оқушыларының өзін-өзі кәсіби анықтауы және жүзеге асыруы үшін қажетті алғашқы білім мен дағдыларды қабылдауы олардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға, білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтауға бағытталған таңдау бойынша кәсіптік-бағдарлы курстармен толықтырылады.

Мектеп оқушыларының өзін-өзі анықтауының түпкілікті болуы және олардың қызығушылығын арттыру үшін әр білім алушының жеке қатысуын және көрсетілімдермен қатар жүруін талап ететін баяндама, тақырыпқа тереңдеп ену, кәсіпорындарға экскурсиялар тәрізді сабақтардың түрлерін өткізу тәжірибесі қолданылады. Бұл білім алушылардың кәсіптік іс-әрекеттің шарттары мен мазмұнын жақсырақ түсінуіне көмектеседі.

Үлгінің ақпараттық-уәждемелік компоненті мектеп оқушыларының қызығушылықтары мен бейімділіктерін анықтауды, ал мазмұнды бөлімі – кәсіптік іс-әрекеттің нақты саласында қажетті тәжірибелік дағдыларды қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау үлгісінің мазмұнды компонентінің құрамына базалық компонент, вариативті бөлім, қосымшы білім беру мен психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етуді қамтиды.

Вариативті бөлім мен қосымша білім беруді (кәсіпорындардағы оқу-тәжірибелік сабақтар) мұғалімдер кәсіптік білім беру ұйымдарының оқытушыларымен және өнеркәсіп орындарының қызметкерлерімен бірлесіп, бекітілген сабақ кестесі бойынша және оқытудың түрлі формаларын қолдану арқылы өткізеді. Білім алушыларды қарқынды оқыту үшін аудиторялық жұмыстар мектепте, сонымен қатар әлеуметтік серіктестердің базалық алаңдарында ұйымдастырылады, ал оқу-тәжірибелік сабақтар, зерттеушілік және жобалық іс-әрекеттер жұмысшы мамандығы орталықтарында, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында, жоғары оқу орындарында және аймақтың бейінді кәсіпорындарында жүзеге асырылады. Білім алушылардың тілегі бойынша теориялық дайындық қашықтықтан оқыту аясында да болуы мүмкін.

Таңдауы бойынша кәсіптік-бағдарлы курстардың аясы бірінші кезекте білім алушылардың әлеуетті мүмкіндіктерін ашуларына көмектесу мақсатында олармен жүргізілген сауалнамаларының, тестдің нәтижелері бойынша (қызығушылықтары, қабілеттері, икемділіктері) жүзеге асырылады. Бұдан әрі торап субъектілерінің біріккен отырыстарында, жүзеге асыруға жоспарланған әр курстың мазмұны мен бағыты талқыланады.

Бейіннің тиімділігі (бейінділік еңбек нарығында сұранысқа ие болуы тиіс) мақсатында оның бағыттылығы жұмыспен қамту орталығымен (әлеуметтік

қызметтер) келісіледі, ал кәсіпорын өкілдері нақты бағыттың мазмұны және мамандарға сұранысы бойынша кадрларды алдын ала дайындау үшін түзетулер енгізеді. Кәсіптік-бағдарлы курстар білім алушыларға аймақтың (облыстың) әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі проблемаларын; мамандықтың ерекшеліктерін зерделеуге; кәсіби сынақтар орындауға; ұйымдастырушылық және өзіндік іс-әрекеттің дағдылары мен біліктерін жетілдіруге; мамандықтар әлемі түрлерінің іс-әрекеттерімен танысуға көмектеседі. Теориялық және практикалық сабақтар білім алушылардың өздік жұмыстары оқытудың негізгі әдістері, ал топтық және жеке сабақтар оқытудың формасы болуы тиіс; мектеп оқушыларын кәсіптік сынақтарға дайындау мақсатында өнеркәсіптік оқытуды да қолдануға болады.

Кәсіптік-бағдарлы курстардың мазмұны келесідей құрыстырылған: әр білім алушы курстың белгілі бір кезеңін, мысалы, теориялық бөлімінде материалды меңгеру деңгейін, пәндік құзыреттілігін анықтау үшін өзіне-өзі диагностика жасай алады (компьютерлік арнайы курстар). Кәсіптік-бағдарлы курстар білім алушылардың кәсіби бағдарға қажетті бейінді пәнді тереңдетіп оқытуды және зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Кәсіптік-бағдарлы курстар білім алушылардың қызығушылығына және бейіміне сәйкес еңбек іс-әрекетіне қажетті білім, білік және дағдыларды алуын, әлемде сұранысқа ие мамандықтарға бағдарлануларын, өзін кәсіби тұрғыдан анықтауындағы танымдық белсенділігін, «Мен – маманмын» образын қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Кәсіби сынақтар кәсіптік-бағдарлы курстарды ұйымдастыру мен өткізудің тиімділігінің нәтижесі болып табылады [29].

Кәсіби сынақтар кәсіптік іс-әрекеттің нақты түрінің элементтерін модельдейді және білім алушылардың нақты еңбекке деген өздерінің тұлғалық қабілеттерін ашуға және қолдануға бағытталған. Осының бәрі білім алушының таңдаған мамандығына дайындық деңгейін анықтауға және болашақ мамандығын таңдауы бойынша саналы шешеім қабылдауына мүмкіндік береді.

Кәсіптік сынақ өткізу барысында сараптаушы рөлінде тек мұғалімдер ғана емес, сонымен қатар жұмыс берушілер де, техникалық-кәсіптік білім беру ұйымдары мен жоғары оқу орындарының өкілдері де қатысады.

Осылайша, аталған үлгіні жүзеге асыру келесі шарттарды құру барысында жетістікті бола алады:

- «мектеп – ТЖКБ – жоғары оқу орны – өнеркәсіп» түріндегі бірыңғай білім беру кеңістігі жағдайындағы кәсіптік бағдарды анықтауды ұйымдастыру;
- оқу процесіне вариативтік бөлімді қамтитын оқу-өндірістік тапсырмалар кешенін енгізу (кәсіптік-бағдарлы курстар);
- білім алушыларға кәсіптік ақпаратты, кәсіптік диагностиканы, кәсіптік кеңесті және эвристикалық іс-әрекетті қамтитын психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету.

Білім алушылардың болашақ мамандығын таңдауға дайындығын анықтау критерийлері келесідей болады:

- кәсіптік білім беру ұйымдарында оқуға құндылықты бағдарды қалыптастыру ретінде мектептегі білім алуға саналы көзқарас қалыптастыру;

- «мектеп – техникалық-кәсіптік білім беру ұйымдары – жоғары оқу орындары – кәсіпорын» траекториясы бойынша мектептен кейінгі білімді жалғастыру мәнмәтініндегі кәсіптік білімнің құндылықты бағыттарын қалыптастыру;

- болашақта кәсіптік білім алу барысында тұлғалық және кәсіби мақсаттарды жүзеге асыру.

Білім беру ұйымдары мен жұмыс берушілердің арасындағы ынтымақтастықтың болмауы білім алушының нақты мамандықтардың қоғам үшін маңыздылығын бағалауға мүмкіндік бермейді.

Кәсіптік білім беру ұйымдарымен, әлеуметтік қызметтермен және кәсіпорындармен әлеуметтік серіктестік жалпы білім беретін ұйымдардың түлектерінің бойында кәсіби болашақ, сұранысқа ие мамандықтарға бағдар және кәсіби өсуді жоспарлауды қалыптастыру үшін жағдай жасайды [31].

Бүгінгі күні жоғары сыныптардың білім алушылары өзін-өзі кәсіби анықтауда үлкен қиындықтарға кезігеді. Себебі олардың еңбек нарығы, мамандықтар әлемі, мамандардың тұлғалық қасиеттеріне және кәсіби дайындығына қойылатан талаптар, жұмыс пен жұмыс берушілердің шарттары, сонымен қатар мамандықты таңдау барысында нені ескеру қажеттігі туралы көзқарастарының қалыптаспауында.

Осыған байланысты жалпы білім беретін ұйымдардың білім алушыларының кәсіптік бағдарын анықтау және бағыт берудің қазіргі кездегі жүйесі болашақ оңтайландыруды «қажетсінеті» сөзсіз:

- кәсіптік диагностиканы тұлғаның кәсіптік іс-әрекеттің бір немесе басқа түріне бағытталуын анықтау және өлшеу рәсімі ретінде жетілдіру;

- білім алушылардың болашақ мамандығын саналы немесе кездейсоқ таңдауын ескере отырып, олардың кәсіптік бағдарын анықтау мен бағыт беру жұмысына саралау тәсілін қолдану;

- 1-11-сынып білім алушыларымен жүргізілетін кәсіптік бағдар жұмысының бірізділігін қамтамасыз ету.

«Білім алушылардың әр жас деңгейіне арналған кәсіптік бағдардың минималды тізбесін қамтамасыз ететін шаралар кешені» қажет, олар мамандықтарға бағдар жасаудың ағымдағы міндеттерін шешумен қатар, болашақ кәсіби маман тұлғасының қалыптасуына, экзистенционалдық проблемаларды шешуге (өзін-өзі тану, өмірдің мәнін іздеу, тұлғалық бірегейлікке қол жеткізу) қолдау көрсетуге, уақытша келешекті, мақсат қою қабілетін дамытуға ықпал етуі тиіс.

Кәсіптік бағдар жүйесін жетілдіру міндетінің өзектілігі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесін әзірлеуді және қолдануды талап етеді, ол бір жағынан диагностиканы, кеңес беру жұмысын, тренингтерді және басқа да жұмыс түрлерін кіріктіреді еді, екінші жағынан барлық субъектілерге: білім алушыларға, ата-аналарға, педагогикалық ұжымға көмек көрсетуді қамтыр еді. Мазмұны жағынан бұл жүйе саналы да жауапты таңдау жасау қабілетін

қалыптастыруды қамтамасыз етуі, ал өзінің өмір жолын жобалау қабілеті назарда ұсталатын мәселе болуы тиіс.

Орта білім беру ұйымдарының білім алушыларының сұранысқа неғұрлым ие мамандықтарға диагностикалаудың және кәсіптік бағдар анықтаудың тиімділігі көбінесе білім беру процесін басқарудың ұйымдасқан жүйесіне тәуелділігіне байланысты.

4 7-11-сынып білім алушыларының кәсіптік диагностикасын жүргізу формалары және әдістері

Қатысушылардың санына қарай диагностиканың келесі формалары мен және кәсіптік бағдар берудің бағыттары ажыратылады:

– жекелей, нақты оқушымен, мысалы, әңгіме, кеңес, жекелей диагностика;

– топпен жұмыс істеу, мысалы, сабақ, ойын, әңгіме, топтық диагностика, семинар, тренинг;

– жалпылама – білім алушылардың үлкен тобымен, мысалы, кәсіби ақпараттық мектепаралық іс-шара, он-лайн режиміндегі сынақ түрінде, кәсіби білім беретін ұйымдар презентациясы, жәрмеңкелер, форумдар, кәсіби сынақтар және т.б.

Сондай-ақ, кәсіптік бағдар берудің пассивті формалары. (білім беру бағыты): әңгімелер, лекциялар, бейнероликтер, оқушыларға арналған кәсіби кеңес беру, ата-аналарға кеңес беру (мұғалімдер, психологтар, кәсіби кеңесшілер), «мамандықтар жәрмеңкесіне» қатысу, аудан және қаланың «білім беру картасымен» танысу, «Сенің кәсіби болашағың?» стендін безендіру, білім алушылардың шығармашылық жұмыстары көрмесі.

Диагностикалық зерттеу адамның кәсіби жетілуінің негізгі параметрлерін қазіргі күйі мен даму дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді. Нәтижесі білім алушылардың өзін-өзі тану мен өзін-өзі жетілдіруге талпынысын арттыру үшін қолданылуы мүмкін, сондықтан өмірлік және кәсіби жоспарларын құрған кезде оқушы өзінің жеке психикалық ресурстарын көбірек ескереді.

Жеке тұлғаның қызығушылығын анықтау арнайы сауалнама, сұрау, оқушының іс-әрекетін бақылау, сабақтағы мінез-құлқын бейнежазбасы, қоңыраудан бақылау және талдау, кітапхана формулярын оқып-үйрену, оқушының, ата-анасының және пән мұғалімдерінің таңдаулы іс-әрекеттер туралы әңгімелерін өткізу негізінде жүргізілуі мүмкін.

Кәсіби диагностика жоғары сынып оқушысының танымдық және кәсіби әуестік пәндік бағытын, тереңдігі мен тұрақтылығы туралы қорытынды жасайды. Бейімі туралы мәліметтерді сауалнама сияқты диагностикалық әдіс арқылы алуға болады. Әуестік пен бейімділіктің кәсіби қызметтің әр түрлі салаларына қатысты болуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Мысалы, техникаға бейімділігін инженер мамандығы мен инженерлік-педагогикалық жұмыста көрсете алады. Сондықтан, әуестік мен қабілеттерді зерттеуден басқа, таңдаған мамандыққа үйрену мен мамандықтардың шеңберін тарылтуға мүмкіндік беретін қабілеттерді анықтау қажет.

Мүмкіндіктерді зерттеу үшін әртүрлі әдістер қолданылады: қызметтің өнімдерін талдау, табиғи және зертханалық эксперименттер, сауалнама, пәндік және проективті тесттер. Ең алдымен әртістік, музыкалық және көркемдік қабілеттерін диагностикалау сарапшылардың қатысуын талап етеді, екіншіден, қабілеттерін диагностикалау психологтың арнайы біліктілігін талап ететін өте нәзік мәселе [22].

Мамандықтар әлемі туралы, оны қайда және қалай алуға болатындығы туралы білу қажет, бірақ бұл білім тек болашақ кәсіптік жолды табысты таңдау үшін жеткіліксіз.

Жоғары мектеп оқушыларының кәсіби мақсаттарын зерттеу үшін мамандықты таңдау тақырыбына ашық және жабық сауалнамаларды, әңгімелерді, шығарма жазу сияқты әдістерді қолдануға болады.

Білім алушылардың кәсіби мақсаттарын зерттеудің негізгі диагностикалық әдістеріне мысалдар келтірейік:

Бастапқы кәсіби диагностика үшін – қызығушылық, бейімділік, кәсіп және қызмет түрлері бойынша бағдарлау:

- «Дифференциалдық-диагностикалық сауалнама(ДДС);
- «Бағдар» сауалнамасы;
- Кәсіптік дайындықты анықтау үшін сауалнама (КДАС);
- «Қызығушылық картасы» әдісі;
- «Кәсіптік мақсатын анықтау» анкетасы.

Тереңдетілген кәсіби диагностика үшін:

- Дж.Холландтың кәсіби артықшылықтар сауалнамасы (ОПП);
- Терминальды құндылықтарды анықтау сауалнамасы(ОтеЦ);
- Г.Айзенка тесті – тұлғалық сауалнама (ЕРІ);
- Тұлғаның бағыттылығын анықтау, өмірлік құндылықтар (жалпы және кәсіби)

- тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттері;
- тұлғаның белгілі бір қызметке жалпы бағыттылығы мен тұрақты икемділігінің өзара байланысы;
- кәсіби маңызды психо-физиологиялық функциялар мен қасиеттері.

Сауалнама жүргізу үлгілері:

• Сауалнама «Сенің болашақ мамандығың». Сауалнама оқушылардың таңдаған (немесе оқыған) мамандықтың сипаты мен сипаттамалары туралы түсініктерін анықтауға арналған. Зерттеу нәтижесі бойынша алынған деректер осы мамандық туралы толық түсініктерді, сондай-ақ олардағы қарама-қайшылықтардың болуы, оқушыларды белгілі бір жұмыс сипатына бағыттауын, оқушының болашақ жұмыс және оның таңдаған мамандығы туралы пікір сәйкестігін анықтауға мүмкіндік береді.

• «Мен мамандық таңдаймын» сауалнамасы. Сауалнамада белгілі бір мамандықты немесе қызмет саласын анықтауға студенттерді ынталандыратын мотивациялық факторлар туралы ақпарат беріледі.

• «Менің болашақ мамандығым» сауалнамасы.

Сауалнама білім алушылармен жеке сұхбат алу үшін кәсіптік бағдар беру туралы ақпарат алуға бағытталған;

Сауалнама білім алушылардың мамандық бойынша одан әрі жұмыс істеуіне қатысты өзіндік талаптарын анықтауға мүмкіндік береді.

• Білім алушылардың кәсіби қызығушылықтары мен жоспарларын бағалауға арналған сауалнама. Жауаптардың негізінде білім алушылардың кәсіби қызығушылықтары мен жоспарлары (олар оқып немесе

жұмыс істейтін болады), таңдалған мамандық, таңдаудың себептері айқындалады.

- Оптанта сауалнамасы. Сауалнама кәсіптік жоспарды және оны қалыптастыру дәрежесін, кәсіп таңдауды білу туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

- Білім алушылардың кәсіби ниеттерін зерттеу сауалнамасы (Л. М. Фридман, Т. А. Пушкина, И.Я.Каплунович). Бұл әдіс кәсіптік мүдделерді тану және анықтап білу, оқушылардың хабардарлығын білу және олардың қабілеттерін бағалау, сондай-ақ, адам үшін физикалық және психологиялық талаптар туралы білімді таңдаған мамандықты тану фактісі туралы ішкі білімді сипаттайтын мамандықты таңдауға дайын екенін анықтауға мүмкіндік береді.

Жеке тұлғаның кәсіби бағыттылығы оның мүдделерінде, бейімділігімен, ниеттерімен, идеалдарымен көрінетін маңызды аспектілерінің бірін түсінеді. Кәсіби бейімделу адамның жұмыс көлемін және кәсіби даму жолдарын таңдауға дайындалудағы дәлелді және мақсатты әрекеттерді анықтайды. Кәсіптік бағдар қалыптастыру үдерісіне кедергі келтіретін себептер жұмысқа теріс қатынас, білім беру материалын жетік білмеу, мамандықтар туралы білімнің жетіспеушілігі, кәсіптік мүдделер, мүмкіндіктер, идеалдар және осы мамандық бойынша жұмыс істеу мүмкіндіктері және өзін-өзі сынақтан өткізу болып табылады.

Кәсіби бағдарды бағалауда адамның қалауына негізделген әр түрлі қызмет түрлерінің сипатына қарай қолданады:

- 1) Дифференциалды-диагностикалық сауалнама (ДДС) Е.А. Климова (А.А. Азбельдің модификациясы). А.А. Азбель әдіснамасы ДДС-да адамның өзі еңбек ететін пәннің қосымша түрлері бар. Әрбір мамандық түрлері кәсіптік дағдыларға негізделген, бұл дағдылар маманның бойында болуы тиіс (әдістемелік ұсынымға қосымша).

- 2) Кәсіби қызметтің түрлі салаларына дағдыны бағалау әдістемесі(Л.А. Йовайши) кәсіби дағдыны өздігінен анықтау мақсатында жеке немесе топтық зерттеулер контексінде қолданылады. Әдістемеге 0, 1, 2, 3-тармақтарда бағалануы тиіс екі ықтимал жауабы бар ереже мен сұрақтар тізімі берілген, сондықтан әрбір сұрақтың (а, б) тармақтарының сомасы 3 баллға тең болады. Индикаторлардың ауырлық дәрежесі ерлер мен әйелдерге арналған стандарттар бойынша келесі бағыттар бойынша анықталады: А – адамдармен жұмыс істеуге икемділік, В – ойлау жұмыс түріне икемділік, С – өндірісте жұмыс істеуге икемділік, Г – эстетика мен өнерге икемділік, Д – қимыл-қозғалыстағы қызмет түрлеріне икемділік, Е – жоспарланған экономикалық қызметке икемділік.

- 3) Қызығушылық картасы әдістемесінің негізі әр түрлі оқыту мен қызмет түрлеріне білім алушылардың қызығушылығын өздігінен бағалау принципіне негізделген (А.Е. Голомитокт, А.А.Азбельдің модификациясы) болып табылады. Әдістеме кәсіби қызығушылықтың негізгі бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

Қызығушылық – жеке тұлғаның бағытталуының маңызды бөлігі, оның мотивациялық саласы және қажеттіліктердің көрінісі. Кәсіптік қызығушылық – тұлғаның әлеуметтік-психологиялық рөлі ретінде кәсіпке таңдап бағдарлануы.

«Қызығушылықтар картасы» әдістемесі белгілі бір деректер алуға мүмкіндігін береді. Бұл деректер негізінде оқушылардың кәсіптік қызметтің әр түрлі салаларында өзін-өзі анықтауға дайын екендігін бағалауға мүмкіндік береді. «Қызығушылықтар картасы» биология, география, геология, медицина, жеңіл және тамақ өнеркәсібі, физика, химия, тарих, әдебиет, журналистика, әлеуметтік қызмет, педагогика, құқық және юриспруденция, қызмет көрсету және сауда, математика, экономика, шет тілі, бейнелеу өнері, сахналық өнер, музыка, физкультура және спорт, инженерлік, электротехника, металл өңдеу, ағаш өңдеу, құрылыс, көлік, авиация және теңіз (өзен) ісі сияқты 29 сала көлеміндегі қызығушылықтарды анықтайды.

4) Кәсіби бағдарлау әдістемесінің негізі (кәсіби бағдарланған тұлғаның түрін анықтау) (Дж. Голланд, А. Азбел *модификациясы*) - жеке тұлға теориясын мансаптық таңдау теориясы арқылы біріктіретін Дж.Голландтың әзірлеген психологиялық тұжырымдамасы, оған сәйкес кәсіби бағдарланған алты жеке тұлғаның түрлері :

- 1) шынайы – материалдық заттарды құруға, технологиялық процестерді және техникалық құралдарды ұстауға бағытталған;
- 2) интеллектуалдық – психологиялық еңбекке;
- 3) әлеуметтік – әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесу;
- 4) конвенциалық – нақты құрылымдық қызмет туралы;
- 5) кәсіпкерлік – адамдар мен бизнесті жүргізу;
- 6) көркемдік – шығармашылық үшін.

Шынайы немесе практикалық тип. Бұл типке жататын адамдар күшті, ептілікті, қозғалысты, қозғалысты жақсы үйлестіре алатын, практикалық жұмыстардың дағдыларын талап ететін жұмысты орындауды қалайды. Бұл типтің кәсіпқой еңбегінің нәтижелері сезіледі және шынайы – олардың қолымен әлем орнаған. Шынайы типтің адамдары көп сөйлемейді, көп істейді, олар табанды және өздеріне сенімді, жұмыста нақты және анық нұсқауды қалайды. Дәстүрлі құндылықтарға сүйенеді, сондықтан жаңа идеяларға сын көзбен қарайды.

Көбінесе осы типтегі адамдар белгілі бір проблемаларды шешуді, ұтқырлықты, табандылықты және технологиямен қарым-қатынасты қамтитын мамандықтарды таңдайды. Қарым-қатынас қызметінде негізг болмайды, бәрінен бұрын ақпарат алу мен оны өңдеуге байланысты.

Ұсынылатын мамандықтар: механик, электрик, инженер, жүргізуші.

Интеллектуалдық тип. Бұл типке жататын адамдар аналитикалық қабілеттерімен, рационализм, тәуелсіздік және ойлау мықтылығы, өз ойын анық құрастырып, жеткізе алуымен, логикалық тапсырмаларды шеше алуымен, жаңа идеяларды шығара алуымен ерекшеленеді. Ғылыми және зерттеушілік жұмысты жиі таңдайды. Оларға шығармашылық еркіндік қажет. Олар үшін

адамдармен қарым-қатынастан идеялар әлемі барынша маңызды. Олар үшін материалдық жағдай бірінші орында емес.

Ұсынылатын мамандықтар: танымдық интеллектуалдық типтің ғылыми шығармашылық мамандықтары: физик, химик, астроном, математик, биолог, географ, геолог, философ, лингвист.

Әлеуметтік тип. Бұл типке жататын адамдар оқумен, тәрбиемен, емдеумен, кеңес берумен, қызмет көрсетумен байланысты кәсіпқойлық қызметті артық көреді. Олар гуманды, сезімтал, белсенді, әлеуметтік нормаларға бағытталған, басқа адамның эмоционалдық жай-күйін түсінуге қабілетті. Сөйлеулері жақсы дамыған, тірі мимика, адамдарға қызығушылық танытады, көмек беруге дайын. Материалдық жағдай олар үшін әдетте бірінші орында емес.

Ұсынылатын мамандықтар: мұғалім, дәрігер, психолог.

Конвенциалық тип. Бұл типке жататын адамдар әдетте шартты белгілер, цифрлар, формулалар, мәтіндер (құжаттамалар жүргізу, сандар мен шартты белгілер арасындағы сандық ара қатынасты белгілеу) ақпаратты өңдеумен және жүйелеумен байланысты жұмысқа бейім. Олар ұқыптылығымен, пунктуальдығымен, тәжірибелігімен ерекшеленеді, әлеуметтік нормаларға бағытты, нақты регламенттелген жұмысты қалайды. Материалдық жағдай басқаларға қарағанда олар үшін аса маңызды. Кең байланысты және жауапты шешімдер қабылдаумен байланысты жұмысқа бейімді.

Ұсынылатын мамандықтар: есепші, экономист, нотариус, қаржыгер, тауартанушы, іс жүргізуші.

Кәсіпкерлік тип. Бұл типке жататын адамдар тапқыр, пысық, күрделі жағдайда тез бағыт алатын, өз бетінше шешім қабылдауға бейім, әлеуметтік бейімді, тәуекелге дайын. Қарым-қатынасты жақсы көреді және біледі. Әрекеттену деңгейі жоғары. Шыдамдылықты талап ететін істерден қашады, көп және ұзақ назар аударады. Олар үшін материалдық жағдай маңызды. Басқарумен, басшылықпен және адамдарға ықпал етумен байланысты энергияны, ұйымдастырушылық қабілетті талап ететін қызметті қалайды.

Ұсынылатын мамандықтар: журналист, репортер, оператор, дипломат, менеджер, брокер, басшы, менеджер, директор.

Көркемдік тип. Бұл типтегі адамдар біртума, шешімдер қабылдауда тәуелсіз, әлеуметтік нормалар мен мақұлдауға сирек бағытталады, өмірге көзқарасы ерекше, ойлауы оралымды, эмоциональды сезімтал. Адамдармен өзінің сезіміне, эмоциясына, қиялына, интуициясына сүйене отырып, қарым-қатынас жасайды. Олар қатал регламенттеуді көтермейді, еркін жұмыс кестесін қалайды. Әдебиетпен, театрмен, музыкамен, бейнелеу өнерімен байланысты мамандықтарды таңдайды.

Ұсынылатын мамандықтар: музыкант, суретші, жазушы, өнертанушы, мәдениеттанушы.

Ақпараттық-анықтамалық ағартушылық әдістер.

Ақпараттық-анықтамалық ағартушылық әдістемелер профессиограммаларға, анықтамалық және ақпараттық-іздеу жүйелеріне бөлінеді.

Профессиограммалар кәсіптердің қысқаша сипаттамасы болып табылады. Әдетте, олар:

- Өндірістік процестердің сипаттамасы;
- Кәсіби міндеттердің сипаттамасы;
- Еңбектің, оның ішінде көрсеткіштер мен қарсы көрсеткіштердің медициналық, физиологиялық және санитарлық сипаттамалар тізімдері;
- Адамдардың жеке ерекшеліктеріне мамандықтардың талаптары.

Алайда, профессиограммалар мәселесі әдетте, оқушыларға қажетті әсер етпейді, көбіне-көп ересектер үшін ыңғайлы. Сондықтан жастарды кәсіптік бағдарлау үшін басқа әдістер жиі пайдаланылады.

Анықтамалық әдебиеттер - бұл мамандықтардың сипаттамалары қысқаша және түсіндірілген түрде берілген арнайы басылымдар. Бірақ мұндай әдебиеттерді ұсынылған ақпараттың дұрыстығына сенімділік болған кезде ғана қолдануға болады.

Ақпаратты іздестіру жүйесі (АІЖ) мамандықтарды, білім беру мекемелерін және жұмыс орындарын іздеуді оңтайландыруға мүмкіндік береді.

АІЖ бөлінеді:

- АІЖ қарапайым тәсілмен іздеу: түрлі бланкілер, карточкалар және т.б.;
- Компьютерлік АІЖ: электрондық дерекқорлар;
- Кәсіптік насихат және жарнама;
- Білім ошақтары мен кәсіпорындарға экскурсиялар;
- Белгілі мамандықтар бойынша шебер мамандармен кездесулер;
- Өздігінен тану мәселелері бойынша ағартушылық және танымдық

лекциялар;

- Мектептердегі кәсіптік сабақтар;
- Оқыту фильмдері;
- БАҚ арқылы ақпарат беру;
- Мамандықтар «көрмелері».

Кәсіби психодиагностика әдістері арнайы тесттерден тұрады, оның мақсаты адамдардың кәсіби мүдделерін анықтау, сондай-ақ олардың жеке қасиеттерін, қабілеттерін және себептерін диагностикалау болып табылады.

Ұсынылған әдістемеге жатады:

- Жабық типтегі сұхбаттар, нақты сұрақтарға жауап беру.
- Ашық типтегі сұхбаттар, дерексіз тақырыптар бойынша сөйлесуді қамтитын сұрақтарға жауап беру.
- Жеке тұлғаның барынша пайда болуына мүмкіндік беретін терең сұхбат.
- Кәсіби мотивация үшін сауалнама – қабілеттердің қарапайым анықтамасынан әлдеқайда тиімді болып саналады.
- Кәсіптік сауалнама – әдетте, олар арнайы еңбек жағдайлары бар мамандықтармен жұмыс істеу кезінде қолданылады.
- Жеке сауалнама.
- Жеке тұлғалық тестілеу – жеке сауалнамаға толықтырулар ретінде пайдаланылады.

- Бақылау – психологиялық жұмыстың негізгі әдістерінің бірі нақты параметрлер мен әдістерді енгізуге, нәтижелерді жазып алуға және түсінуге мүмкіндік береді.

- Жанама деректерді жинау – таныстары, достары, туыстары, мұғалімдері және т.б.

- Психофизиологиялық зерттеулер – кәсіби қабілеттер бойынша сауалнама сияқты, арнайы еңбек жағдайлары бар мамандықтар үшін қолданылады.

- Кәсіби сынақтар – өте сирек қолданылады, себебі тексеру үшін арнайы жағдайлар жасау үшін елеулі қаржы шығындарын білдіреді.

- Еңбек процесін бақылау және зерттеу.

- Арнайы тренажерлар – адамға алған білімі мен дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін әдістер, сондай-ақ адамның жаңа кәсіби қызметті игеруге дайын екенін зерттеу.

- Медициналық сараптама – егер мамандық денсаулық талаптарын арттырған жағдайда қолданылатын әдіс.

- Жоғарыда аталған кәсіби психодиагностиканың әдістерінен басқа белсенді әдістер деп аталатын әдістер де қолданылады. Мысалы, коммуникативтік дағдыларды дамытатын психологиялық және әлеуметтік-психологиялық тренингтер және тәуелсіз шешімдер қабылдау мүмкіндігі; кәсіптік бағдарланған ойындар, олар кәсіби тұрғыдан маңызды болып табылатын және жаңа дағдыларды дамытуға және білімді жетілдіруге ынталандыратын қасиеттерді дамытуға жағымды әсер етеді.

Бүгінгі таңда мамандықты таңдауға және тиісті білім алуға шешім қабылдауға көмектесетін жеке мамандар мен ұйымдардың барлығы бар. Арнайы технологияларды қолданатын кеңесшілер өз клиенттеріне таңдау жасайды, мақсаттар қойып, оларға қол жеткізу үшін іс-қимыл жоспарын толықтай қолданады. Жоғарғы сынып оқушылары мен мамандықты таңдаған басқа адамдар өздерінің қабілеттерін, бейімділігін және сапасын диагностикалау үшін барынша оңтайлы жағдайларды, сондай-ақ, кәсіби таңдау мен өзін-өзі жүзеге асырудың ең тиімді әдісін дамытуға мүмкіндік беретін жеке көзқарасты ғана күте алады.

Жоғарыда айтылғандардан кәсіптік бағдарлау әдістерінің ауқымы өте кең, бірақ оларды пайдаланудың өнімділігі негізінен өздері қолданатын адамдарға байланысты деп қорытынды жасауға болады. Адамдардың жасы мен қажеттіліктері мансаптық кеңес беру әдістерінің тиімділігіне әсер етеді, өйткені кәсіпті таңдаудағы қиындықтар осы және басқа да жеке сипаттамаларын ескере отырып ғана шешілуі мүмкін.

Сондай-ақ, бір жағдайда жақсы нәтиже нақты ақпарат алғаннан кейін, ал екінші жағынан – психологиялық қолдау, үшіншіде – ойындарға және тренингтерге қатысу және т.б. Сондықтан кәсіби бағдарлаудың ең тиімді әдісі комплексте осы әдістерді қолдану болуы мүмкін.

Кәсіптік бағдарлау тапсырмаларын шешу үшін қажетті тұлғаның психикалық дамуындағы жеке қасиеттерді анықтау әдістері.

Жоғарғы сынып оқушыларын өздігінен кәсібін анықтаудағы дайындықтың критерийлері, көрсеткіштері мен әдістері

Критерийі	Көрсеткіші	Үйрену әдісі
<p>Кәсібін өздігінен анықтаудың құзыреті: - Адаптивті құзыреттілік; - әлеуметтік еңбек құзіреті; - түсініксіз құзыреттілік; - саяси және әлеуметтік-мәдени құзыреттілік. Әлеуметтік-жеке / психологиялық-педагогикалық құзыреттілік: коммуникативті, ұйымдастырушылық, құндылықты тұжырымдамалық, эмоционалды, авто-психологиялық; - АКТ- (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) құзыреттілік</p>	<p>- әлеуметтік және құндылық себептерін қалыптастыру деңгейі (қарыз, жауапкершілік, табысқа, үздіксіз білім алуға және өзін-өзі тәрбиеге деген ұмтылысқа); - даму деңгейі мен қалыптасуы әлеуметтік және эмоциялық қабілеттер (шешімдерді қабылдау, топта жұмыс істеу қабілеті; басқа адамдардың пікірін қабылдайды; әртүрлі әлеуметтік және кәсіби топтарда жұмыс істейді; көзқарасыңызды сақтықпен қорғау; жұмысқа дайын болу; жеке жоспар құрастыру; бұқаралық ақпарат құралдарында және жарнамада таратылатын ақпаратқа қатысты және коммуникациялық технологияларды пайдалану және сыни пікірлер; функционалды сауаттылықты үнемі кеңейту және тереңдету); - әлеуметтік ролдер мен позициялардың деңгейін меңгеру.</p>	<p>Х.Белляның бейімделген сауалнамасы (А.А. Рукавишников және М.В. Соколова адаптация авторлары); Жоғарғы сынып оқушыларының еңбек құндылық бағдарлары (Е.Н. Павлютенков); «ШТУР» - ақыл-ой қабілетін дамыту деңгейін анықтау, Е.А. Климова; ОПГШ Йовайша және Голланд; А.Е. Голомштоктың «Қызығушылық картасы»; ПМК «Кәсіп» және «Кәсіпкарта»; Кәсіптік бағдарлау ойындары; Тест «Өмірлік мақсатын анықтау»; Л.Г. Кабардова «Кәсіптік дайындықты анықтау үшін сауалнама»; Жеке кәсіби перспектива құру схемасы бойынша сауалнама (ЛПП); «Теппинг-тест» Е.П. Ильина (Жүйке жүйесінің қозу, өнімділік сипаттамалары бойынша беріктігін зерттеу); КОС; бақылау орнының диагностикасы; А.А. Хохлованың «ВОЛ» (ерікті жеке ұйым) сауалнамасы анкета, сұрау, бақылау.</p>

Тесттерді блок бойынша қараймыз.

«Жеке тұлғаның бағыты» блогы келесі сынақтарды қамтиды:

- 20 сұрақтан тұратын дифференциалды диагностикалық сауалнама

Авторы Э.Климов. Мақсаты: 6-7 сынып оқушыларына адамның әртүрлі қызмет түрлерінде жұмыс істеуіне бейімділігін арналған. Сауалнама адамның барлық жұмыс түрлерінің 5 түрге бөліну идеясына негізделеді: адам-табиғат, адам-техника, адам-адам, адам белгілерінің жүйесі, адамгершілік бейнесі. Тесттің соңында экран диаграммада көрсетілген нәтижелерді автоматты түрде көрсетеді. Диаграмма пәннің әртүрлі кәсіби салаларға бейімділігін көрсетеді.

- 30 сұрақтан тұратын дифференциалды диагностикалық сауалнама

Авторы Э.Климов. Мақсаты: 7-9 сынып оқушыларының жеке қасиеттерін, кәсіби мамандық түрлеріне бейімділігін зерттеуге арналған. 30 сұрақтан тұрады. Сынақ нәтижелері экранда әр түрлі кәсіби салаларға бейімділік дәрежесін көрсететін диаграмма түрінде көрсетіледі.

- 120 сұрақтан тұратын «қызығушылық картасы».

Авторы А.А. Голомшток. Мақсаты: Оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын, жеке ерекшеліктерін анықтау. 8-9 сынып оқушыларына арналған әдістеме. Сауалнамада 120 сұрақ 15 тақырып бойынша бөлінген: математика, химия, биология және ауыл шаруашылығы, геология және география, инженерия, радиотехника, журналистика және филология, құқық, тарих, педагогика, медицина, жеке қызметтер, әскери өнер және спорт, орындаушылық өнер, бейнелеу өнері. Тестілеу нәтижелері – субъектінің қызығушылығын және белгілі бір қызмет бағыттарына бейімділігін көрсететін сандық мәндер мен диаграммалар.

- 174 сұрақтан тұратын «қызығушылық картасы».

Авторы А.А. Голомшток. Мақсаты: Оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын жеке сипаттамаларын анықтау. 9-11 сынып оқушыларына арналған модификациялау әдістемесі. 35 жасқа дейінгі ересектерге арналған техниканы пайдалануға рұқсат етілген. Анкетада биология, география, геология, медицина, жеңіл және тамақ өнеркәсібі, физика, химия, инженерия, электротехника және радиотехника, металл өңдеу, ағаш өңдеу, құрылыс, көлік, авиация және теңіз қызметі, әскери сарапшылар, тарих, әдебиет, журналистика, әлеуметтік қызмет, педагогика, заң және юриспруденция, сервис және сауда, математика, экономика, шет тілі, бейнелеу өнері, сахна өнері, музыка, физкультура және спорт. Тестілеу аяқталғаннан кейін нәтижелер көрсетіледі – әрбір қызмет саласы үшін баллдар саны (0-ден 100-ге дейін), сондай-ақ субъектінің мүдделері мен әр түрлі қызмет бағыттарына бейімділігі бар диаграммалар.

- Д. Голланд тесті. Джон Голланд 14 жастан бастап қолдануды ұсынады. Мақсаты: кәсіптік бағдарлаудың және жеке тұлғаның кәсіби даму түрлерін анықтау. Әдістеме кәсіптің жеке түрін бағалауға негізделген. Голланд 6 түрге: нақты, зияткерлік, әлеуметтік, дәстүрлі, кәсіпкерлік, көркемдік деп

бөлді. Тест нәтижелері жеке тұлғаның кәсіби бейімделуінің және кәсіби дамуының басымдықтарын көрсететін диаграмма түрінде ұсынылған.

- **«Коммуникативтік және ұйымдастырушылыққа бейімділік» әдістемесі.** Авторлары В. Синявский және Б.А. Федоришин. Мақсаты: коммуникативті және ұйымдастырушылыққа бейімділікті зерттеу, осы бейімділіктің деңгейін бағалау - өте жоғары, орташа, орташа, төмен. Техника әртүрлі жағдайларда олардың мінез-құлқының белгілі бір ерекшеліктері субъектілерінің рефлексия және бағалау принципіне негізделген.

- **Кәсіби дайындық сауалнамасы.** Авторы Л. Н. Кабдарова. Мақсаты: кәсіптік бағдарланған дағдыларының қолжетімділігі, өзара үйлесуі және эмоционалды күшеюі туралы ақпарат алу. Сауалнама 9-11 сынып оқушыларына арналған. Ол эмоционалды қарым-қатынаста жеке тәжірибесі бар дағдыларды (білім беру, еңбек, әлеуметтік, шығармашылық және т.б.) жүзеге асыруда оқушылардың өз қабілеттерін өзіндік бағалауына негізделген 50 сұрақты қамтиды. Тесттің соңында экранды әрқайсысы кәсіби салалардағы «адам-табиғат», «адам-техник», «адам-көркем образ», «адам-адам», «адам дағдылы жүйесі» пәндік дағдылар, көзқарастар және тілектерін көрсететін нәтижелерді автоматты түрде көрсетеді.

- **Бағдарлау сауалнамасы.** Авторлары В. Смекал және М. Кучер. Мақсаты: оқушылардың жеке, ұжымдық, іскерлік бағдарлануын зерттеу. 10-11 сынып оқушыларына және қарт адамдарға арналған. Сынақ нәтижелері субъектінің өзіне, өзара қарым-қатынаста және тапсырма бойынша бағдарлау дәрежесін көрсетеді: жоғары деңгейде, орташа, орташадан төмен, төмен.

- **Мотивация тәсілдері коммуникацияны қажет етеді.**

Авторлары М. Ю. Орлов, В. И. Шкуркин, Л. П. Орлов. Мақсаты: жастардың пікірін, мүддесін және өзін-өзі бағалауын зерттеу; қарым-қатынас қажеттілігін кеңейтуге мүмкіндік береді. Тестілеу нәтижелері байланыс қажеттіліктерінің деңгейін көрсететін диаграмма түрінде көрсетіледі - төмен, орташа, орташадан жоғары немесе жоғары. Сондай-ақ, алынған нәтижелердің түсіндірілуі бар.

- **«Көркем және эстетикалық қажеттілік» әдістемесі.**

Модификации авторы В. С. Аванесов. Мақсаты: көркем және эстетикалық қажеттіліктердің маңыздылығын анықтау. Тестілеу аяқталғаннан кейін нәтиже 0-ден 32-ге дейінгі нүктелердегі көркемдік-эстетикалық қажеттіліктің көріну дәрежесін көрсететін диаграмма түрінде автоматты түрде көрсетіледі.

- **«Кәсіби бірегейлік» әдістемесі.** Мақсаты:

Авторы А. А. Азбель. Кәсіптік сәйкестік мәртебесінің ауырлығын анықтау. Техника оқушыларға кәсіби өзін-өзі анықтаудың «қадамдары» қандай болатындығын анықтауға көмектеседі және сол уақытта олардың кәсіби таңдау мәселелеріне қатысты көзқарастарын көрсету үшін қолданылады. Белгілісіз, таңдамалы, қалыптасқан мамандықты немесе таңдау дағдарысын анықтау үшін пайдаланылады (моратория).

- **«Жеке тұлғаның жеті қасиеті» әдістемесі.**

Мақсаты: адамның қасиеттерін қалай анықтайтынын, мамандықты қалай таңдауға байланысты екенін анықтау.

Сауалнама А.Г. Грецовтың модификациясы «Р.Кетельдің көп факторлы жеке басын зерттеу әдістемесі» фрагментіне негізделген. «Тұйықтық – ақжарқын», «эмоционалдық тұрақсыздық – тұрақтылық», «көнбістікке бейімділігі», «ұстамдылық – экспрессивтік», «Жұмысбастылық – батылдық», «сенімділік – күдік», «өзіне деген сенім – алаңдаушылық».

- **«Жеке тұлғаның мотивациялық-қажет саласын зерттеу» әдістемесі.**

Мақсаты: тестілеу әдісімен оқушылардың (оқушылардың) мотивация-қажеттілік саласының құрылымын зерттеу. Нәтижелері мұғалімдерге, тәрбиешілерге, білім беру (академиялық) топтардың кураторларына (магистранттарына), әлеуметтік педагогтарға, тәрбиешілерге, психологтарға арналған. Маңыздылық бағаланады және 17 қажеттіліктің иерархиялық бағынуы белгіленеді: физикалық жетілдіруде; рухани өсіру; еңбек қызметі; достық; эмоционалды қарым-қатынаста; ересектерден құрмет пен қолдау; ата-аналарды құрметтеу және қолдау; құрмет пен қолдау; ойын-сауық; жайлылық; таным; көшбасшылық; қарсы өріс; айналаңыздағы адамдарға көмектесу; жетістіктер; автономия; бедел.

«Жеке тұлға ерекшеліктері» блогы мынадай әдістерден тұрады:

- **А. С. Будассидің жеке сұрағы.** Мақсаты: Өздігінен бағалаудың диагностикасы. Авторы А. Будасси. Тақырыпқа жеке қасиеттерін оң және теріс сипаттамаларын сипаттайтын сапа тізімі ұсынылады. Тестілеу аяқталғаннан кейін, экранда автоматты түрде нәтиже көрсетіледі, бұл өз кезегінде өздігінен бағалаудың өзіндік деңгейін: артық бағалануын, төмен бағалануын көрсетеді.

- **«Сауаттылықты, белсенділікті және көңіл-күйді бағалау» сауалнамасы.** Мақсаты:

0 + 1 тестілеу кезінде сауаттылық, белсенділікті және көңіл-күйді бағалау.

Авторы В. А. Доскин, Н. А. Лаврентьева, В. Б. Шарай, М. П. Шарай. Сауалнама барлық жастағыларға арналған. Ол психотерапевтикалық жағдайдың зерттелген ерекшеліктерін көрсететін 30 белгіні қамтиды, 7 баллдық шкала бойынша тестілеу кезінде олардың жағдайына қатысты бағалануы ұсынылады. Тесттің соңында экран автоматты түрде 7 баллдық шкала бойынша көңіл-күй, потенциалы мен белсенділікті бағалауды көрсететін диаграмма түрінде ұсынылған нәтижелерді автоматты түрде көрсетеді.

- **Айзенк сауалнамасы. Мақсаты:**

Темпераменттің басым түрін анықтау, оның сыйпаты; шкала бойынша сыйпатын анықтау: эмоционалдық тұрақтылық – невротизм, экстраверсия – интроверсия, өтірік (шынайылық). Авторлары Г. Айзенк, С. Айзенк.

Сұрақ барлық жастағыларға арналған, 57 сұрақ: 24 - экстраверсия шкаласы бойынша, 24 - невротизм шкаласы бойынша, ал 9 - шабуыл шкаласы бойынша. Тест нәтижелері шкала түрінде сыналған темперамент түрін анықтайды: холерик, сангвиник, флегматик, меланхолик.

Сондай-ақ, өтірік шкаласы (0-ден 9-ға дейін) және экстраверсия, невротизм (0-ден 24-ге дейін), тест нәтижелерін түсіндірудіреді.

- **Тұлғалық сауалнама «Бейімділік».** Мақсаты: жеке қасиеттерді терең зерделеу, кәсіби мақсаттарға арналған ұсыныстар әзірлеу. Авторлары А.Г. Маклаков, С.В. Чермянин. Сауалнамада 165 сұрақ бар және мынадай шкалалары бар: сенімділік, нейропсихологиялық тұрақтылық, коммуникативтік дағдылар, адамгершілік норма, жеке бейімделу әлеуеті. Тест нәтижелері 5 ауқымда сандық бағалауды, сауалнама шкаласы сипаттау мен түсіндіруді көрсететін диаграммадан тұрады.

- **Шмишек тесті (балалар нұсқасы).** Мақсаты: жеке патологиялық қасиеттердің ауырлық дәрежесін анықтау. Автор Н.Шмишек. Тестте 88 сұрақ бар, ол адамның 10 түрін белгілейді: экзальтиртік, дистимикалық, қоздырғыш, демонстрациялық, циклотимиялық, алаңдататын, педантикалық, эмоциялық, кептеліп, гипертимиялық. Тесттің соңында нәтиже автоматты түрде диаграмма түрінде көрсетіледі, бұл әртүрлі тұлғалық ерекшеліктерге байланысты субъект үшін ауырлық деңгейін (0-ден 20-ға дейін) анық көрсетеді.

- **Жеке тұлғаның типологиясы (Юнга тесті).** Мақсаты: жеке тұлғаның түрін анықтау - интроверсия, амбиция және экстраверсия. Тесттің соңында экранды автоматты түрде нәтижелерді 100 баллдық масштабтағы жеке тұлғаның кез келген түрінің ауырлығын көрсететін диаграмма түрінде көрсетеді.

- **Темперамент формуласы (А. Белов).** Мақсаты: сынақтың темпераментін бағалау - холерик, сангвиник, флегматик, меланхолик. Бұл техника әрбір пән бойынша темпераменттің әрбір түрінің көріну дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді. Тесттің соңында экранда 100 баллдық шкала бойынша кез-келген темпераменттің деңгейін көрсететін диаграмма көрсетіледі.

«Тұлғаның когнитивті саласы» блогына мынадай тесттер жатады:

- **«Логикалық байланыстар» әдісі.** Мақсаты: субъектілердің жеке түсініктер арасындағы байланыстың анықталған түрлерін түсінуіне қол жеткізу мүмкіндігін анықтау, сондай-ақ бұл түсінікті басқа нақты мысалдарға тарату. Сонымен қатар, бұл әдіс субъектілердің логикалық тұрғыдан ойлау қабілетін анықтауға, қосылыстардың түрлерін ажырата білуге және оларды өзара сындарлы түрде байланыстыруға мүмкіндік береді.

- **Равен тесті.** Мақсаты: ойлаудың үйлесімділігін зерттеу. Тест 60 кестеден тұрады (5 серия). Кестелердің әрбір сериясында қиындықтардың өсуі туралы тапсырмалар бар. Сонымен қатар, сериядан серияға дейінгі тапсырмалардың түрлерінің күрделілігі де тән. Тестілеу аяқталғаннан кейін нәтижелері, яғни ұпай саны автоматты түрде экранда көрсетіледі.

- **Мюнстерберг тесті.** Әдістің мақсаты – назар аударудағы талғам диагностикасы. Мәтіннің ішінде 5 әріптен тұратын немесе одан көп сөздерді табу керек. Болған сөздер саны және қате саны. Жұмыс уақыты - 2 минут. Тестілеуді аяқтағаннан кейін, экраннан талғамды көрсететін нәтижені көрсетеді.

- **«Сандарды есте сақтау» әдісі.** Мақсаты: қысқа мерзімді көру зейіні көлемінің және дәлдігін бағалау. Тақырып 20 секундқа 12 екі таңбалы сандармен беріледі. Қысқа мерзімді көру зейінін бағалау дұрыс шығарылған нөмірлер санымен жасалады.

- **Ойлау түрі сауалнамасы.** Мақсаты: білім алушыларда ойлаудың жетекші түрін анықтау – пән бойынша тиімді; символдық реферат; ауызша логика; көрнекі-фигуративті; шығармашылық. Бұл әдіс тақырыптың таңдаулы түріне немесе білім беру профиліне байланысты өзінің алдыңғы қатарлы ой-пікірін айтуға мүмкіндік береді. Әдіс 14-17 жастағы жасөспірімдерге арналған. Тесттің соңында нәтижелер автоматты түрде ойлау түрін анықтайтын шкала бойынша көрсетіледі (0-ден 8 нүктеге дейін).

- **Техникалық ойлау тесті (Беннетт)**

Техникалық ойлауды бағалауға, сызбаларды оқуға, техникалық құрылғылардың сызбаларын және жұмысын түсінуге, физикалық және техникалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Жасөспірімдердің, балалар мен ересектердің техникалық қабілеттерін анықтау үшін әзірленген. Техникалық проблемаларды шешуді талап ететін 70 тапсырма бар. Әрбір тапсырмада субъектілер үш опциядан дұрыс жауапты таңдауы керек. Сынақ ұзақтығы - 25 минут. Әрбір дұрыс жауап бір бағытта бағаланады. Техникалық қабілеттердің деңгейі бес градацияға ие: жоғары, орташа, ортадан жоғары, ортадан төмен, төмен.

Психологиялық диагностиканың барлық құралдары мансаптық басшылықта қолданылады. Кәсіби бағдар беру үшін арнайы әзірленген техникалар тобы да бар. Бұл қызығушылықтарды және мүмкіндіктерді зерттеудің әдісі, кәсіби бағдарлау әдісі, кәсіби қабілеттерін сынау әдісі. Көптеген әдістер компьютерлік нұсқаларда пайдаланылады, олар жиі сынақ аккумуляторларына қосылады. Түпнұсқалық дизайнер, мысалы, Ресей Федерациясының «Гуманитарные технологии» және тестілеу орталығының құрған «Профориентатор» диагностикалық кешені белгілі. Кешенде үш блок таразы бар: мүдделер блогы (8 таразы), қабілеттер блогы (7 таразы) және жеке қасиеттердің блогы («үлкен бестік» 4 таразы).

Кәсіби диагностикада кәсіптік бағдарлаудың диагностикасы ерекше орын алады. Кәсіптік бағдарлау адамның кәсіби қызметімен байланысты қызығушылықтарды, қажеттіліктерді, бейімділікті, талпыныстарды, ниеттерді мотивациялық қалыптастыру жиынтығы ретінде түсініледі. Кәсіптік бағдарлау мамандықты таңдауға, жұмыс істеуді және кәсіби қанағаттануды қалауға әсер етеді. Мамандықтар үздік мүдделер мен бейімділіктерге негізделген.

Бағытты диагностика кәсіби бағдарлаудың диагностикасына қатысты басымдық болып саналады, себебі бұл қабілеттер кәсіби қызметтің өзінде қалыптасқан деп есептеледі.

Кәсіби жоспарларды қалыптастыруды анықтау үшін, әдетте, мамандықты таңдағанына, оның таңдауына әсер ететініне, оның мамандығын білуіне негізделген, оның мүдделері мен қабілеттеріне, денсаулық жағдайына, оның

қоршаған ортасы осы таңдауға қатысты екенін білдіруі мүмкін сұрақтарды қоса алғанда, сауалнама немесе сұхбат қолданылады және т.б.

Кәсіби бағдарлауды зерттеуге, оптанттар мамандығын таңдау үшін мүмкіндіктер, мотивтер, «Қызығушылық картасы», «Дифференциалдық-диагностикалық сауалнама(ДДС), Дж. Голланд сауалнамасы және басқа әдістер қолданылады.

Әдістердің басым бөлігі кәсіптердің жіктелуіне (типологиясына) негізделген. Әртүрлі ауқымда алынған ұпайларды салыстыру, кәсіптер топтарына басымдық түрін немесе түрлерін анықтауға мүмкіндік береді. Кәсіби бағдар бойынша қорытындыларды басқа әдістердің нәтижесі: білім алушылардың іс-әрекетін бақылау, кітапхана формаларын оқып үйрену, білім алушылармен, ата-анасымен және пән мұғалімдерімен әңгімелесу.

Іс жүзінде кеңінен қолданылған екі сауалнаманы мысалға келтірейік.

«Бағдарлау» сауалнамасы. И.Л. Соломин өзінің кәсіби шеберлігі туралы кәсіби бейімділікті және идеяларды ашып көрсетеді. Әдіс оқыту немесе қайта даярлау мамандығын таңдауда қиындықтар туындаған жағдайда қолданылады. Сауалнама екі бөліктен тұрады: «Мен қалаймын» және «Мен жасаймын».

Сауалнаманың бірінші (негізгі) бөлімі кәсіптік бейімділіктің, қызығушылықтардың, артықшылықтардың, талпыныстардың көлемін анықтауға арналған, оның нәтижесі кәсіби қызметтің ең тартымды түрлерін анықтау үшін кәсіптік бағдарлау процесінде пайдаланылады.

Екінші бөлім клиенттің кәсіби қабілеттері туралы ойларын зерттеу үшін пайдаланылады. Әдіснаманың бұл бөлігі клиенттің кәсіби бейімділігі туралы деректерді нақтылау және таңдаулы мамандықтар мен оның кәсіби қызмет түрлерінің арасындағы тұрақтылық дәрежесін анықтау үшін қолданылуы мүмкін.

Дж. Голландтың жеке тұлғаның кәсіби бағдарлау сауалнамасы SDF (Self-Directed Search – Опросник интересов для самоопределения) сауалнама негізінде жасалған. SDF болашақ мамандықтар, құмарлықтар, қызығушылықтар мен дағдылар туралы арманға қатысты бірнеше бөлім бар. Бөлімдердің біреуі кәсіптік орта түріне сәйкес келетін алты блокқа бөлінген кәсіптердің тізімін ұсынады. Тестілеуге қатысу қандай кәсіптерді қызықтыратынын және қайсысы жоқтығын ескеру керек. Бұл фрагмент әдіснамасы Дж.Голландтың кәсіптік преференцияларының қысқа нұсқасының негізі болып табылады. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес үш хатты қысқаша кодекс шығарылады - кәсіптік оқытудың ең қажетті мамандықтары мен салаларын анықтау үшін пайдаланылатын кәсіби үлгідегі формула. Кәсіптік үлгідегі формулаға сәйкес кәсіптер анықтамалық кітаптарға сәйкес таңдалуы мүмкін, онда оларда ұсынылған мамандықтардың әрқайсысында оған кіретін кәсіби орта құрамдас бөліктерінің көріну дәрежесіне қарай үш әріптік код беріледі. Мәселен, кітапханашы мамандығы САИ(социальный, артистический, исследовательский) формуласы бойынша кодталады.

Кәсіби қабілетін психологиялық диагностикалау. Осындай мүдделер мен бейімділіктер кәсіби қызметтің әртүрлі салаларына қатысты болуы мүмкін.

Мүмкіндіктерді анықтау таңдаулы мамандықтардың ауқымын қысқартуға мүмкіндік береді. Жалпы танымдық қабілеттерді бағалау адамның мамандықты қаншалықты оңай меңгергенін бағалауға мүмкіндік береді. Жалпы қабілеттерін диагностикалау үшін интеллектуалды дамудың жалпы деңгейін және оның құрылымын бағалауға мүмкіндік беретін интеллектуалды тестілер пайдаланылады, бұл кәсіби қабілеттер құрылымымен байланысты.

Ақылдық дамытатын мектептік тест (ШТУР-2. авторлары: К.М. Гуревич, М.К. Акимова, Е.И. Борисова және басқалар).

7-10 сынып оқушыларына арналған. Тест сегіз субтесттен тұрады: ақпараттардың субтестері, аналогтары, жіктелуі, жинақталуы, сандық сериясы және кеңістіктік көріністер үшін екі субтест.

Жеке жинақталған тесттердің жетістіктерін талдау білім алушылардың ақыл-ой дамуының ерекшеліктерін, оның жеке құрылымын анықтайды. Әртүрлі білім беру циклдарында (әлеуметтік, гуманитарлық, жаратылыстану, физикалық және математикалық) материалдарда құрылған тапсырмалардың ерекшеліктері, ауызша емес тапсырмалар болуы нақты мазмұнмен жұмыс істеу кезінде артықшылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл белгілі бір мүдделер мен мүмкіндіктердің көрсеткіші бола алады, мысалы, егер оқушы әлеуметтік және гуманитарлық цикл тұжырымдамаларын қолдана отырып, табысты шешіп алса, біз оның осы білім саласына қызығушылықтары бар деп есептей аламыз. Жалпы тест баллы (пайызбен есептелген) оқушының психикалық дамуы туралы түсінік береді.

Р. Амтхауэрдің зияткерлік құрылым тесті (ИСТ) кәсіптік бағдар ретінде құрылды (кәсіби қабілеттер тесті). Тоғыз ИСТ субтестері интеллектің негізгі компоненттерін диагностикалауға бағытталған: ауызша, санау-математикалық, кеңістіктік, мнемоникалық. ИСТ 12 жастан бастап қолданылған. Біздің елде бейімдеу әдістерінің бірнеше нұсқасы бар. 2002 жылы Л.А. Ясюкова нұсқасы шығарылды. Тестті қолдану табиғи, әлеуметтік, математикалық, техникалық ғылымдардың, кәсіпкерліктің, жеке мамандықтардың қабілетін бағалауға мүмкіндік береді.

Жалпы кәсіби деңгейдегі тест (General Aptitude Test Battery). Кәсіби бағдар беру, кәсіби іріктеу және кәсіби таңдау үшін АҚШ-та жасалған. Сынақ аккумуляторы 9 қабілетті өлшейтін 12 ішкі тапсырмадан тұрады. Жалпы ойлау қабілетін, ауызша және сандық қабілеттерін, кеңістікті қабылдауды, форманы қабылдауды, клерк қабылдау жылдамдығын және қозғалтқышты үйлестіруді диагностикалауға болады. Қолмен ептілік және саусақ қозғалғыштығы арнайы құрылғы арқылы бағаланады. Тестілеудің нәтижелері бойынша тестілеу кезінде дараланған қабілеттер құрылымын көрсететін профиль салынған. Бұл профильді табысты кәсіпқойларға тән профильдермен салыстыруға болады. Салыстыру негізінде үміткерге ұсынылған мамандықтар туралы қорытындылар жасалады.

Кәсіби психодиагностиканың тәжірибесінде жеке сауалнама кеңінен қолданылады: Майерс-Бриггс (МВТІ) жеке тұлғаның түрі немесе Кейрси сауалнамасының оңайлатылған нұсқасы, Г. Айзенктің жеке сауалнамасы,

Р.Кетельдің 16 факторлы жеке сауалнамасы, Л.Н.Собчиктің жеке басын зерттеудің стандартталған әдісі (СМИЛ), Калифорния тұлғалық сауалнама және басқа да әдістер.

Психодиагностикалық емтихан бағдарламасы тереңдік дәрежесінде әртүрлі болуы мүмкін. Ұзақтығы, алынған ақпараттың мазмұны, оның сенімділігі мен қолжетімділігі дәрежесіне байланысты. И.Л. Соломин психологиялық диагностиканың үш деңгейін ажыратады: жедел диагноз, тереңдетілген және терең диагностика.

Экспресс диагностика кәсіби мүдделер мен бейімділіктер туралы, сондай-ақ жалпы қабілеттер туралы ақпаратты жылдам алуға мүмкіндік береді. Бұл ақпарат кәсіптік даярлық бағытын таңдау үшін маңызды және ұзақ мерзімді жұмысқа мұқтаж адамдарды анықтау үшін пайдаланылады. Кәсіби жарамдылықты бағалау және кәсіби таңдау әдісі экспресс-диагностикалау үшін пайдаланылмайды.

Әдістердің белгілі бір жиынтығы кәсіби бағдарлау сауалнамаларын қамтуы мүмкін (мысалы Дж. Голландтың жеке кәсіптік бағдарлау сауалнамасы, «Бағдарлау» сауалнамасы), зияткерлік қабілетті жеке және жалпы бағалауға арналған тұлғалық сауалнама. (Дж. Голланда тесті).

Тереңдетілген диагностика. Оқытудың, жұмыспен қамтудың және кәсіптік қызметтің қиындықтарын алдын-ала болжау, кәсіптердің әртүрлі типтері мен сыныптары үшін кәсіби жарамдылығын бағалау, нақты кәсіптерге қарсы көрсеткіштерді анықтау, сондай-ақ клиенттің нейропсихологиялық күйін бағалау және жасырын психологиялық ауытқуларды анықтау үшін қолданылады. Бұл топқа көптеген интеллектуалды тесттер кіреді (мысалы, интеллектуалды құрылымдық тест, Амтхауэрдың көп шкалалық тұлғалық сауалнамасы (IST). клиентпен бірге тереңдетілген диагностика қызығушылық пен қабілеттердің дифференциациясының аздығы немесе болмауы, қабілеттер мен қабілеттердің сәйкессіздігін анықтау сауалнамасы.

Тереңдік диагностика. Проективтік және психо-семантикалық әдістерді қолданады және жасырын немесе жасырылған себептерді, қарым-қатынастарды, сана мен бейсаналық тәжірибені анықтауға арналған.

Білім алушылардың потенциалын тереңдете дамыту үшін құралды ұсынамыз - 10-11 сынып оқушыларына арналған HighSchool жүйесі (мысалы, физика-математикалық, биохимиялық, экономикалық, гуманитарлық, лингвистикалық).

Компьютерлік диагностикалық әдістер - бұл автоматтандырылған зерттеулер жеке психодиагностикалық қорытынды жасау арқылы жүзеге асырылатын әдістер. Бұл әдістер бастапқыда қазіргі заманғы есептеу техникасының мүмкіндіктеріне бағытталған және компьютерсіз жүзеге асырыла алмайды.

Компьютерлік диагностика әдістерін дамыту негізгі кәсіби бағдар орталықтарын жүзеге асырады, мысалы, «EDTECH-KZ» Халықаралық білім беру орталығы, «Нұр Бағдар» кәсіби бағдарлық тестілеу және кеңес беру орталығы, «Кәсіптік бағдар беруде қажетті мандықтарды талдау және болжау

үшін бірыңғай ақпараттық жүйе» Жобасы шеңберінде жасалған «Qazproftec» ЖСС кәсіби бағдар тестілеу кешені, «Гуманитарлық технология» даму және тестілеу орталығы, «Ресурс» Ярослав кәсіби бағдар беру орталығы, «Иматон» практикалық психология Институты және басқалары. Олардың әзірлегендері лицензияланған, белсендірілген кодпен қорғалған, қажет болған жағдайда жаңарған мазмұн шығарады. Барлық компьютерлік әдістер үшін компьютерлік диагностикалық әдістерді таңдау кезінде ескерілуі қажет компьютерлік бағдарламалық қамтамасыз ету, аппараттық конфигурация (оперативті жады көлемі, жеке дыбыстық карта және т.б.) үшін арнайы талаптар бар.

Компьютерлік диагностикалық әдістерді қолдану сізге деректерді математикалық өңдеуді тез және тиімді орындауға, бос тестілеуге қарағанда ақпаратты өңдеудің күрделі әдістерін қолдануға, нәтижелерді бейнелеуге, диагностикалық нәтижелердің дерекқорын жасауға мүмкіндік береді, сапалы талдауды едәуір жеңілдетеді.

Диагностика кез-келген диагностикалық әдістерді пайдаланудан алынған деректер категориялы қорытындылар үшін негіз бола алмайтынын есте сақтау керек. Кез-келген әдіс - тек қосымша талдау және нақтылауға мұқтаж тақырып туралы ақпарат алуға мүмкіндік беретін көмекші құрал, ал диагностикалық әдістердің нәтижелері тақырыппен болашақ мансаптық бағыттауды бастау үшін бастапқы нүкте болып табылады.

Осылайша, кәсіби диагностика әдістер мен әдістерінің ауқымы өте кең және әртүрлі. Бұл кәсіби бейімделу мен өзін-өзі анықтау феноменінің көп өлшемділігіне, оның басты көрсеткіші саналы кәсіби таңдау жасауға, кәсіптік бағдарлауға, қызығушылыққа, бейімділікке, қабілеттерге және т.б. байланысты.

Қорытынды

Қазіргі кездегі серпінді әлеуметтік-экономикалық жағдайда жалпы білім беретін ұйымдардың бейімделудің, әлеуметтік-еңбек ету, зияткерлік, психологиялық-педагогикалық және ақпараттық-коммуникативтік құзыреттердің жоғары деңгейін меңгерген, сонымен қатар мамандыққа бағдарланған түлектеріне сұраныс артып отыр. Олар білім берудің негізгі құзыреті ретінде өзін-өзі кәсіптік анықтауы бойынша қалыптастырылады.

Кәсіптік бағдар және өзін-өзі кәсіптік анықтау білім алушылардың қазіргі заманның еңбек нарығына енулері үшін қажетті нақты әлеуметтік ұстанымды қалыптастыруға, «өмір бойы білім алу» парагдигмасын жүзеге асыруға қажетті құзыреттіліктерді меңгерудің маңызды шарттарының бірі болуы тиіс

Кәсіптік бағдар жұмысының шетелдік тәжірибесінің талдауы аталған салада негізгі атқарылған жұмыстарын анықтау және білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау мен бағыт берудің отандық жүйесінде одан әрі тиімді қолдану тұрғысынан өте қызықты болып табылады.

Шет елдерде бұл жұмыс мемлекеттік реттеуден, кәсіптік бағдар берудің ұзақтығы және оларды жүргізудің әдістерін анықтаудан көрініс табатын жүйелі сипатқа ие, сонымен қатар осы саладағы мамандарға қойылатын біліктілік талаптарынан тұрады. Кәсіптік бағдар беру жүйесі ұзақ және жоспарлы даму тәжірибесіне ие, ол теориялық-әдіснамалық базадан тұратын қоғамның экономикалық, саяси және әлеуметтік қажеттіліктерін ескере отырып әрдайым жетілдіріліп отыруы тиіс.

Қазіргі кезде Қазақстанда жастарға кәсіптік бағдар беру жұмысына заманауи технологияның жетістіктерін сауатты енгізе білу қажет, бұл сұранысқа ие мамандықтардың негізгі мағлұматтарын қамтитын бірыңғай деректер базасын құруға мүмкіндік береді. Жастарға кәсіптік бағыт берудің мемлекеттік саясатын осы бағытта дамыту өте маңызды болып табылады.

Кәсіптік бағдар жүйесі ақпараттық, диагностикалық, кеңес беру тәрізді негізгі тәсілдерді біріктіретін жүйелі және бірізді болуы, ғылыми-әдістемелік базада құрылуы тиіс. Аталған жүйені әзірлеу үшін отандық алдыңғы қатарлы және шетелдік сәтті тәжірибелерді қолдану маңызды болып табылады.

Кәсіптік бағдардың бұл жүйесі білім алушыларға да, жас мамандарға да мамандықты саналы түрде таңдауларына және еңбек қызметі барысында өз әлеуеттерін толық жүзеге асыруларына көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» (5 желтоқсан 2018 жыл).
2. Алматы қаласындағы 11-сынып оқушыларының арасында жүргізілген мамандық таңдау диагностикасының қорытындысы бойынша аналитикалық анықтама KASIPTEST.
3. Ранняя профессиональная ориентация школьников в условиях обновленного содержания среднего образования. Методическое пособие Астана 2014, 45с.
4. Г.З. Адильгазинов, Е.И. Барабанова, А. Жакупов. Об итогах диагностики профессиональной направленности учащихся 9-х классов школ г. Астаны. Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». № 4(92)/2018 с.15-235.
5. KASIPTEST. Аналитическая справка по итогам проведения профдиагностики среди учащихся 11-х классов школ города Алматы. 2018г. 46 с.
6. Гриншпун С. С. Организация профориентации школьников в Великобритании / С. С. Гриншпун // Педагогика. – 2005. – №7. – С. 100.
7. Гриншпун С. С. Опыт создания государственной службы профориентации во Франции // Педагогика. 2004. N
8. Гриншпун С. С. Профессиональная ориентация школьников в США / С. С. Гриншпун // Педагогика. – 2005. – № 9. – С.65.
9. Меер Бердн. Система профессиональной ориентации в Германии. Наукові записки. Серія: Педагогіка. — 2011. — № 3.с. 377-384
10. Укке Ю.В. Диагностика сознательности выбора профессии у японских школьников. Вопросы психологии : издается с января 1955 года / Ред. А.М. Матюшкин, О.А. Конопкин. – 1990. – №5 сентябрь-октябрь 1990. – С.150-158.
11. Отечественный и зарубежный опыт профессиональной ориентации школьников//Аккредитация в образовании [Электронный ресурс]. URL: http://www.akvobr.ru/opyt_proforientacii_shkolnikov.html
12. <http://airtour.lv/obrazovanie/avstralija/objedinenie-uchebnih-programm/>
13. Андреева Ю.В., Ипатова Д.Д. История развития системы профессиональной ориентации в России. Профнавигация молодежи: I международная научно-практическая конференция ФГБОУ ВО «КУБГТУ», 24 апреля 2018 г. С.109-115.
14. <http://www.hello-school.ru/deolins-316-2.html>
15. Концепция развития профессиональной ориентации молодежи в Республике Беларусь <https://pandia.ru/text/79/483/35067.php>
16. <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/18837/1/%D0%9F%D1%80%D0%>
17. Бейсембаев Г.Б. Қазақстан Республикасының орта білім жүйесінде кәсіби жұмысты қайта қарау // «Edtech» халықаралық білім орталығының

жоғары оқу орнына дейінгі дярлық бөлімінің білім алушылары үшін «Kasıptik bagdar» жүйесі бойынша кәсіби жұмысты жүргізу әдістемесі – Алматы, 2016.

18. Адильгазинов Г.З., Барабанова Е.И. «Кәсіптік-таңдау» жоғары сынып оқушыларына арналған кәсіптік бағдар беруші тестілеу кешені: Әдістемелік ұсыныстар. - Астана, 2018. – 18 б.

19. Отчет по результатам диагностики профессиональной ориентации выпускников 9-х и 11-х классов общеобразовательных школ города Астаны. - «Qazproftec», 2018.

20. Сазонов А. Д. Профессиональная ориентация учащихся / А.Д.Сазонова – М.: Просвещение, 1988. – 223 с.

21. Диагностика профессионального самоопределения: учеб.-метод. пособие / сост. Я.С. Сунцова. – Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2009. - 112 с.

22. Вахрушева И.Г., Шакирова Д.М. Профилизация обучения: диагностика и формирование профессиональных интересов учащейся молодежи: учеб.метод. пособие. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 204 с.

23. Гуревич К.М. Психологическая диагностика. – М., 1993.

24. Леонтьев А.Н., Лурия А.Р., Смирнов А.А. О диагностических методах психологического исследования школьников. – М., 1969.

25. Бейсембаев Г.Б. Технология профориентационной работы в Республике Казахстан. Ученые записки СПбГИПСР. Выпуск 1. Том 23. 2015

26. Критерии профессиональной готовности учащихся [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://edu.resurs.kz/metod/kriterii-professionalnoy-gotovnosti-uchaschihsya>.

27. Климов Е.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. – М.: Знание, 1983. – 96 с

28. Дементьев И.В. Профориентация: зарубежный опыт [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/18837/1/Профориентация%20зарубежный%20опыт.pdf>.

29. Жилбаев Ж.О. Профессиональное самоопределение учащихся в условиях ресурсного центра и социального партнерства: монография / Караганда: Изд. КарГТУ, 2015 г.

30. Гузанов Б. Н. Формирование профессиональных намерений старшеклассников в ресурсном центре на основе социального партнерства / Б. Н. Гузанов, Б. К. Утемуратова // В мире научных открытий. – 2014. – № 7 (55). – С. 7-31.

31. Утемуратова Б.К. Журнал «Man in India». Formation Model Professional Competence in Students (Формирование модели профессиональных компетенций у обучающихся). Author: Utemuratova B.K., Goting V.V., Udartseva S.M., Erahtina I.I. and Smirnova G.M. Volume: No.97 (2017) Issue No.:2 (2017). Pages: 769-773. Show/Hide Abstract.

32.К.М. Гуревич, М.К. Акимова, Е.И. Борисова, Козлова В.Т.,Логинова
Г.П., Зархин В.Г.. Школьный тест умственного развития (ШТУР)
<http://gigabaza.ru/doc/91838-pall.html>

Қазақстандағы сұранысқа ие 10 мамандық

Инженерлер.

Көлік, машиналар мен техниканың технологиясы саласындағы мамандар, құрылысшылар, сонымен қатар машина жасаушылар – бүгінгі күні сұранысқа ең ие мамандықтар.

Металлургия, энергетика, мұнай мен газ, есептеу техникасы, радиотехника, электроника және телекоммуникация саласының жұмысшылары, сонымен қатар жеңіл өнеркәсіп өнімдерінің технологтары мен құрастырушылары одан кейінгі орында. Олардан кейін тау-кен ісі, автоматтандыру мен басқару, аспап жасау және жылу энергетикасы саласының мамандары тұр.

Қазіргі кезде кәсіби инженерлерге, техникалық мамандықтар мен өнеркәсіптегі орта буын жетекшілеріне деген сұраныс туындап отыр. Әсіресе техникалық және экономикалық немесе заңгер білімінің үйлесімі, сонымен қатар ағылшын немесе кез келген еуропалық тілді білу өте құнды болып саналады. Өнеркәсіптің барлық салаларында инженер-маркетологтерге және менеджерлерге деген сұраныс артып отыр.

IT-мамандар мен компьютерлік жабдықтарды қамтамасыз етуді әзірлеушілер. Бағдарламашы – бұл бағдарлама әзірлеумен және оның жұмысқа жарамдылығын қамтамасыз ететін маман. Қазіргі әлемде фирманың беделі үлкен маңызға ие, сонымен қатар сайт – ұйымның деңгейі мен сенімділігінің көрсеткіші болып табылады.

Веб-дизайнер – ең жоғары бағаланатын «компьютерлік» мамандықтың бірі.

Нанотехнологтар. Нанотехнологиялар – молекулалармен және атомдармен жұмыс істеуге негізделген технологиялар, бұл заттардың неғұрлым жасырын және құнды қасиеттерін пайдаланатын технологиялар. Нанотехнологиялар – оны: микросхемалар, наноөлшемдегі роботтар, сонымен қатар атомдық деңгейдегі инженерия деп үш бөлікке бөлуге болатын сала. *Нанотехнология ғылымның барлық салаларымен байланысты болады.*

Қызмет көрсетумен (сервиспен) байланысты мамандықтар. Қазіргі кезде сервиске жоғары талаптар қоятын адамдар саны көптеп өсіп келеді, оның себебі халықтың табысының өсуінде.

Логисттер. Кәсіби өсу үшін логистке тұжырымдамалық ақыл мен жүйелі ойлау, күрделі жағдаяттардан тез шығу жолын табу және байланысқа бейімді болу қажет болады. Практикалық тәжірибесіз, сонымен қатар математиканы, техниканы, қолданыстағы заңнаманы білмейінше және бизнес принциптерін жақсы түсінбейінше де логист мамандығын игеру мүмкін болмайды.

Экологтар. Залалды заттардың атмосфераға шығарылуы экология мәселелерін болашақ жаһандық әлемде алдыңғы орындардың біріне қояды.

Медицина қызметкерлері. Медицина қазіргі кезде енді-енді құрылып, зерттеліп жатқан, ал он жылдан соң тәжірибеге түбегейлі енуі және медицинада әдеттегі іс болуы мүмкін электроника, биотехнология саласындағы жетістіктерді табысты қолданып келеді.

Химиктер. Химиямен байланысты мамандар әсіресе энергетика саласында сұранысқа ие болады. Энергияның балама көздері болашақта өте маңызды орында болатыны сөзсіз.

Азық-түлік өнеркәсібінің мамандары. Әр түрлі қоспалардың үлесі көп және әрдайым өсіп отыратын немесе біз үшін үйреншікті емес көздерден алынған тағам түрлерінің шығуы болашақтың тамақтануы деген болжамдардың басым болуда. Болашақта биология және инженерия саласындағы білімді меңгерген азық-түлік өнеркәсібінің мамандары, көптеген елдердің тұрғындарының басым көпшілігі үшін негізгі өндірушілер болып табылады.

Қала салушылар. 2025 жылы қала халқы санының үлесі 77%-ке дейін өседі. Жаңа, тез өсетін мегаполистерді жоспарлау, салу және қызмет көрсету үшін қалалық жайлы орта құра алатын мамандар қажет болады. *Мемлекет және жеке меншік құрылыс компаниялары кешенді аймақты дамыту: көлік, әлеуметтік сфера, инвестицияларды тарту бойынша мамандарға сұранысты қалыптастыратын болады.*

Білім алушының кәсіптік бағдары картасы

Кәсіптік бағдар картасымен жұмыс істеу кәсіптік кеңес беру мақсатында әрбір білім алушының ерекшеліктері туралы білімді пайдалану және жұмылдыру тәсілдерінің бірі болып саналады. Ұсынылған кәсіптік бағдар карталарын әр білім алушыға мектеп психологының басшылығымен сынып жетекшілері толтырады, бұл оқушы туралы білімді жүйелеуге және оның өзін-өзі кәсіби анықтау процесіне әсер етуге жағдай жасайды. Карта мамандық таңдауда тұрақты шешімге келмеген, психологтың кәсіптік кеңесіне мұқтаж білім алушыларды анықтауға және кәсіптік кеңес жұмысының нәтижелі болуын қадағалауға мүмкіндік береді.

Үлгі

11-сынып білім алушысының кәсіптік бағдар картасы

Тегі, аты, әкесінің аты _____

Туған күні _____ Сыныбы _____ Толтырылған күні _____

1. Өзіңіздің сүйікті пәндеріңізді атаңыз _____

2. Өзіңізге ұнайтын мамандықтарды атаңыз _____

3. Өзіңізге ұнамайтын мамандықтарды атаңыз _____

4. Бос уақытыңызда немен айналысқанды ұнатасыз? _____

5. Қандай үйірмелерге, секцияларға, факультативтерге қатысасыз немесе қатыстыңыз? _____

6. Төменде берілген іс-әрекеттер немесе білім саласының қайсысы сізді неғұрлым қызықтырады:

а) жаратылыстану-ғылыми (химия, биология, медицина, геология, ауыл шаруашылығы);

б) дәл ғылымдар (математика, физика);

в) қоғамдық-ғылыми (тарих, философия, экономика, құқық);

г) гуманитарлық (әдебиет, журналистика, лингвистика, педагогика, психология);

- д) өнер (музыкалық, театр, бейнелеу өнері);
е) немесе нақты қызығушылық жоқ.
7. Өзіңнің болашақ мамандығыңды таңдадың ба?
а) иә;
б) жоқ;
в) таңдадым, бірақ таңдауымның дұрыстығына сенімді емеспін.
8. Егер сен өзіңнің мамандығыңды таңдамаған болсан, не себеп болды?
А) мамандықтар туралы аз білемін;
Б) мамандықты қалай таңдау керек екенін білмеймін;
В) өз қабілеттерімді нашар білемін;
Г) маған қандай мамандық лайықты екеніне сенімсізбін;
Д) сенімді емеспін (а) (таңдау аттестаттағы бағаларға байланысты);
Е) мені бірнеше мамандық қызықтырады;
Ж) бұл мәселе бойынша әлі ойланған жоқпын;
8. Егер сен мамандықты таңдаған болсан, оны көрсет
-

9. Ол мамандықты алу жолдарын белгіледіңіз бе? Қандай?

10. Сіз таңдаған мамандық саласында жұмыс істейтін туыстарыңыз немесе достарыңыз бар ма? _____

11. Сіз таңдаған мамандықты таңдағысы келетін достарыңыз бар ма?

12. Сізге қандай жұмыс көбірек ұнайды? (қажетті дегендердің астын сызыңыз):

1. Ересек адамдармен істейтін жұмыс.	14. Жалақысы жақсы жұмыс.
2. Балалармен істейтін жұмыс.	15. Романтикалық жұмыс.
3. Жеке істейтін жұмыс.	16. Еңбек жағдайлары.
4. Ұжыммен істейтін жұмыс.	17. Жұмыс процесінің өзі.
5. Аз қозғалатын жұмыс.	18. Қимыл еңбегі және жаңа әсер беретін жұмыс.
6. Жауапкершілігі аз жұмыс.	19. Өздігінен шешім қабылдауға болатын жұмыс.
7. Тыныш жұмыс.	20. Күрделі және қауіпті жағдаяттар болатын жұмыс.
8. Қимылды талап ететін жұмыс.	21. Шығармашылық мүмкіндігі бар жұмыс.
9. Өте жауапты жұмыс.	22. Іссапарларға жиі шығу.
10. Дене күшін талап етпейтін жұмыс.	23. Өнімді өз қолыңмен жасайтын жұмыс.
11. Көпшілік жұмыс.	24. Таза ауада істейтін жұмыс.

12. Дене күшін талап ететін жұмыс. 25. Нәтижелердің пайдалы болуы.
 13. Кәсіби өсу мүмкіндігі бар жұмыс 26. Тәуелсіздік.
 27. Жұмыстың мекен-жайға жақын болуы.

13. Сізге қандай мамандықты таңдауды ұсынады:

Ата-анаңыз _____

Мұғалімдер _____

Достарыңыз _____

14. Сүйікті пәніңіздің жанындағы бірінші бағанға 3 цифрін, онша емес – 2, мүлдем ұнатпайтын пәндеріңіздің жанына – 0 цифрін, екінші бағанға соңғы тоқсанның тоқсандық бағасын қойыңыз.

1	Қазақ тілі			14	Физика		
2	Қазақ әдебиеті			15	Химия		
3	Орыс тілі			16	Биология		
4	Орыс тілі			17	География		
5	Орыс әдебиеті			18	Қазақстан тарихы		
6	Қазақ тілі мен әдебиеті			19	Дүниежүзі тарихы		
7	Ана тілі			20	Құқық негіздері		
8	(Өзбек, ұйғыр, тәжік) әдебиеті			21	Өзін-өзі тану		
9	Шетел тілі			22	Дене шынықтыру		
10	Шетел тілі «екінші»			23	Алғашқы әскери және технологиялық дайындық		
11	Алгебра және анализ бастамалары			24	Графика және жобалау		
12	Геометрия			25	Кәсіпкерлік және бизнес негіздері		
13	Информатика						

15. Қандай оқу орнына түсуді жоспарлайсыз?

16. Диагностиканың нәтижелері:

9-сынып білім алушыларының кәсіптік бағдар картасы

Тегі, аты, әкесінің аты

Туған күні _____ *Сыныбы* _____ *Толтырылған күні* _____

1. Өзіңіздің сүйікті пәндеріңізді атаңыз

2. Өзіңізге ұнайтын мамандықтарды атаңыз
 3. Бос уақытыңызда немен айналысқанды ұнатасыз?
-

4. Қандай үйірмелерге, секцияларға, факультативтерге қатысасыз немесе қатыстыңыз?

5. Төменде берілген іс-әрекеттер немесе білім саласының қайсысы сізді неғұрлым қызықтырады:

а) жаратылыстану-ғылыми (химия, биология, медицина, геология, ауыл шаруашылығы);

б) дәл ғылымдар (математика, физика);

в) қоғамдық-ғылыми (тарих, философия, экономика, құқық);

г) гуманитарлық (әдебиет, журналистика, лингвистика, педагогика, психология);

д) өнер (музыкалық, театр, бейнелеу өнері);

е) немесе нақты қызығушылық жоқ.

6. Өзіңнің болашақ мамандығыңды таңдадың ба?

а) иә;

б) жоқ;

в) таңдадым, бірақ таңдауымның дұрыстығына сенімді емеспін.

7. Егер сен өзіңнің мамандығыңды таңдамаған болсан, не себеп болды?

А) мамандықтар туралы аз білемін;

Б) мамандықты қалай таңдау керек екенін білмеймін;

В) өз қабілеттерімді нашар білемін;

Г) маған қандай мамандық лайықты екеніне сенімсізбін;

Д) сенімді емеспін (а) (таңдау аттестаттағы бағаларға байланысты);

Е) мені бірнеше мамандық қызықтырады;

Ж) бұл мәселе бойынша әлі ойланған жоқпын.

8. Егер сен мамандықты таңдаған болсан, оны көрсет

9. Ол мамандықты алу жолдарын белгіледіңіз бе? Қандай?

10. Сіз таңдаған мамандық саласында жұмыс істейтін туыстарыңыз немесе достарыңыз бар ма?

11. Сіз таңдаған мамандықты таңдағысы келетін достарыңыз бар ма?

12. Сізге қандай жұмыс көбірек ұнайды? (қажетті дегендердің астын сызыңыз):

1. Ересек адамдармен істейтін жұмыс.	14. Жалақысы жақсы жұмыс.
14. Балалармен істейтін жұмыс.	15. Романтикалық жұмыс.
15. Жеке істейтін жұмыс.	16. Еңбек жағдайлары.
16. Ұжыммен істейтін жұмыс.	17. Жұмыс процесінің өзі.
17. Аз қозғалатын жұмыс.	18. Қимыл еңбегі және жаңа әсер беретін жұмыс.
18. Жауапкершілігі аз жұмыс.	19. Өздігінен шешім қабылдауға болатын жұмыс.
19. Тыныш жұмыс.	20. Күрделі және қауіпті жағдаяттар болатын жұмыс.
20. Қимылды талап ететін жұмыс.	21. Шығармашылық мүмкіндігі бар жұмыс.
21. Өте жауапты жұмыс.	22. Иссапарларға жиі шығу.
22. Дене күшін талап етпейтін жұмыс.	23. Өнімді өз қолыңмен жасайтын жұмыс.
23. Көпшілік жұмыс.	24. Таза ауада істейтін жұмыс.
24. Дене күшін талап ететін жұмыс.	25. Нәтижелердің пайдалы болуы.
25. Кәсіби өсу мүмкіндігі бар жұмыс	26. Тәуелсіздік.
27. Жұмыстың мекен-жайға жақын болуы.	

13. Сізге қандай мамандықты таңдауды ұсынады:

Ата-анаңыз _____
 Мұғалімдер _____
 Достарыңыз _____

14. Сүйікті пәніңіздің жанындағы бірінші бағанға 3 цифрін, онша емес – 2, мүлдем ұнатпайтын пәндеріңіздің жанына – 0 цифрін, екінші бағанға соңғы тоқсанның тоқсандық бағасын қойыңыз.

1	Қазақ тілі			13	Физика		
2	Қазақ әдебиеті			14	Химия		
3	Орыс тілі мен әдебиеті			15	Биология		
4	Орыс тілі			16	География		
5	Орыс әдебиеті			17	Қазақстан тарихы		
6	Қазақ тілі мен әдебиеті			18	Дүниежүзі тарихы		
7	Ана тілі			19	Құқық негіздері		
8	Өзбек/ұйғыр/тәжік әдебиеті			20	Өзін-өзі тану		
9	Шетел тілі			21	Музыка		
10	Алгебра			22	Көркем еңбек		
11	Геометрия			23	Дене шынықтыру		
12	Информатика						

15. Диагностиканың нәтижелері:

Білім алушының кәсіптік бағдар картасы

Т.А.Ә. _____

Сыныбы _____

1. Танымдық қызығушылықта рының даму деңгейі	9-сынып			10-сынып			11-сынып		
	Орташа дан жоғары	Орта ша	Орташа дан төмен	Орта шадан жоғары	Орта ша	Орта шадан төмен	Орташа дан жоғары	Орта ша	Орташ адан төмен
Назары									
Есте сақтауы									
Елестетуі									
Сөйлеуі									
Ойлау қабілеті									
2. Пәндік үлгерімі									
3. Тұлғаның жеке ерекшеліктері									
Мінез-құлқы									
Темпераменті									
Сигнал жүйесі									
4. Қабілеттері									
5. Жеке қасиеттері									
6. Бағыттылығы Әуестенушілігі									
7. Қызығушы лығы									

Білім алушының кәсіптік бағдар картасымен таныстыру

Білім алушының кәсіптік бағдар картасы оның мамандық таңдау барысындағы байқалатын қызығушылықтары, бейімділіктері туралы мәліметтерді жинақтау мен жүйелеуге арналған.

Барлық мәліметтер сынып жетекшісінің бақылауы, сауалнама жүргізу, білім алушымен, ата-аналармен, пән мұғалімдерімен жеке әңгімелесу, кәсіптік диагностика негізінде жинақталады.

Психолог/Кәсіптік кеңесші

Алдын-ала әңгімелесу

Алғашқы кеңес журналына білім алушы туралы келесі мәліметтерді енгізу ұсынылады:

- өткізілген уақыты, тегі, аты, әкесінің аты, мекен-жайы, телефон нөмері, мектебі, сыныбы;
- жүгіністің себебі, денсаулық жағдайы, ұсыныстар.

Егер денсаулық жағдайында ауытқулар болса, онда кәсіптік кеңесші білім алушыға денсаулық жағдайына сәйкес келетін мамандықты анықтау бойынша жасөспірімдер дәрігерінің мамандыққа дейінгі кеңесін алуды ұсынады.

Алғашқы кәсіптік кеңесті өткізу тәртібі.

Білім алушылар үстелдерге жеке-жеке отырады (өткізілетін орынның сынып кабинеті болғаны жақсы). Олардың алдында үстелдердің үстінде жауап бланкілері жиынтығы, таза парақ, қалам.

Кәсіптік кеңесші білім алушыларға өзін таныстырады, алғашқы кеңестің мақсаты мен мазмұны туралы әңгімелейді. Бұдан кейін әңгімелесуді өткізуге кіріседі, оларға қызықты және қажетті мағлұматтарды жазып алуларына болатынын айтып кетеді.

Әңгімелесу

1-кезең – ақпараттық-анықтамалық.

Мақсаты – жасөспірімге мамандықты таңдауды жүзеге асыру үшін қажетті білім беру.

Әңгімелесудің бірінші кезеңі мектеп оқушыларының мамандықтар әлемі, оқу орындары жүйесі, кәсіби жоспар жасау туралы хабардар болуына байланысты құрылады.

Кәсіптік кеңесші білім алушылардың хабардарлығын келесі сұрақтардың көмегімен анықтайды:

- Қандай мамандықтарды білесіз, оларды қандай оқу орындарында алуға болады? («... әріпке басталатын мамандықты атаңыз» ойынын қолдануға болады).
- Мамандық адамға қандай талаптар қояды?
- Кәсіптік жоспар деген не және оны құрастыру барысында қандай факторлар есепке алынады?
- Еңбек пәні бойынша мамандықтардың жіктелуін білесіз бе?

- Мамандық таңдаудың «формула» қандай? («Істегім келеді – істей аламын- керк»).

- Мамандықты дұрыс таңдауға қандай қателіктер кедергі жасауы мүмкін?

Алғашқы кәсіптік бағдар кеңесі картасының «Мамандықтар әлемі туралы хабардар болу» бөлімінде кәсіптік кеңесші хабардарлық деңгейін балгілейді:

- жақсы хабардар (көп мамандықтарды және оқу орындарын біледі);
- орташа хабардар (кейбір мамандықтар мен оқу орындарын біледі);
- хабардарлығы төмен (3-5-тен артық мамандықты атауға қиналады, оқу орындарын білмейді).

Алынған деректер негізінде кәсіптік кеңесші кәсіптік бағдар мәселесіндегі білімдерін толықтыру үшін қандай ақпарат беру қажет екенін шешеді.

2-кезең – кәсіптік жоспарларды талдау.

Мақсаты – өздігінен кәсіптік жоспар құруға үйрету (білімін практикада қолдану).

Кәсіптік кеңесші әр білім алушыға өзінің кәсіптік жоспары және мамандық таңдау барысында кездескен қиындықтар туралы әңгімелеуді ұсынады. Таңдау жағдаяты туралы неғұрлым толық көзқарас алу және одан кейінгі салыстырмалы талдау жасау мүмкіндігі үшін, келесі мазмұндағы сұрақтарды ұсынған дұрыс болады:

- Таңдау қаншалықты дербес (өздігінен) жасалды?
- Таңдау барысында қандай факторлар ескерілді?
- Таңдалған мамандықты меңгеру үшін дайындық қалай жүргізілуде?

Мамандықты таңдамаған білім алушылар, әңгімелесу келесі ретпен құрылуы тиіс:

- қандай мамандықтар ұнайды?
- сүйікті кәсібі;
- мамандық таңдауы бойынша достарының, ата-аналарының кеңесі.

Кәсіптік кеңесші алынған ақпаратты түсіндіреді және балаларды талқылау жұмысына тартады: таңдау дұрыс жасалды ма, егер білім алушы мамандықты әлі таңдамаған болса қандай кеңес беруге болады.

Кәсіптік қалыптасқан келесі жағдаяттарды балалар өздері талқылайды. Кәсіби кеңесші талқылау дұрыс бағытта жүруін қадағалайды.

2-кезең барысында алынған деректер «Кәсіптік жоспардың қалыптасқандығы» бөліміне тіркеледі:

- кәсіптік жоспар құрастырылған (мамандық және оқу орны таңдалған);
- кәсіптік жоспар жартылай құрастырылған (не мамандық, не оқу орны таңдалған);
- кәсіптік жоспар құрастырылмаған (мамандық та, оқу орны да таңдалмаған).

«Кәсіптік жоспардың қалыптасқандығының сипаттамасы» бөлімінде үш параметр бойынша бағалау жазылады:

а) таңдаудың дербестігі (өздігінен таңдау):

- дербес (өздігінен);

- дербес емес (өздігінен емес) (достарының, ата-аналарының ықпалымен таңдалған);

б) таңдаудың саналылығы:

- негізгі факторларды (қызығушылықтарды, бейімділікті, қабілетті, денсаулық ағдайын, мамандықтың мазмұнын, кадрларға сұранысты) ескерумен;

- негізгі факторларды жартылай ескерумен;

- кездейсоқ факторлардың ықпалымен;

в) таңдауды жүзеге асыру:

- іс жүзінде жүзеге асыру;

- сөз жүзінде іске асыру;

- жүзеге асырылмаған.

Жалпы білім беретін мектептердің білім алушыларының кәсіптік бағдарын жүзеге асыру үшін ұсынылған іс-шаралар тізімі

Жұмыстың бағыты	Жұмыстың мазмұны, әдістері мен формалары	
	білім алушылармен	ата-аналармен
Бастауыш білім беру (1-4-сыныптар)		
Қазіргі заманға тән мамандықтармен таныстыру	Оқу пәндерінің мазмұнына кәсіптік бағдар беру ақпараттарын кіргізу	Ата-аналар жиналыстары, ата-аналармен бірге жүргізілетін іс-шаралар, жобалар, сайыстар
	Түрлі мамандық иелерімен кездесулер, экскурсиялар	
	Мамандықтар және еңбек адамдары туралы әңгімелер	
Шығармашылық іс-әрекет дағдыларын, еңбекке жағымды көзқарас қалыптастыру	«Көркем еңбек» оқу пәнінің сабақтарында, мектепішілік және мектептен тыс іс-шаралар барысындағы шығармашылық және еңбек қызметі	
Базалық құзыреттіліктерді дамыту: (когнитивті, коммуникативті, әлеуметтік дағдылар, шығармашылық қабілеті, оқу мәдениеті)	Ойын сабақтары	
	Білім алушылардың таңдауы бойынша шығармашылық үйірмелер	
	Шығармашылық жобалар	
	Кітап оқу	
Негізгі орта білім беру		
5-7-сыныптар		
Білім алушылардың қабілеттерін, бейімділіктерін және жеке қасиеттерін зерделеу	Жеке диагностика	Ата-аналар жиналысы, баланың диагностикасы нәтижесі бойынша жеке кеңес беру (сұраулары бойынша)
	Диагностика нәтижесі бойынша кеңес беру (білім алушылардың сұрауы бойынша)	
Базалық еңбек дағдыларын, мамандықтар әлемі туралы көзқарастарын қалыптастыру	«Көркем еңбек» оқу пәнінің сабақтары	
	Мамандықтар және еңбек адамдары туралы әңгімелер	
Білім алушылардың қабілеттерін дамыту, «Мен» бейнесін	Шығармашылық үйірмелер, клубтар, студиялар (білім алушының таңдауына қарай)	

калыптастыру	Олимпиадалар, оқу, шығармашылық зерттеулер (білім алушының таңдауына қарай)		
	Ойын және тренинг сабақтары (білім алушының таңдауына қарай)		
Көппәндік және тұлғалық ББД қолданатын мамандық топтары туралы ақпарат беру	Оқу пәндерінің мазмұнына кәсіптік бағдар ақпараттарын кіргізу		
Білім алушыларды мамандықтар әлемін тануға тарту	Шығармашылық кәсіптік бағдар байқаулары		
	Өнеркәсіпке, кәсіпорындарға экскурсиялар		
Базалық құзыреттерді дамыту (еңбек, кітап оқу, шығармашылық қажеттілігі, өзін-өзі бағалау, жауапкершілік, коммуникативтілік)	Балалар ұйымдары, қосымша білім беру		
	Спорт секциялары, техникалық шығармашылық бірлестіктері		
	Ақпараттық мәдениет сабақтары (кітапханашылық)		
8, 9-сыныптар			
Кәсіби бейімділіктері мен кәсіби ерекше ықыласын зерделеу	Психологиялық және кәсіптік бағдар беру диагностикасы		Ата-аналар жиналысы. Жасөспірімді диагностика лаудың нәтижесі бойынша жеке кеңес беру (сұрау бойынша). ҚжТББ ұйымдарындағы дайындық бағыттары туралы ақпарат ұсыну
	Диагностиканың нәтижесі бойынша кәсіптік кеңес беру (білім алушылардың сұрауы бойынша)		
Жасөспірімнің өзінің мүмкіндіктерін сынауын ұйымдастыру	Кәсіптік сынақтар: кәсіптік білім беру ұйымдарының базасында, кәсіпорындарда және т.б.		
	Әлеуметтік тәжірибе, қоғамдық-пайдалы еңбек, білім алушылардың өзін-өзі басқаруын ұйымдастыру (білім алушылардың таңдауы бойынша)		
	Демалыс мезгіліндегі еңбекпен қамту (білім алушылардың сұрауы бойынша)		
	(Көркем еңбек» оқу пәні аясында практикалық жұмыстар		
Әр түрлі мамандықтардың іс-әрекетінің ерекшеліктерімен таныстыру, ақпарат	Кәсіптік білім беру ұйымдарының базасында өтетін кәсіптік бағдар көрмелеріне қатысу		
	Әр түрлі мамандық өкілдерімен кездесулер		

беру, кәсіптік білім беру ұйымдарымен, кәсіпорындарымен серіктестікте болу	9-сынып білім алушыларына арналған кәсіптік бағдар ақпараты бар стенд (қаланың, ауданның, облыстың, республиканың кәсіптік білім беру картасы)	
	Кәсіптік білім беру ұйымдарының, жоғары оқу орындарының «ашық есік» күндеріне, «мамандықтар жәрмеңкесіне» қатысу	
	Өнеркісіп орындарына, ұйымдарға экскурсиялар	
Өзін-өзі жоғары бағалау дағдысын, әлеуметтік-кәсіптік бағдар негіздерін, өздігінен дамуға дайындық пен қабілетті қалыптастыру	«Көркем еңбек» оқу пәнінде немесе дербес «Менің кәсіби өсуім» курсы (еңбек нарығы және болашақ маманның жеке қасиеттері мен дайындығына көптеген мамандықтардың қоятын талаптары туралы ақпарат)	
	Қорытынды және тренингтік сабақтар (білім алушылардың таңдауы бойынша)	
	Қызығушылығы бойынша спорт секциялары, шығармашылық және техникалық клубтар (бірлестіктер) (білім алушылардың таңдауы бойынша)	
	Пәндік апталықтар, олимпиадалар (білім алушылардың таңдауы бойынша)	
	Мектептің ғылыми қоғамының, зерттеушілік және жобалық жұмыстарына қатысу (білім алушылардың таңдауы бойынша)	
	Ақпараттық мәдениет сабақтары (кітапханалық)	
Жалпы орта білім беру (10-11 сыныптар)		
Кәсіби қызығушылықтарды, Бейімділіктерді және қабілеттерді зерделеу	Психологиялық және кәсіптік бағдар диагностикасы	Диагностика -ның нәтижесі бойынша жеке кеңес өткізу (сұрау бойынша);
	Кәсіптік бағдар бойынша кеңес беру жұмысы (диагностиканың нәтижесі немесе білім алушының сұрау бойынша)	
Білім беру және кәсіптік жоспарлар, өздігінен	Оқу пәндеріндегі, кәсіптік бағдар модульдері, таңдауы бойынша	

білім алу және дамыту дағдыларын қалыптастыру	курстар	ТЖКББ, жоо тартумен ата-аналар жиналысын өткізу. ТЖКББ, жоо білім беру ұйымдары және олардағы дайындық бағыттары туралы ақпараттар ұсыну.
	Тренингтер және іскерлік ойындар (білім алушылардың таңдауы бойынша)	
Кәсіпорын өкілдерімен, қызметкерлерімен және ТЖКББ, жоо студенттерімен кездесулер		
Құзыреттіліктер, білім беру жетістіктерін және пәндік білімді тәжірибеде қолдану дағдыларын қалыптастыру	Тәжірибеге бағытталған оқу-әлеуметтік жобаларын ұйымдастыру	
	Оқу зерттеулерін немесе мектептің ғылыми қоғамын ұйымдастыру (білім алушылардың таңдауы бойынша)	
	Әлеуметтік тәжірибелер ұйымдастыру (білім алушылардың таңдауы бойынша 1-ден кем емес)	
Мамандықтар әлеміндегі бағдар	Өнеркәсіпке, ұйымдарға экскурсиялар	
	Кәсіптік білім беру ұйымдарының, өнеркәсіп орындарының және т.б. базасында кәсіптік сынақ (білім алушылардың таңдауы бойынша)	
	Мектеп бітірушілердің кәсіптік бағдары бойынша ақпарат стенді (қаланың, айданның, облыстың, елдің кәсіптік білім беру картасы)	
	Кәсіптік білім беру ұйымдарының «ашық есік күндеріне», «мамандықтар жәрменкесіне» қатысу (білім алушылардың таңдауы бойынша)	

Тестілеу: сізге қандай жұмыс қолайлы?

Тест мамандықты, кәсіпті, лауазымды таңдауға арналған маңызды қызығушылықтарды өлшеуге бағытталған. Бұл тесте «дұрыс» және «дұрыс емес» жауаптар жоқ, кезкелген жауап сіздің икеміңіз туралы ғана айтады. Бір сала үшін сіздің сапаларыңыз қолайсыз, ал басқа бір сала үшін өте тиімді болуы мүмкін. Нәтиженің дәлдігін анықтауға кедергі жасайтын болғандықтан, «жауап беруге қиналамын» нұсқасын таңдамауға тырысыңыз.

1. Есепке алу және бақылаумен байланысты жұмыс – бұл ішті өте пыстырарлық жұмыс.

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

2. Мен мысалы, музыкамен айналысуға қарағанда, қаржымен айналысуды таңдаймын.

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

3. Мен үшін жұмысқа дейінгі жолға қанша уақыт кететінін дәл санау мүмкін емес.

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

4. Мен тәуекелге жиі барамын.

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

5. Мен тәртіпсіздікті ұнатпаймын.

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

6. Мен ғылымның түрлі салаларындағы жетістіктері туралы шын көңіліммен қызығып оқыр едім.

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

7. Мен жасаған жазбалар онша жақсы құрылымдалмаған және ұйымдастырылмаған.

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

8. Мен ақшаны бірден жұмсамай, ақылмен бөліп жұмсағанды ұнатамын.

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

9. *Менің үстелімде заттар ұқыпты «бумамен» жиналып тұрғанға қарағанда, жұмысқа ыңғайлы тәртіпсіздікпен шашылып жатады*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

10. *Маған нұсқауға немесе нақты қойылған алгоритмге сәйкес әрекет жасау қажеттілігі бар жұмыс ұнамайды.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

11. *Егер мен бірдеңе жинаған болсам, барлық жинақтаманы тәртіпке келтіріп, әрқайсысының өз папкасына және орнына ретімен қояр едім.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

12. *Барлық заттарды жинақтап, тәртіпке келтіріп ұстағанды мүлде ұнатпаймын.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

13. *Маған компьютерде жұмыс істеген – мәтін терген немесе рәсімдеу ұнайды.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

14. *Іс-әрекетке кіріспес бұрын, жұмыстың барлық жақтарын жақсылап ойластырып алған дұрыс.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

15. *Меніңше, графиктер мен кестелер – ақпаратты ұсынудың ең қолайлы және ақпаратты тәсілі болып табылады.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

16. *Шетел тілін оқып-үйренуді грамматика негіздерінен білім алмай сөйлеп үйренгенге қарағанда, грамматикадан бастаған дұрыс деп санаймын.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

17. *Кез-келген проблемамен кездескенде оны жан-жақты зерделеуге тырысамын (сәйкес әдебиеттерді оқимын, интернеттен қажетті ақпаратты іздестіремін, мамандармен сөйлесемін).*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

18. *Маңызды ақпаратты бірнеше күн бұрын жазып отыратын күнделігім бар.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

19. *Егер мен өз ойымды қағаз жүзінде көрсететін болсам, мен үшін ... маңызды.*

1. Мәтіннің логикаға сәйкестігі.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Мазмұнның бейнелі болуы.

20. *Мен саясат пен экономика жаңалықтарын сүйсіне қараймын.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

21. *Менің болашақ мамандығым, маған ... қалар едім.*

1. ... адреналиннің қажетті мөлшерімен қамтамасыз еткенін.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. ... сабырлылық пен сенімділік сезімін бергенін.

22. *Алған кітабымды, әрдайым орнына қойып отырамын.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

23. *Мен ұйықтарға жатар алдында, ертеңгі күні не істейтінімді білемін.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

24. *Жауапты істердің алдында мен әрдайым оларды орындау жоспарын құрастырамын.*

25. *Мен өз денсаулығымға өте ұқыпты қараймын.*

1. Иә.
2. Жауап беруге қиналамын.
3. Жоқ.

Мазмұны

	Кіріспе.....	3
1	Орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың кәсіби бағдарын анықтау үшін отандық және халықаралық тәжірибені талдау.....	5
2	Қазақстан Республикасында білім алушылардың кәсіби бағдарын анықтау және диагностикасы бойынша ағымдағы жағдайды талдау	21
3	Орта білім беру ұйымдарында едәуір сұранысқа ие мамандықтар бойынша білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау және диагностикасын жүргізу механизмі.....	39
4	7-11-сынып білім алушыларының кәсіптік диагностикасын жүргізу формалары және әдістері.....	58
	Қорытынды.....	75
	Пайданылған әдебиеттер.....	76
	Қосымша.....	79

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы:

В современных условиях стремительного развития технологий рынок труда претерпевает большие изменения в своей структуре, формируется острая необходимость во многих новых профессиях. По прогнозам ученых, к 2050 году примерно половина нынешних профессий будет заменена искусственным интеллектом. Это специальности, которые можно легко регламентировать. Востребованными останутся «сложные» профессии, где искусственный интеллект пока не может заменить людей. Все это обуславливает повышенный интерес к проблеме выбора профессии для молодежи.

В настоящее время в стране около 300 тысяч человек (или 9%) молодежи не вовлечены в образовательную и трудовую жизнь [1]. По итогам опроса, проведенным среди выпускников колледжей, оказалось, что 49% работают не по специальности. Исследования мировых рекрутинговых агентств показывают, что около 50% выпускников вузов не работают по своей специальности [2]. Ежегодно в Казахстане около 70% выпускников школ затрудняются в выборе профессии. Одной из причин является отсутствие у школьников четких представлений о будущей профессии. Школьникам в качестве «ориентира» предлагают разовые мероприятия без участия работодателей.

Обучающиеся выбирают те специальности, к которым у них нет предрасположенности. Большинство выпускников школ неосознанно подходят к выбору профильного предмета. Их выбор основывается на таких факторах как количество государственных грантов по тем или иным специальностям, легкость освоения того или иного предмета в школе, советы родителей и друзей.

Одним из эффективных мер для решения этих проблем является профориентационная работа обучающихся в организациях образования. Это проведение системы мероприятий, помогающих человеку, вступающему в жизнь, научно обоснованно выбрать профессию или систему воспитательной работы в целях развития профессиональной направленности, оказания помощи обучающимся в моменты профессионального самоопределения.

Хорошо организованная профориентационная работа влияет на успешность создания устойчивой политической и экономической основы государства. Не случайно в Послании Главы государства народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» указано, что уже в средней школе важно проводить профессиональную диагностику и ориентацию детей на наиболее востребованные специальности» [1].

На сегодняшний день в Казахстане накоплен достаточный положительный опыт по организации профориентационной работы. Однако, несмотря на положительные результаты, эта работа в организациях среднего образования ещё не достигла своей главной цели. Это прежде всего

формирование у обучающихся профессионального самоопределения, соответствующего индивидуальным особенностям каждой личности и запросам общества в квалифицированных кадрах по востребованным специальностям.

Созданная в нашей стране в 90-е годы система предпрофильного и профильного обучения носит преимущественно академический характер, в большей степени ориентирована на подготовку обучающихся в профессиональные организации образования, и в меньшей степени на знакомство с востребованными профессиями на рынке труда. В настоящее время отсутствует единая системная методология по вопросу профдиагностики, профориентационная оценка в организациях среднего образования производится формально, в большинстве случаев применяется ограниченное количество методов, зачастую используются разрозненные бессистемные тесты.

В методических рекомендациях, на основе изучения международного опыта и анализа текущей ситуации в стране по определению профориентации обучающихся, авторами предпринята попытка разработки механизма профдиагностики и профессиональной ориентации обучающихся организаций среднего образования на наиболее востребованные специальности. Работа написана на основе научно-методологических подходов, психологических разработок, опираясь на общие педагогические принципы.

1 Отечественный и международный опыт по определению профессиональной ориентации обучающихся в организациях среднего образования

Современное развитие системы профессионального образования требует его качественной трансформации в силу стремительного развития технологий и, соответственно, изменения рынка труда, появления целого ряда новых профессий. Мировая практика профориентации прошла длительный путь развития, который привел к формированию фундаментальной методологии, успешно реализуемой в наиболее развитых странах мира. Анализ казахстанского и зарубежного опыта по определению профессиональной ориентации обучающихся в организациях среднего образования интересен с точки зрения выявления наиболее успешных форм и методов реализации данного направления и дальнейшего эффективного использования их в казахстанской системе профессиональной подготовки учащихся.

В республике Казахстан накоплен опыт профориентационной работы в системе образования еще в советское время, когда повсеместно создавались межшкольные учебно-производственные комбинаты (УПК) трудового обучения и профессиональной ориентации учащихся средних общеобразовательных школ. Обязательным условием было участие промышленных и сельскохозяйственных предприятий, государственных и кооперативных организаций, а также наличие необходимых материально-технических условий. В Казахстане насчитывалось почти 300 учебно-производственных и межшкольных комбинатов [3].

Школьники в учебно-производственных и межшкольных комбинатах получали такие специальности, как швея, художник-оформитель, медсестра, повар, секретарь-машинистка, электрик, каменщик, оператор ЭВМ, продавец, водитель, автослесарь, отделочник, сборщик мебели и т.д. Во взрослую жизнь юноши и девушки вступали, уже имея рабочую специальность.

Профессиональные пробы японской системы профессиональной ориентации обучающихся, признанной в настоящее время наиболее эффективной в мире, являются в своей основе аналогом советских УПК.

В конце 80-х – начале 90-х годов во всех школах страны создавались учебно-методические кабинеты, которые вели пропаганду профессий, групповые и индивидуальные консультации учащихся и их родителей, оказывали методическую помощь учителям-предметникам, что приводило к еще более активному проведению работы по профессиональной ориентации учащихся.

С распадом СССР актуальность профессиональной ориентации молодежи пошла на спад и система УПК исчезла. Однако рост экономики в период независимости Казахстана вызвал увеличение потребности в квалифицированных трудовых ресурсах, что поставило систему образования республики перед необходимостью организации системной профориентации.

В настоящее время профориентационная работа в организациях образования Республики Казахстан проводится на основе традиционных подходов и включена в систему среднего образования (начального, основного среднего, общего среднего), где вся деятельность ориентирована на возраст ребенка, охватывает этапы предпрофильной подготовки и профильного обучения.

Начальное образование (1-4 классы). При проведении профориентационной работы в начальной школе (1-4 классы) учитываются психологические особенности младших школьников, когда главным является подражание взрослым и мотивация достижений. Поэтому целью профориентационной работы на первом уровне обучения является ориентация на профессии значимых для них взрослых: родителей, учителей, родственников, близких знакомых. Данная работа реализуется через урочную деятельность и систему внеклассной работы. Одним из видов внеклассной профориентационной работы с младшими школьниками является проведение тематических конкурсов, игр, викторин, встреч с представителями различных профессий, тематические классные часы, и др. Такие мероприятия проводятся с привлечением родителей, что определяет их эффективность.

Основное среднее образование (5-9 классы). В основной средней школе профориентационная работа со школьниками выстраивается с учетом возрастных особенностей и реализуется в рамках учебного процесса через трудовое обучение (5-7 классы) и предпрофильную подготовку (8-9 классы), а также через систему внеклассной работы. В этом возрасте является особенно важным формирование основ нравственного отношения к разным видам труда, определение системы личностных ценностей, что в дальнейшем поможет самоопределению, правильному ориентированию подростков в мире профессий. В это же время перед подростками стоит проблема выбора: продолжить обучение в школе или в системе технического и профессионального образования.

Учителями и психологами проводятся тестирование, изучаются склонности ребенка, физиологические особенности и возможности состояния здоровья, что помогает подростку узнать их возможности и потребности. Далее с помощью изучения психограмм и профессиограмм по профессиям различных сфер трудовой деятельности подросткам рекомендуется обратить внимание на специфические требования к интересующим их профессиям и в дальнейшем успешно выстроить профессиональную карьеру, адаптируясь к социальным условиям и требованиям рынка труда региона. Все это помогает учащимся 5-9 классов сделать обоснованный выбор профиля для обучения в старшей школе или продолжить обучение в техническом и профессиональном учебном заведении. При таком подходе к организации и проведению профориентационной работы на втором уровне обучения становится адекватное самоопределение каждого школьника относительно выбора дальнейшего профиля обучения, построения оптимального образовательного

маршрута с учетом собственных возможностей и интересов, предложений рынка образовательных услуг с учетом потребностей рынка труда.

Общее среднее образование (10-11 классы). Обучающиеся старшей школы (16-17 лет) находятся в том возрасте, когда у них формируются ценностные ориентации и установки, жизненные планы и перспективы, в том числе - представления о будущей профессии, уровне образовательного роста и т.п. Профильное обучение ведется по двум направлениям: естественно-математическое и общественно-гуманитарное, которое призвано способствовать умственному воспитанию учащихся. Профилизация обучения в старшей школе поставила перед педагогами и руководителями образования задачу интеграции профориентационной работы с предметным обучением, что позволяет преодолеть рассогласование знаний по отдельным образовательным дисциплинам и помогает профессиональному и жизненному самоопределению выпускников.

Анализ опыта организаций среднего образования отдельных регионов Республики Казахстан по профессиональной ориентации обучающихся позволил выделить наиболее прогрессивные формы работы (АО НИШ, Карагандинская, Павлодарская, Костанайская и Северо-Казахстанская области):

- социальные проекты «Возьми ребенка на работу», «10 дней на предприятии у родителей» (6-10 кл.), применение разнообразных форм профдиагностики в конце 9 кл., в рамках ИС «Маршрут в университет» разрабатывается индивидуальный маршрут подготовки к поступлению (11-12 кл.), профконсультанты, социальное партнерство с вузами, выпускниками АО НИШ (НИШ)

- областная программа профориентации, наличие совета по профориентации школьников (классные руководители, соцпедагоги, психологи, педагоги-предметники, библиотекари, медработники, родители); взаимодействие с работодателями, ЦЗН, ТиПО и вузов; наличие кабинетов по профориентации (268 или 52%); профессиональные пробы (3 раза в год во время каникул), действует Школа профориентаторов с 2015 года; внедрение проекта «Профориентация на основе ранней профилизации» (7 колледжей, 30 школ); 3 этапа профдиагностики (1-7,8-9,9-11 кл.) (52% школ) (Карагандинская область);

- ежегодный конкурс на выполнение социального проекта «Выбор профессии» для обучающихся 8-11 кл. (профессиональные ярмарки, квест игра «Город мастеров», консультации, фестиваль профкабинетов) (Костанайская область);

- профдиагностика (7-11 кл.) (Павлодарская область);

- ежегодное анкетирование 9 кл., 46 центров и кабинетов профориентации (СКО).

Несмотря на положительные результаты усилий организаций образования и отдельных негосударственных структур в профессиональной ориентации и самоопределении обучающихся, по данным НОБД 15% выпускников

колледжей 2018 года и 3% выпускников 11-х классов 2017-2018 года не трудоустроено, (по г. Шымкент 32%, по Туркестанской области – 7%).

Диагностика профессиональной направленности 2408 обучающихся 9-х классов школ г. Астаны (ТОО «Qazproftec») показала неярко выраженную мотивацию их профессионального выбора, что свидетельствует о неустоявшейся мотивационно-потребностной сфере [4]. По результатам анализа профдиагностики KASIPTEST (2018 г.) 75% обучающихся 11-х классов школ города Алматы (всего 7368) неверно выбрали профильное направление обучения [5].

Причины – отсутствие единой системной методологии по вопросу профориентации обучающихся организаций среднего образования. Отсюда вытекают проблемы в кадровом обеспечении национальной экономики Казахстана, несогласованность профессионального выбора молодежи с потребностями рынка труда.

Наиболее развитыми странами мира достигнут к настоящему времени достаточно высокий уровень в обеспечении процесса формирования профессионального самоопределения обучающихся уже с ранних лет. Рассмотрим опыт профориентационной поддержки обучающихся отдельных стран.

Великобритания. Средняя школа имеет несколько профилей обучения: грамматический, современный, технический, объединенный. Здесь начинают профессиональное обучение в возрасте 14 лет. Выбор типа школы (профиля обучения) происходит после окончания начальной ступени обучения. В средней школе, помимо дальнейшего личностного развития учащихся, все большее значение придается приобретению ими практического опыта в той или иной профессии. В учебный процесс вводятся различные имитационные программы с использованием активных форм и методов обучения. Разработаны и введены в учебный процесс так называемые «переходные программы» с комбинированными вариантами профориентационных мероприятий и профподготовки. Школьникам предоставлялась возможность попробовать себя в нескольких профессиях, но без приобретения умений по конкретной специальности [6].

Обязательной составляющей учебного процесса в средней британской школе является трудовая практика. Особое внимание следует обратить на практику создания в английских школах мини-предприятий. Главная отличительная особенность британской системы профориентации – совмещение профориентации с трудоустройством.

В 1973 году вышел специальный закон о службах профориентации для учащихся, в котором указывалось на необходимость их профориентационного сопровождения на всех этапах обучения и обязательную организацию профориентационной работы не только в каждой школе, но и в колледжах и вузах.

В Великобритании действует Комиссия по трудовым ресурсам, в подчинении которой находятся Служба профессиональной карьеры молодежи

и Национальный консультационный совет по профессиональной карьере. Практическую работу по профориентации учащихся в Великобритании проводят сотрудники Службы профессиональной карьеры – профконсультанты и учителя. Обучение в Британии длится 12 лет, и на каждом возрастном этапе должны работать профсоветники.

Персональные досье по профориентации и профконсультации, составляемые профсоветниками в выпускных классах школы, служат основанием для профессиональных рекомендаций.

Франция. Во Франции профессиональная ориентация характеризуется жестким законодательным регулированием. Закон об образовании требует ориентационной оценки способностей учащихся, начиная с первых классов начальной школы, и последовательной работы по профотбору на протяжении периода обязательного обучения. Там широко распространена сеть специализированных профориентационных центров, которые ведут сотрудничество с профсоюзами и биржами труда. Внешкольная профориентация представляет собой деятельность сети специальных служб различных уровней (государственного, академического, департаментского и местного), координируемых тремя министерствами: труда, здравоохранения и образования на каждом из пяти педагогических циклов (наблюдения и адаптации, центральном, ориентации, определения, выпускном) среднего образования во Франции [7].

С 1996 года Министерство образования Франции начало внедрение концепции «воспитания ориентации», которая включает две области педагогической деятельности: знакомство с профессиями и путями их получения и познание учащимися себя, своих потребностей, склонностей, интересов, возможностей.

Большое внимание, особенно на ранних этапах (I-V классы, то есть 11-13 лет), уделяется всестороннему изучению индивидуальных особенностей каждого ученика, выявлению преобладающих у него интересов и склонностей. Полученные в результате наблюдений и тестирования данные заносятся в личное досье учащегося, в котором содержится большое количество информации о нем, и которое подлежит обязательному представлению при поступлении в очередное учебное заведение. Заполнением досье занимается один из учителей класса (классный руководитель), входящий совместно со школьным психологом и советником центра информации и профориентации в состав совета класса. Совет класса создается непосредственно с целью профориентационной работы, основное направление которой осуществляется независимым работником в школе – советником центра информации и профориентации. По стране насчитывается более 500 таких центров.

Одним из ключевых направлений деятельности как советников, так и школьных психологов и классных руководителей в рамках профессиональной ориентации во Франции является установление и поддержание связи с семьей.

США. Основные принципы работы системы образования закреплены в Конституции США. Согласно закону профессиональная консультация должна

быть частью школьного обучения. На основе концепции Д. Сьюпера в США было разработано Положение о школьной службе профессионального руководства или профессиональной консультации. Профессиональное консультирование в школах США осуществляется на протяжении всех лет обучения ребенка. В 1981 году был принят закон о профессиональной консультации в начальной школе [8].

Здесь сложилась целая системная модель с высокой степенью децентрализации: каждый штат США самостоятельно осуществляет профессиональную навигацию молодежи в соответствии с территориальной спецификой рынка труда, однако такая деятельность имеет общую основу, централизованно регулируемую государством.

Профориентационной деятельностью молодежи занимается Национальная ассоциация развития карьеры. В перечень ее компетенций входит: разработка стандартов профессиональной деятельности, определение принципов деятельности профконсультантов, проведение экспертиз методических и информационных материалов и проектов законов, регулирующих ту или иную сферу деятельности.

Главная роль в профнавигации молодежи отводится службам занятости на уровне отдельных штатов. Практическую работу среди молодежи проводят профессиональные консультанты, имеющие образование психолога, социолога или преподавателя. В раннем детстве такие службы заводят на каждого ребенка досье. Это данные о родителях и родственниках, социальное положение, результаты тестов, успеваемость в школе, интересы и увлечения. К каждому ребенку подбирается индивидуальная профориентационная подготовка. На каникулах подростки могут попробовать себя в разных профессиях. Возрастной диапазон этой программы 13-19 лет. Профконсультанты на протяжении этого времени организуют экскурсии на предприятия, а представители различных профессиональных направлений сами регулярно посещают учебные заведения с целью ознакомления той или иной профессией. Агентства по трудоустройству имеют в своем распоряжении электронные банки, содержащие информацию о вакансиях в штатах. Эта информация печатается и направляется профконсультантам.

В школах сбором сведений о каждом учащемся занимается специальная школьная консультативная служба, она же проводит индивидуальные беседы, оказывает содействие выпускникам при трудоустройстве, а также контролирует их дальнейшую профессиональную судьбу. К моменту окончания школы, у каждого ученика имеется портфолио, которое впоследствии передается службе занятости.

Консультант знакомит учащихся с миром профессий и путями их получения, помогает им найти объективную информацию о содержании профессий и соответствующих им требованиях к специалистам. В учебно-воспитательном процессе школы он координирует работу школьных учителей по профориентации, а также оказывает помощь родителям по развитию интересов и склонностей их детей. На каждого учащегося профконсультант

заводит отдельное досье. При сборе данных он обращается к педагогам и родителям школьников.

Профориентационная работа с учащимися не ограничивается только школьной службой. Система профориентации и трудоустройства молодежи в США характеризуется множественностью организационных схем. Курс Career Development («развитие карьеры»), включенный в американскую систему образования, проводится в возрасте от 5 до 14 лет, направлен на, знакомство с профессиями и возможностями образования, планирование карьеры. А существующий документ «School-to-Work» ориентирует специалистов системы образования: на обучение школьников навыкам эффективного поведения в условиях рынка труда; на связь между образовательными учреждениями и предприятиями (посещение учащимися предприятий и рабочих мест, получение опыта работы); на сокращение безработицы в целом, особенно среди молодежи; на заблаговременный выбор будущего рабочего места.

Другой вариант подготовки школьников к выбору пути продолжения образования или трудоустройства – углубленные академические занятия по программе колледжа в течение двух последних лет обучения в школе (11 – 12-й классы). Такая подготовка позволяет выпускникам продолжать образование без вступительных экзаменов.

В 1998 году в США была создана новая информационная сетевая база данных о профессиях (O*NET). Программа «Career Zone» предлагает понятное для детей описание профессий из сетевой базы данных O*NET.

Германия. Профессиональное просвещение было закреплено в 1969 г. Законом ФРГ о способствовании рабочих мест (AFG), в котором было обоснованно обязательное сотрудничество общеобразовательных и профессиональных служб, а также служб, связанных с профтехобразованием, с работодателями и с рабочими, а также с представителями социальной, молодежной и медицинской помощи. Со всеми этими службами были подписаны соглашения, которые составляют до сих пор основную базу и условия для участия консультационных служб по профессии в кооперативной подготовке выбора профессии в школах в сотрудничестве с различными официальными и частными инстанциями. В начале 60-х годов XX в. в ходе более детального обоснования сути профессий общее просвещение о профессиях получило в практическом плане более весомое значение и привело к вводу куррикулярных содержаний в учебные планы школ [9].

Обучение трудоведению в основной школе Германии имеет ступенчатую структуру (7, 8, 9 классы). Основной целью первой ступени (7-й класс) предмета «Трудоведение» является обучение учащихся планированию рабочего процесса, подбору необходимых для труда материалов, расчету их стоимости, определению качества продукции. На второй ступени (8 класс) учащиеся знакомятся с установленными в стране нормативами качества, предъявляемыми в готовой продукции, с ценообразованием, с целесообразными методами организации труда. Третья ступень обучения (9-й класс) связана с анализом рынка в стране, основная цель данного этапа заключается в предоставлении

учащимся возможности самостоятельно соотнести свои способности с требованиями различных профессий.

В Германии во второй половине учебного года в 8-ом классе, либо в первой четверти 9-го класса проводится производственная практика. Практика на предприятиях организуется в форме учебных блоков, продолжительность которых от трех до четырех недель. В основных школах практика осуществляется в три этапа. Первый этап начинается с планирования прохождения практики, с установления временных рамок и выбора предприятия для ее проведения. Это могут быть индустриальные, ремесленные, торговые предприятия, предприятия сферы сельского хозяйства, транспорта и т. д. На втором этапе прохождения практики учитель-куратор посещает учеников на рабочем месте, поддерживает связь с лицом, ответственным за практику на предприятии, ведет заполнение документации и переписку с родителями и организациями, делает письменный отчет после окончания практики. На третьем этапе практики проводится подведение итогов и оценка результатов. Оценка результатов практики осуществляется в форме таких мероприятий, как «Вечера предприятия», на которые приглашаются родители, представители предприятий, и т. д. Подготовка к вечеру предусматривает непременно использование наглядных материалов о производственной практике: видеосъемки, эскизы выполненных учащимися образцов работ и изделий, папок, собранных за время прохождения практики [6].

Кроме этого в рамках «Трудоведения» (7, 8 класс) рекомендуется проводить следующие основные курсы: «Организация труда», «Техническое черчение», «Информация для потребителей», «Деньги, формы финансирования».

Таким образом, предусмотренные в учебной программе по «Трудоведению» специальные учебные курсы дают школьникам возможность соединить теоретические и практические знания в обучении.

Интересной формой профессиональной ориентации учащихся в Германии явилось создание в школах мини-предприятий, на которых учащимся предоставляется возможность получения знаний и навыков на конкретных задачах трудового быта школьной фирмы: с прямым соприкосновением с работой, с рынком и покупателями, коротко с рабочим бытом. Это проект NEBS (Network Equipment Building Systems — системы построения сетевого оборудования), в котором участвуют 47 специальных педагогических центров в Берлине (250 фирм, 2000 школьников). Школьная фирма – это школьный проект с педагогически поставленной целью и принципиально не является реальной фирмой.

В школе целям профессионального самоопределения служат также вариативные экскурсии на производство. Во время подготовки, проведения и обсуждения экскурсий учащиеся ведут протоколы, устные и письменные отчеты. Во время обсуждения экскурсии под руководством учителя школьники готовят отчеты о профессиях и профессиональной деятельности. Индивидуальное или групповое обсуждение дает возможность обратиться

внимание учащихся на требования, предъявляемые человеку со стороны тех видов труда, с которыми удалось познакомиться в ходе экскурсии.

В ФРГ законодательно запрещены частные агентства занятости. Согласно действующему законодательству школам также запрещено заниматься трудоустройством выпускников. Трудоустройство населения – монопольная функция Федерального института занятости и его местных отделений и агентств. Объединение функций профориентации и трудоустройства в ведении единого государственного органа приближает профориентационную работу в Германии к комплексной системе «переходных услуг».

Для координации деятельности Института занятости и школ в вопросах профориентации и трудоустройства обучающихся постоянно действует Федеральная комиссия по связям, состоящая из представителей Министерства образования и Института занятости. Подобные комиссии действуют на уровне федеральных земель.

В Германии, в отличие от других стран, единственной функцией профконсультанта в профориентационной работе является профконсультирование и профрекомендации. Каждый ребенок заполняет «Рабочую тетрадь», где дается общая информация о семье, личных интересах, склонностях, профессиональных намерениях, предварительном выборе профессии, данных об успеваемости, тем самым, тетрадь является основой для профконсультаций.

Япония. Государственная японская профориентация осуществляется Государственной службой обеспечения занятости (ГСОЗ). Государственные школы знакомят учеников со всевозможными профессиями с седьмого по девятый классы. Групповые курсы проводятся сотрудниками ГСОЗ, устраиваются тестирования.

В Японии школьных психологов как таковых нет. Часть учителей, работающих в школах, имеют должность профсоветников. Их обязанностью является проведение практических занятий по профнавигации под руководством директора школы в купе с сотрудниками ГСОЗ. Руководящий состав и администрация школ и вузов постоянно информируются о проведенной работниками ГСОЗ работе [10].

Главной задачей ГСОЗ в Японии является информационное обеспечение всех подразделений системы образования, составление к началу учебного года прогноза в спросе на рабочую силу, совместные с системой образования разработки программ по подготовке учителей-профконсультантов по вопросам спроса и предложения на рынке труда. По всей Японии существует большой спрос на две категории работников: IT - специалистов и преподавателей английского языка. Также большим спросом пользуются банковские работники и финансисты.

Система профориентации интегрирована в учебный процесс, составляет основу учебных программ для средней школы и опирается на два основных принципа: способность к самоанализу и способность к анализу профессий.

Здесь актуален тест по определению готовности подростков к выбору профессии, разработанный С. Фукуяма.

В Японии профориентация начинается в начальной школе, как только ребенок начинает свое обучение. Сначала детям рассказывают о различных профессиях, используя иллюстративный и наглядный материал. Первый этап профориентации – знакомство с профессиональной деятельностью. Они читают рассказы, различные статьи из детских энциклопедий, смотрят и обсуждают документальные фильмы о профессиональной деятельности. А в средней школе наступает этап профессиональных проб. В этом и заключается инновационная методика Фукуямы. Каждый год ученики 7-9 классов принимают участие в пробах 16 различных профессиональных сфер: технология, промышленность, сельское хозяйство, преподавание, наука, бизнес, медицина. «Профессиональные пробы» проводят в специальных учебных мастерских, максимально приближенных к реальному производству. В итоге у них есть возможность попробовать себя в различных профессиональных областях, примерить на себя около пятидесяти специальностей за два-три года. Эти сферы деятельности связаны с реальным рынком труда и предполагают разнообразные типы работы - взаимодействие с техникой, природой, обществом, художественными образами или знаковыми системами.

К моменту окончания школы у японского ученика сформировывается твердое убеждение по поводу выбора профессии, исходя из природных наклонностей. Государство активно поддерживает профориентационные программы в школах, оплачивает практики и стажировки, является инициатором открытия новых вариантов программ. А работодатели дают определенные преимущества при приеме на работу учащихся, которые успешно прошли все профессиональные пробы и сознательно пришли к выбору той или иной специальности. Работники предприятий и компаний принимают активное участие в организации и проведении проб. Они рассказывают о принципах работы своего предприятия, помогают определиться с выбором, являются наставниками в освоении специальности. После окончания профессиональных проб суммируются и анализируются результаты. Каждый из приобретенных навыков оценивается по пятибалльной шкале, учащимся даются рекомендации и советы по поводу продолжения обучения в определенной сфере деятельности.

Кроме того, учащиеся проходят курс дополнительного обучения в вечерних школах, которые еще называются «школами мастерства». Это обучение проводится 2-3 раза в неделю на платной основе.

Финляндия. В Финляндии система среднего профессионального образования популярнее высшего по многим причинам. Курсы профессиональной ориентации начинаются в Финляндии с седьмого класса, они включают период введения в трудовую жизнь (1-3 недели), в течение которого подростки работают в реальных производственных условиях. В восьмом классе изучаются вопросы построения карьеры, а в девятом к выбору профессии подключаются сотрудники кадровых служб предприятий и служб по найму. После окончания девятого класса ученик должен выбрать свой

профессиональный путь, но в случае неясности ему дается год на профессиональное самоопределение. Специалисты-консультанты помогают ученику сделать верный выбор. В течение этого периода с ним активно работают профессиональные консультанты и добиваются осознанного школьником выбора (с точки зрения желаний, возможностей, потребностей в кадрах государства). По завершении выбора пути выпускникам финских школ предоставляется право подать документы в семь профессиональных учебных заведений [11].

В школьные консультанты берут в основном людей с университетским образованием, потому что на них возлагается очень большая ответственность. Во-первых, далеко не все ребята знают, чего они хотят, во-вторых, не каждый адекватно оценивает свои возможности и, в-третьих, кроме желания выпускника, есть еще потребности в кадрах государства. Несмотря на трудности, консультанты должны добиваться, чтобы выбор сделал каждый девятиклассник.

Каков общий результат профориентационной работы? Высшее профессиональное образование выбирают 45 процентов юных финнов, среднее – 47, в десятый класс отправляются 2 процента и 6 – не выбирают ничего.

Мотивируя учащихся на получение рабочих специальностей, финны активно используют для информирования подростков сеть Интернет, где дают ответы на все вопросы, поднимают престиж рабочих профессий сведениями о востребованности, высокой оплате труда. В случае отсутствия выбора ученику дается возможность в течение какого-то периода быть трудоустроенным - выполнять простую работу (красить окна, подметать улицы), чтобы осознавать ответственность и сопричастность процессу, в котором задействовано все трудоспособное население страны.

Такой опыт представляется интересным в «привязке» в становлению личности и ее профессиональному самоопределению, а также осознанию ответственности личности перед обществом.

Австралия. Отличительной чертой австралийского образовательного рынка является его консолидация. Она позволяет изучать различные курсы, переводясь с одного на другой без всяких дополнительных экзаменов.

Власти страны уверены, что начинать профориентацию можно и нужно уже в третьем классе. Во многих школах Австралии ребятам предлагают участвовать в ролевой игре «Настоящая игра», которая направлена на ознакомление школьников с разными профессиями и с тем, как происходит устройство на работу. Чем старше становится ребенок, тем более сложной она становится. К примеру, выпускники во время игры выбирают конкретную специальность и узнают, как после окончания школы за 5 лет сделать свои первые шаги по карьерной лестнице. Существует и множество других способов помочь детям найти себя: специальные книги с описаниями разных профессий, университетских программ и т.п. Еще в школах есть специальные советники по карьере. Ученикам объясняют, как заводить важные знакомства определенной, интересующей их сфере, и как подготовиться к собеседованию при приеме на

работу. Во время профориентации детей подталкивают к выбору определенной карьеры – обычно той, где в настоящее время наблюдается недостаток специалистов [12].

Россия. В настоящее время подписан, а в ряде случаев и ратифицирован ряд международных правовых актов, в которых определяются вопросы профессиональной ориентации. Это Европейская социальная хартия и Конвенция о правах ребенка. Закон РФ «О занятости населения в РФ» от 19.04.1991 года определяет профориентацию как часть государственной политики содействия занятости.

Необходимость профориентации отмечается в федеральном государственном образовательном стандарте основного общего образования нового поколения: школьники должны ориентироваться в мире профессий, понимать значение профессиональной деятельности в интересах устойчивого развития общества и страны. Стандарт ставит задачу – при освоении основной образовательной программы в области профориентации формировать готовность и способность учащихся к осознанному выбору профессии, к построению дальнейшей индивидуальной образовательной траектории на основе знания мира профессий, рынка труда, воспитания уважительного отношения к труду [13].

Государственный центр профессиональной ориентации молодежи и психологической поддержки населения Санкт-Петербурга является первым государственным центром профориентации в России, единственной в городе государственной службой психологической поддержки населения и профессиональной ориентации молодежи. Специалистами Центра разработаны программы: отбора в группы трудового обучения межшкольных учебных комбинатов; индивидуальной и групповой профконсультации школьников; психологической поддержки населения. Кроме того, в Центре читаются лекционные курсы, проводятся групповые занятия, тренинги и профориентационные игры для подростков и взрослых. Центр ведет исследовательскую работу, изучая профессиональные планы и предпочтения выпускников школ, рейтинг профессий среди школьников, ценностные ориентации учащейся молодежи в сфере трудовой деятельности, рынок труда молодых специалистов.

Центр тестирования и развития «Гуманитарные технологии», Москва, проводит профконсультации и тренинги, разработанные специалистами этого центра.

В Государственном учреждении Удмуртской Республики «Центр занятости населения г. Ижевска» ежегодно проводится акция «Дни профориентации учащейся молодежи». Профконсультантами активно пропагандируются рабочие профессии во время выездной работы в школах города.

Специалистами Молодежного кадрового центра г. Иркутска разработана профориентационная программа по профессиональному самоопределению

старшеклассников, создана модель профориентационной работы на разных этапах профессионального самоопределения молодежи.

В г. Томске профориентацией молодежи активно занимается Центр дополнительного образования «Планирование карьеры». Свою деятельность центр проводит по следующим направлениям: социально-психологическое, художественно-эстетическое, эколого-биологическое, туристическо-краеведческое, направление технического творчества.

В г. Новокузнецке квалифицированную помощь в выборе профессии можно получить в следующих учреждениях:

- в Центре занятости населения, где разработана программа «Профессиональный выбор»;
- в Центре психолого-педагогической помощи;
- в Региональном учебном консультационно-методическом центре профориентации и содействия трудоустройству выпускников «Карьера» [14].

Белоруссия. В Минске действует Республиканский центр профессиональной ориентации молодежи (далее - РЦПОМ), специалисты которого бесплатно предоставляют каждому старшекласснику информацию о профессиях, условиях приема в учебные заведения, осуществляют диагностику профессионально важных качеств, склонностей, способностей (для детей сирот и инвалидов бесплатно), а преподавателям школ разрабатывают информационно-справочные материалы [15].

Исходя из вышеизложенного можно сделать вывод, что в развитых странах уделяется большое внимание профессиональной ориентации обучающихся, наряду с помощью в выборе профессии, приоритетным является формирование самостоятельности, умения оценивать себя в контексте рынка труда, стремления к профессиональной конкурентоспособности и мобильности.

Среди западных специалистов находит признание системный подход, с помощью которого профориентация и трудоустройство рассматриваются как составные части единого комплекса, включающего профинформацию, профсовет и консультирование, профессиональный отбор и профподбор, трудоустройство и меры по адаптации к трудовой деятельности, что в целом обозначается термином «переходные услуги». Комплексная система «переходных услуг» представляет собой спектр координированных последовательных действий в отношении учащихся при переходе от учебы к профессиональной деятельности.

Обзор профориентационных практик этих стран позволяет сделать некоторые выводы относительно использования таких технологий в отечественной педагогике и профессиональном определении.

Повышенное внимание государства к вопросам профессиональной ориентации и профессионального самоопределения молодежи во всех экономически развитых странах объясняется стремительным ростом инновационных технологий, изменяющих структуру рынка труда и диктующих новые требования к работникам, и необходимостью эффективной подготовки молодежи к включению в трудовую деятельность. В зарубежных странах,

особенно в Европе и США, система профориентации имеет длительный и планомерный опыт развития, базируется на фундаментальной теоретико-методологической базе, которая постоянно совершенствуется с учетом экономических, политических и социальных потребностей общества.

Система профориентации в Швеции отличается от США и западноевропейских стран тем, что в шведских школах профориентационная работа проводится силами педагогического коллектива во главе с директором школы. Отсутствие специализированных учреждений компенсируется региональными комитетами по трудоустройству молодежи, в состав которых, помимо представителей населения, профсоюзов, предприятий и органов власти, входят директора школ, представляющие интересы выпускников. К основным школьным профориентационным мероприятиям относятся: психологическая диагностика профессиональной направленности личности; индивидуальное психологическое консультирование школьников; семейное консультирование по вопросам профессионального самоопределения старшеклассников; классные часы по профориентации с приглашенными представителями различных профессий; профориентационные уроки; тематические экскурсии на предприятия; посещение дней открытых дверей; участие в городских мероприятиях по профориентации.

В *Швеции* существуют общедоступные банки данных, содержащих полную информацию по профессиям и ситуации на рынке труда [16].

Анализ программ, разработанных в США (программы «Образование для карьеры», «Подготовка к карьере»), Японии (теория профориентационной работы С. Фукуяма), Франции (Воспитательная концепция профессиональной ориентации, учебный предмет «Знакомство с профессиями»), Англии (учебный предмет «Трудовое обучение для профессиональной карьеры»), Германии (учебный предмет «Трудоведение») и Швеции (программа «Куда шагать по жизненной лестнице») показал, что основное внимание уделяется первоначальным знаниям и умениям по группам профессий, самооценке, самоанализу, самоконтролю и самоподготовке к профессии.

В каждой стране есть свои особенности подготовки школьников к профессиональному самоопределению: в Японии – опора на самоанализ, анализ профессий и профессиональных проб; во Франции – ориентация на воспитательный потенциал профориентационной работы; в Швеции и США – направление на саморазвитие и самосовершенствование для достижения успеха в той или иной сфере профессиональной деятельности; в Германии – в рамках требований рынка труда и экономики; в Англии ориентируется на развивающую концепцию формирования профессиональных интересов и способностей.

Таким образом, в зарубежных странах профориентационная работа носит системный характер, который выражается в государственном регулировании, в четком определении продолжительности профориентации и форм и методов ее проведения, а также в разработанных квалификационных требованиях к специалистам в этой области.

Подводя итог вышеперечисленным фактам по проблеме профессиональной ориентации школьников в различных странах, можно констатировать, что приоритетным является формирование самостоятельности, умения оценивать себя, стремления к профессиональной конкурентоспособности и мобильности. Отметим также, что среди западных специалистов находит признание системный подход, в рамках которого профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение и трудоустройство рассматривается как единый комплекс, включающий профессиональный отбор и профподбор, профинформацию, профсовет и консультирование, трудоустройство и меры по адаптации к трудовой деятельности, трактуется он термином «переходные услуги». Последовательность действий в отношении учащихся при переходе от учебы к профессиональной деятельности координируется комплексной системой «переходных услуг». В результате, работодатель является активным субъектом образования, задача которого информирование школьников о ситуации на рынке труда.

Профессиональное самоопределение выступает сегодня как проблема подготовки человека к самореализации в условиях высокой социокультурной динамики, формирования потребности в непрерывном саморазвитии, подготовки к самостоятельному выбору путей и средств профессионального образования, что имеет решающее значение при построении дальнейшего жизненного плана.

2 Анализ текущей ситуации по диагностике и определению профессиональной ориентации обучающихся в Республике Казахстан

В Республике Казахстан на современном этапе диагностика и определение профессиональной ориентации обучающихся организаций среднего образования рассматривается как система действий, интегрированных в учебно-воспитательный процесс, направленных на формирование готовности к труду, помощь в самостоятельном и осознанном выборе профессии.

На приоритетность данного направления указал в Послании от 5 октября 2018 года Президент Н.А. Назарбаев: «...Уже в средней школе важно проводить профессиональную диагностику и ориентацию детей на наиболее востребованные специальности. Это позволит выстроить индивидуальную траекторию обучения и сократить учебную нагрузку на ученика и учителя» [1].

Анализ текущей ситуации показывает, что школа стремится к реалистичному достижению поставленных задач, учитывая факторы быстроменяющегося мира, имеющиеся в ее распоряжении ресурсы и инструменты. Большинство педагогов профессиональная ориентация реализуется непосредственно во время учебно-воспитательного процесса, а также во внешкольной и внеурочной работе с учащимися и их родителями.

В широком контексте инструментами профессиональной диагностики в организациях образования республики на сегодняшний день являются:

- 1) построение взаимосвязей между школами, колледжами и вузами в сфере профориентации и выбора профессии;
- 2) мониторинг трудоустройства выпускников;
- 3) предпрофильная подготовка по элективным курсам и предметным образовательным программам для обучающихся 9-11 классов;
- 4) профдиагностическое тестирование, в том числе в режиме онлайн, для выявления склонности обучающихся к определенным типам профессий;
- 5) размещение информации о высших учебных заведениях на веб-сайтах управлений образования, в уголках профориентационного образования в школах;
- 6) групповые профориентационные занятия, тренинги, индивидуальные консультации;
- 7) курсы предпрофильной подготовки на базе колледжей и вузов;
- 8) олимпиады, конкурсы по профилирующим предметам.

Осуществляется обмен опытом введения стандартов международного движения «WorldSkills International» в системе технического и профессионального, среднего и послевузовского образования, работы с методикой мастер классов подготовки обучающихся к чемпионату «JuniorSkills».

Значительному расширению разнообразия возможностей самостоятельного выбора профиля дальнейшего образования за пределами школы способствуют информационные образовательные ресурсы.

Также оказывают содействие в этой работе заинтересованные внешние партнеры и организации.

На основе многочисленных исследований опыта развитых стран мира, Международный центр образования «EDTECH», вместе с отечественными учеными и международными экспертами, впервые в Республике Казахстан разработал *комплексную профориентационную систему учащихся – KASIP*, основанную на методологии доктора PhD Бейсембаева Г. Б. В ходе дистанционной профдиагностики KASIP TEST на выбор профессии для учащихся 11-х классов выявлено, что ежегодно из-за некачественной профориентационной работы около 70% выпускников школ Республики Казахстан ежегодно затрудняются в выборе профессии. Поступив в ВУЗ на грант, около 50% учащихся обучаются без интереса и мотивации. Из них 15% отчисляются за неуспеваемость в процессе обучения. 5% отказываются от гранта после первого года обучения в ВУЗе по причине неудовлетворения выбранной специальностью. И только 30% успешно завершают обучение в ВУЗе, на красный диплом 14.2% [17].

Для изучения положительных и отрицательных сторон профессиональной ориентации Министерством труда и социальной защиты Республики Казахстан были разработаны временные методические рекомендации по профессиональной ориентации в 2014 году. Был запущен пилотный проект по «Профессиональной ориентации», внедряемый в 4-х областях страны (ЮКО, СКО, ВКО, Павлодарская область).

Во временных методических рекомендациях даны определение понятия профессиональной ориентации, также алгоритм профориентации и подготовки учеников 9-11 классов (Школьная молодежь, 14-17 лет), включающий:

1) проведение семинаров-тренингов среди школьных психологов, для заинтересованных лиц; проведение ознакомления с «Азбукой выбора профессии» для учащихся;

2) массово и в обязательном порядке диагностическое тестирование учащихся;

3) ученику выдаются протокол с описанием его типа личности, способностей и склонностей к той или иной профессиональной направленности, более подходящие профильные предметы для сдачи ЕНТ и соответствующие специальности; школа получает аналитические и статистические отчеты о реальном положении профнаправленности учащихся для более эффективного планирования профориентационной работы в школах;

4) разработка спецпрограммы внеклассной и внеурочной работы школы, отвечающей новым подходам профориентационной работы;

5) консультация психолога для более точного оказания помощи ученику в выборе профессии;

6) проведение фестивалей выбора профессий с участием ВУЗ-ов для ознакомления с процессом подготовки выбранной им профессии и местом их будущей работы;

7) использование методик («Многофакторный опросник личности» Р.Б. Кэттелла; «Тест возрастающей трудности - методики Равена» и др.) для диагностики учеников, не определившихся в выборе профессии.

Результатом проведения профориентационной работы для учащихся центра по системе KASIPTIK BAGDAR по всем этапам является:

1. У учащихся появляется желание и мотивация, что способствуют качественной и эффективной подготовке к ЕНТ или КТ;

2. У учащихся формируется осознанный выбор профильного предмета и профессиональной направленности;

3. У учащихся центра формируется серьезное отношение к выбору будущей специальности и профессии;

4. Учащийся центра делает осознанный и решительный выбор Высшего учебного заведения, которое соответствует всем основным критериям правильного выбора ВУЗа.

5. Учащиеся центра подписывают трехсторонние соглашения «Учащийся-Центр-ВУЗ» о намерениях поступления в высшие учебные заведения, что является, закрепленным за учащимся центра.

6. По окончанию последнего этапа, каждый учащийся становится полноправным подготовленным абитуриентом и зачисляется в ВУЗ. [17].

Разработанный Проект «Единая информационная система профориентации, анализа и прогнозирования потребности специальностей» создан на основе построения профориентационной работы (профпросвещение, профдиагностика, профотбор и профориентация).

По проекту сформулированы концептуальные основы организации профориентационной работы, отработана оптимальная структура профессиограмм с включением психограммы, разработанные более 300 профессиограмм охватывают значительную часть профессий, остро востребованных для народного хозяйства Республики Казахстан.

В Концептуальных основах профориентационной работы со школьниками и молодежью Республики Казахстан условно обозначены основные этапы профориентационной работы и их содержание, начиная с дошкольного возраста и до этапа совершенствования уровня профессионального мастерства.

Профессиональная ориентация школьников делится на:

Пропедевтический этап – школьники с I по III (IV) классы.

Цель этапа – формирование у детей младшего школьного возраста любви и добросовестного отношения к труду, понимания роли труда в жизни человека и общества, развитие интереса к миру профессий, в том числе профессиональной сфере деятельности родителей и ближайшего окружения.

На этом этапе осуществляется вовлечение учащихся в различные виды познавательной, игровой, общественно полезной трудовой деятельности.

Занятия по разработанной программе проводятся в общеобразовательной школе учителями начальных классов (профпросвещение).

Поисково-зондирующий этап – школьники с V (IV) по VII классы.

Цель этапа – формирование у подростков профессиональных предпочтений, осознание ими своих интересов, способностей, общественных ценностей, связанных с выбором профессии и своего места в обществе.

На этом этапе учащиеся включаются в деятельность, связанную с профилем дальнейшего обучения (в соответствии с предполагаемой сферой профессиональной деятельности). В соответствии с идеями и опытом внедрения одного из идеологов педагогики сотрудничества И.П.Волкова, каждому ребенку должна даваться возможность по своему выбору пробовать свои силы в самых разнообразных видах деятельности. В итоге такой работы ученик вместе с учителями может более или менее точно определить, к чему он имеет наибольший интерес и необходимые для будущей профессии способности.

Консультации и занятия проводятся на базе общеобразовательной школы и Центров социально-трудовой адаптации и профориентации учителями и специалистами в соответствии с разработанной программой, учитывающей возрастные особенности учащихся и позволяющей сформировать начальные представления о многообразии мира профессий.

Ориентирующий этап – школьники с VIII по IX классы.

Цель этапа – определение школьниками личностного смысла в выборе направления профессионального образования.

На этом этапе необходимо создать условия для того, чтобы учащиеся научились соотносить общественные цели со своими идеалами, представлениями о ценностях, составлять профессиональные планы с учетом реальных возможностей продолжения обучения по выбранному направлению.

В результате полученных консультаций и посещенных занятий *(на базе общеобразовательных школ (при наличии соответствующих условий) и Центров социально-трудовой адаптации и профориентации)* учащийся должен сформировать умения, необходимые для профессионального выбора, осуществить профессиональные пробы, и определиться с выбором дальнейшей образовательной траектории

Завершающий этап – учащиеся X-XI классов.

Цель этапа – формирование значимых для профессионального самоопределения компетентностей.

На этом этапе осуществляется коррекция и реализация образовательно-профессиональных планов, в том числе, углубленное изучение дисциплин профильного уровня, осознание и выбор способов оценки своих образовательных достижений.

Консультации и занятия проводят учителя, профориентаторы, и специалисты Центров социально-трудовой адаптации и профориентации в соответствии с разработанной программой, которая формирует основные навыки осмысленного выбора профессии с учетом интересов, задатков, способностей и возможностей обучающихся.

Подробно и детально охарактеризованы группы методов профориентационной работы: информационно-просветительские, диагностические, тренинговые и консультации.

Информационно-просветительские методы:

- работа с профессиограммами;
- работа со справочной литературой;
- работа в информационно-поисковых системах;
- работа со средствами массовой информации;
- реклама профессий (агитация) (осуществляется представителями образовательных организаций технического и профессионального, высшего образования, а также работодателями в школе);
- экскурсии школьников на предприятия, в учебные заведения, встречи со специалистами различных сфер профессиональной деятельности;
- посещение образовательных организаций в рамках Дня открытых дверей;
- посещения ярмарок вакансий;
- посещение выставки «Образование через всю жизнь»;
- познавательные и просветительские лекции;
- профориентационные уроки;
- показ учебных фильмов и видеофильмов;
- участие (присутствие) в конкурсах, выставках, фестивалях и других мероприятиях профориентационной направленности.

Диагностические методы:

- беседы закрытого типа (по строго обозначенным вопросам);
- открытые беседы;
- тестирование (с применением опросников с обозначенными проблемами и тестовых заданий) с целью определения особенностей личности, познавательных интересов, профессиональной мотивации, профессиональных предпочтений, профессиональных способностей, качеств руководителя), в том числе с использованием возможностей Интернета, мобильных приложений, информационных систем;
- методы наблюдения;
- «профессиональные пробы» в специально организованных условиях;
- использование различных игровых ситуаций моделирования различных аспектов профессиональной деятельности;
- психофизиологические обследования.

Тренинговые (активные) методы:

- тренинги (направленные на развитие коммуникативных навыков, профессиональное самоопределение, постановку целей, командообразование, формирование уверенности в экстремальных ситуациях и т.п.);
- публичные выступления;
- профориентационные и профконсультационные активизирующие методы (игры) с элементами психотренинга;

Консультации:

- Подготовительная профконсультация (должна подвести учащихся к осознанному выбору профессии, ведется в течение всего периода школьного обучения).

- Завершающая профконсультация - оказание помощи в выборе профессии в соответствии с интересами, склонностями и психофизиологическими способностями ученика. Эту консультацию в 8-11 классах проводят специалисты-профконсультанты совместно с учителями школы. Выделяют три этапа профконсультации: психолого-педагогический, медицинский и справочный.

- Уточняющая профконсультация (нередко выходит за рамки школы и осуществляется в профессиональных образовательных организациях и образовательных организациях высшего образования, на предприятиях и т.п.).

Вопросы профдиагностики на основе Комплекса профориентационного тестирования для старшеклассников «ПРОФ-выбор» представлены Г.З. Адильгазиновым, Е.И. Барабановой [18].

Необходимость разработки профориентационных тестов авторы комментируют следующими причинами:

- отсутствие на рынке услуг в РК собственных казахстанских разработанных профориентационных тестов и комплексов;

- разобщенность, отсутствие системной методологии по вопросам профориентации, не скоординированность и эпизодичность усилий специалистов-профконсультантов;

- профориентационная оценка в школах производится формально, в большинстве случаев разрозненными, не системными тестами;

- потребность в оказании системной, полноценной диагностической помощи школьникам на пути самостоятельного выбора профессии и учебного профиля с учетом современных специальностей и профессий.

Целостный комплекс состоит из 8-ми самостоятельных тестов, которые удовлетворяют всем признакам профессиональных тестов:

- стандартизированный набор вопросов или заданий иного типа;

- одна или несколько измерительных шкал, позволяющих выразить результаты количественно;

- связь каждого ответа на каждое задание с одной или несколькими измерительными шкалами (наличие «ключей к тесту»);

- стандартизированная процедура проведения, включающая однозначную (стандартную) инструкцию для тестируемого, правила использования интерпретацией и др.

- формализованная процедура подсчета баллов с помощью ключей;

- тестовые нормы – фиксированные границы перевода тестовых баллов в оценочные категории;

- формализованная модель интерпретации результатов, связанных с определенными интервалами значений на шкалах;

- направленность на индивидуальную количественную оценку какой-либо характеристики одного человека.

В Комплекс вошли следующие тесты:

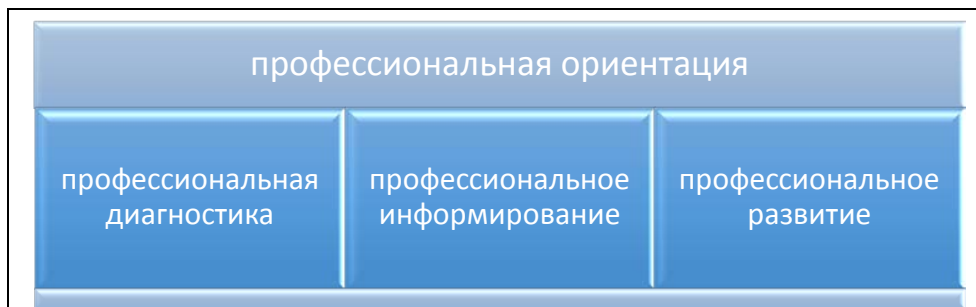
- 1) Тест на определение самооценки интересов, склонностей и способностей в различных сферах профессиональной деятельности (144 суждения);
- 2) Тест «Доминирующие потребности и мотивы при выборе профессиональной деятельности» (48 суждений);
- 3) Тест «Определение профессии по виду деятельности» (10 вариантов выбора);
- 4) Тест «Средства труда в профессиональной деятельности» (5 вариантов выбора);
- 5) Тест «Определение профессии по объекту труда» (10 вариантов выбора);
- 6) Тест «Медицинские противопоказания к профессии» (13 вариантов выбора);
- 7) Тест «Оценка школьной успеваемости» (16 вариантов выбора);
- 8) Тест для родителей/педагогов на определение интересов и способностей школьника (34 суждения).

Разработанные тесты Комплекса ПРОФ-выбор были апробированы в ходе пилотажного исследования. В начале 2018 года было проведено тестирование на платформе bagdar.kz 2408 учащихся 9-х классов г. Астаны.

Комплексный анализ по выбранным 5-ти тестам по выборке школьников 9-х классов города Астаны позволяет констатировать следующее:

- 1) выявленная тенденция преобладающего выбора специальностей связана с социально-ориентированными профессиями, сферой образования и педагогики, сферой обслуживания;
- 2) оказалось, что в наименьшей степени школьники ориентированы на технические и технологические профессии, связанные с инженерными специальностями и производством;
- 3) на данный момент мотивация профессионального выбора не ярко выражена, что может свидетельствовать о неустоявшейся данной мотивационно-потребностной сфере и не окончательном профессиональном выборе;
- 4) необходимо проводить профориентационную работу среди школьников старших классов по информированию потенциальных выпускников о востребованных специальностях и профессиях на рынке труда, а также с проблемами трудоустройства, оплаты труда и карьерного продвижения;
- 5) полученные результаты могут быть частично объяснены социально-экономическим положением урбанизированного города Астаны, который является столицей Казахстана. В связи с этим, школьники и не ориентированы на технические профессии, так как металлургическая, химическая и производственные сферы в наименьшей степени представлены в данном регионе страны.

Анализ показывает, что объективно отражает действительные процессы и наиболее существенные моменты профориентационной работы алгоритм профессиональной ориентации в системе bagdar.kz:

Задачи, решаемые с помощью профдиагностики:

- профдиагностика и оценка на этапе ранней профориентации и выбора профиля обучения в системе общего образования (школьники 5-8-х классов),
- профориентационная помощь выпускникам школ (школьники 9-11х классов), абитуриентам в выборе сферы будущей профессиональной деятельности,
- профессиональное переобучение взрослых и развитие карьеры.

Комплексы профориентационного тестирования

Проф-направленность - для школьников 5-8 классов

Предназначен для раннего определения профессиональной направленности, учитывающей оценку интересов и склонностей, способностей, мотивации, ориентацию на генеалогию профессий в семье для объективного выбора профиля обучения в старшем звене школы

Проф-выбор - для школьников 9-11 классов, выпускников, абитуриентов. Предназначен для комплексной диагностики профессиональной направленности, с учетом оценки склонностей, способностей, мотивации, к выбору в ряде профессий.

Проф-перепрофилирование - для взрослых с целью управления Карьерой. Предназначен для выбора профессии в ситуации получения второго образования или перепрофилирования.

Базовые теоретические концепции

На рисунке 1 представлены базовые теоретические концепции, которые явились основой для создания тестового Комплекса.

Рисунок 1 - Базовые теоретические концепции

Целевые группы.

Комплекс адресован тем, кто:

- проходит тестовые методики (школьники 9-11-х классов, абитуриенты), а также участвует в качестве эксперта (родители и/или классный руководитель старшеклассников);

- является пользователем тестовых методик – специалисты профориентационных центров, консультанты по профессиональному выбору и самоопределению школьников, кураторы и классные руководители старшеклассников, психологи средних образовательных учреждений, родители.

Комплекс ПРОФ-выбор разработан с целью диагностики профессиональной направленности и эффективного профессионального выбора старшеклассников.

Комплексная оценка включает в себя серию разработанных индивидуальных психодиагностических тестов, учитывающих объективный и субъективный подход (Рисунок 2).

	Объективный показатель	Субъективный показатель
Внешний показатель	- оценка хронических заболеваний и медицинских противопоказаний к выполнению ряда видов деятельности	- желание в выборе средств труда - желание в выборе видов труда - желание в выборе объектов труда

	- оценка успеваемости ребенка в освоении школьных предметов МОЖЕТ	ХОЧУ
Внутренний показатель	- оценка родителями интересов и способностей школьника ХОЧЕТ и МОЖЕТ	- мотивы и потребности - интересы, склонности и способности МОГУ

Рисунок 2 - Матрица тестового комплекса ПРОФ-выбор

Тест № 1 предназначен для определения самооценки интересов, склонностей и способностей в различных сферах профессиональной деятельности. Тест позволяет определить интерес к 36 специальностям, распределенным по 12 профессиональным отраслям. Результаты по всей выборке представлены в приложении Б.

Разработчики отмечают, что индивидуальный диапазон оценок от 10 до 12 баллов является показателем готовности школьников осваивать данную специальность. Оценки в диапазоне от 6 до 9 баллов могут свидетельствовать лишь о выраженной склонности в освоении данной специальности.

Среднегрупповая оценка естественным образом усредняет общегрупповую оценку, в связи с чем, крайне высоких или крайне низких показателей не обнаружено (рисунок 3).

Рисунок 3 – Среднегрупповой профиль преобладающих профессиональных отраслей по результатам теста №1, (n=5 846)

По данным рисунка 3, профессиональная отрасль «Сфера обслуживания и услуг» представлена как наиболее преобладающая в оценке своих знаний, склонностей и способностей (7,3 балл). Для таких школьников привлекательными профессиями являются те, которые связаны с сервисом, туризмом и гостиничным делом. Респонденты имеют высокую осведомленность в данной профессиональной отрасли, для них она может явиться эмоционально привлекательной и есть некоторые навыки в их реализации.

Второй по значимости блок представлен профессиональной отраслью в сфере «Образование и педагогика» (7,2 балл) и «Социальные науки» (7,2 балл), где оценка своих знаний, склонностей и способностей школьниками оценивается высоко. То есть, с позиции респондентов, у них в большей степени есть внутренняя готовность осваивать педагогические специальности и специальности социальной сферы.

Третий по значимости блок профессиональных отраслей представлен следующими – сфера творчества (6,61 балл), гуманитарные науки (6,06), медицина и здравоохранение (5,9 балл), экономика и управление (5,87 балл) и безопасность жизнедеятельности (5,71 балл).

Как видим, наименее привлекательными оказались отрасли – естественно-научные науки (5,05 балл), информатика и вычислительная техника (4,81), физико-математические (4,26) и технические и технологические (3,16).

По итогам анализа профессиональных предпочтений в разрезе специальностей были сделаны следующие выводы (таблица 1).

Таблица 1 – Результаты средних значений по тесту на определение самооценки интересов, склонностей и способностей в различных сферах профессиональной деятельности у всех протестированных школьников, (n=5846)

<i>№</i>	<i>Отрасль</i>	<i>Специальности</i>	<i>Средний балл по выбору специальности</i>
1	<i>Физико-математические науки</i>	<i>37. Физико-технические науки и технологии</i>	<i>4,23</i>
		<i>38. Математика</i>	<i>4,3</i>
2	<i>Естественно-научные науки</i>	<i>39. Геодезия и землеустройство</i>	<i>4,97</i>
		<i>40. Геология, разведка и разработка полезных ископаемых</i>	<i>5,19</i>
		<i>41. Экология, природообустройство и безопасность</i>	<i>6,01</i>
		<i>42. Сельское, лесное и рыбное хозяйство</i>	<i>4,9</i>
		<i>43. Химико-биологические науки и</i>	<i>4,22</i>

		<i>технологии</i>	
3	Гуманитарные науки	44. Филология и лингвистика	5,99
		45. Политика и международные отношения	6,43
		46. Философия и религиоведение	5,76
4	Социальные науки	47. История, археология, документирование	6,17
		48. СМИ, журналистика, реклама и PR	7,33
		49. Психология	7,92
		50. Социология и социальная работа	7,64
		51. Юриспруденция, право	7,18
5	Образование и педагогика	52. Образование и педагогика	7,15
		53. Дефектология	7,33
6	Медицина	54. Здравоохранение	5,9
7	Творческие	55. Культура и искусство	6,54
		56. Дизайн	6,69
8	Экономика и управление/ бизнес	57. Экономика и финансы	5,19
		58. Управление и менеджмент	6,43
		59. Маркетинг	6
9	Сфера обслуживания/ услуг	60. Сервис, туризм и гостиничное дело	7,33
10	Информатика и вычислительная техника	61. Информатика и вычислительная техника	4,81
11	Технические и технологические	62. Машиностроение, металлообработка, автоматизация и робототехника	3,23
		63. Приборостроение, оптика и биотехника	3,36
		64. Энергетика и электротехника	3,35
		65. Строительство и архитектура	3,56
		66. Промышленность и металлургия	2,91
		67. Транспорт наземный, воздушный, водный	2,89
		68. Электронная техника, радиотехника и связь	2,86
		69. Технологии перерабатывающих производств	3,17
12	Безопасность жизнедеятельности	70. Физическая культура, спорт и фитнес	5,78
		71. Оружие и системы вооружений	5,29

	72. Безопасность жизнедеятельности	6,06
--	------------------------------------	------

Результаты средних значений по всей выборке относительно предпочтений в специальностях показал, что наиболее предпочитаемыми с учётом собственных интересов, способностей и склонностей являются следующие:

- Психология (7,92),
- Социология и социальная работа (7,64),
- Дефектология (7,33),
- Сервис, туризм и гостиничное дело (7,33,)
- Образование и педагогика (7,15)
- СМИ, журналистика, реклама и PR (7,33),
- Юриспруденция, право (7,18).

Наименее привлекательными специальностями, информированность в профессиональной специфике, эмоциональное отношение и оценка действий в которых менее всего оценивается школьниками как возможные это:

- Строительство и архитектура (3,56),
- Приборостроение, оптика и биотехника (3,36),
- Энергетика и электротехника (3,35),
- Машиностроение, металлообработка, автоматизация и робототехника (3,23),
- Технологии перерабатывающих производств (3,17)
- Промышленность и металлургия (2,91),
- Транспорт наземный, воздушный, водный (2,89),
- Электронная техника, радиотехника и связь (2,86).

Таким образом, можно констатировать факт преобладающего выбора специальностей социальной сферы, сферы образования и педагогики, сферы услуг. В меньшей степени осведомленность, интерес и оценка способностей находится в области технических специальностей.

Для того, чтобы определить преобладающие потребности и мотивы, которые могут повлиять на выбор профессиональной деятельности, были проанализированы данные рисунка 4.

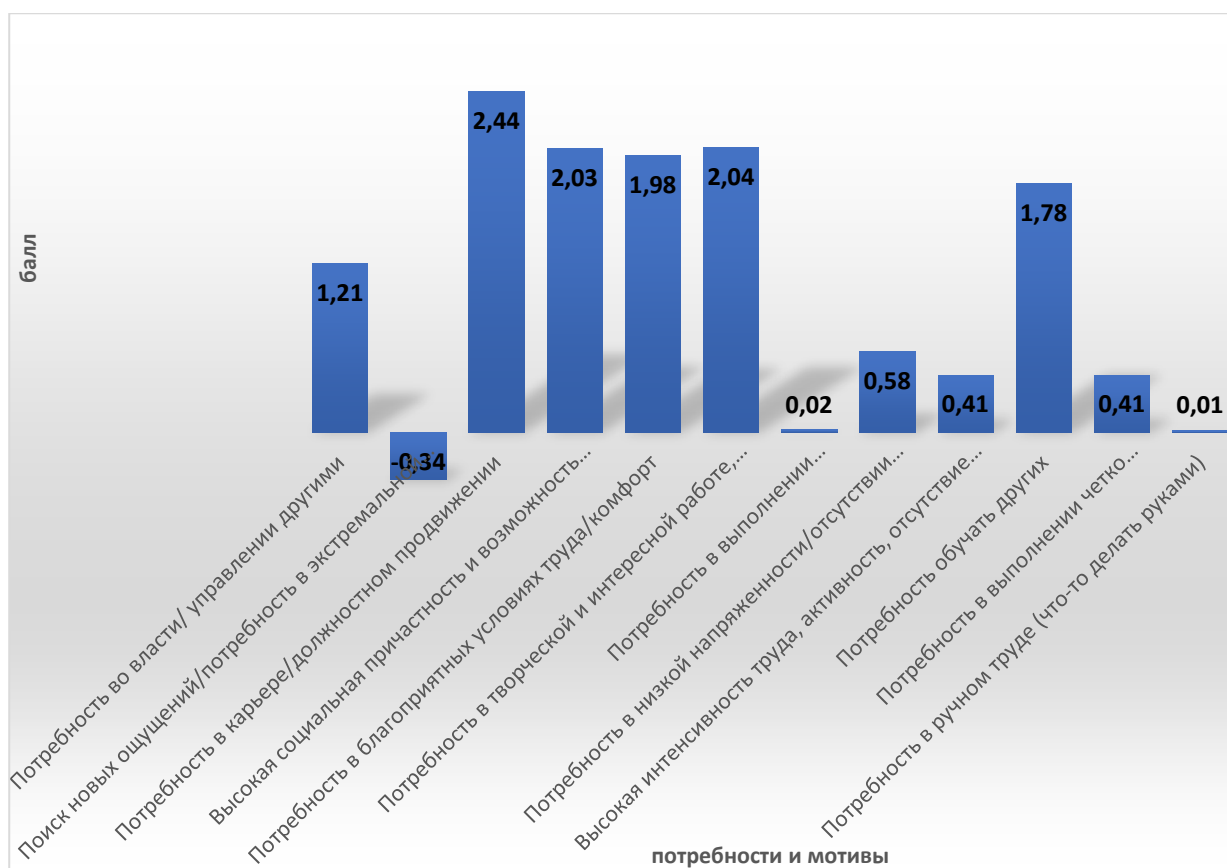

Рисунок 4 – Результаты средних значений по тесту «Доминирующие потребности и мотивы при выборе профессиональной деятельности» у всех школьников, (n=5 846)

Необходимо также отметить, что диапазон оценок от (+6) до (+8), который бы говорил об устоявшемся ведущем мотиве, по результатам средних значений по всей выборке определен не был.

В тоже время, можно констатировать тот факт, что большинство школьников, участвующих в диагностике привлекают профессии, связанные с карьерой и должностным продвижением (2,44 балла). При выборе профессии важным оказывается желание влиять на других людей, контролировать их поведение, карьерный и должностной рост. Примерами являются профессии менеджера, руководителя, преподавателя, государственного служащего, судьи, прокурора, администратора, специалиста по бизнес-процессам, продюсера и др.

Потребность в творческой и интересной работе также является привлекательной для школьников. Можно предположить, что им гораздо легче создавать что-либо новое, придумывать и нестандартно подходить к решению проблем, чем выполнять точную работу по определенному клише. К творческим профессиям относятся художественные, музыкальные, литературные, кинематографические и профессии мира моды.

Далее идет мотив, связанный с высокой социальной причастностью и возможностью интенсивной коммуникации в процессе работы (2,03 балла). Данный мотив, в первую очередь характеризует клиентоориентированные

сферы деятельности, которые подразумевают активное общение с клиентами (потенциальными или настоящими):

- с работой с людьми и коллективами, а также с управлением производством (менеджер по подбору персонала, офис-менеджер, спортивный тренер, психолог, следователь, социальный работник, специалист по связям с общественностью и др.);

- с обучением и воспитанием, профессиональной подготовкой и организацией детских и юношеских коллективов (воспитатель, дефектолог, логопед, преподаватель, социальный педагог и др.);

- с торговым и материально-бытовым обслуживанием людей (менеджер по продажам, супервайзер, торговый или страховой агент, агент по недвижимости, продавец, кассир, промоутер, бармен, дилер и др.);

- с информационным обслуживанием людей (переводчик, журналист, редактор, специалист по маркетингу, инспектор, секретарь, юрисконсульт, секретарь-референт и др.);

- с медицинским обслуживанием и помощью людям (врач, медсестра (медбрат), лаборант, фармацевт, массажист, гомеопат, мануальный терапевт, косметолог, диетолог и др.).

Школьников города Астаны также привлекают профессии, реализующие потребность в благоприятных условиях труда и комфорте (1,98); при выборе труда школьники будут обращать внимание на предоставляемые условия труда: низкий уровень шума, оптимальный темп и режим работы, низкая монотонность труда, отсутствие сильного нервно-эмоционального напряжения и др.

Потребность обучать, воспитывать других (1,78) также можно назвать одним из выраженных мотивов. Это профессии преимущественно умственного труда, которые в большей степени связаны с приемом и переработкой информации. Основное содержание составляют взаимоотношения с людьми. Примером являются профессии, связанные с обучением и воспитанием людей, организацией детских коллективов, профессиональной подготовкой: воспитатель дошкольного учреждения, учитель, тренер, инструктор, репетитор, *коуч*, *тьютор*, мастер производственного обучения, педагог-психолог, социальный педагог, преподаватель колледжа, вуза, др.

В наименьшей степени школьники ориентированы на профессии, связанные с поиском новых ощущений, потребностью и готовностью выполнять деятельность в экстремальных условиях (-0,34). Потребность в ручном труде, с использованием физического труда, где обязательно присутствуют ручные (простые и слабо механизированные) орудия труда не являются приоритетным мотивом в профессиональном выборе (0,01 балл). Потребность выполнять индивидуальную и самостоятельную работу также на данный момент не привлекает респондентов (0,02), что также говорит о том, что школьники ориентированы на профессии с интенсивной коммуникацией.

Таким образом, учитывая потребности и мотивы школьников, видно, что для них важны профессии, связанные с карьерным ростом, творческой

самореализацией и социальной причастностью, возможностью в коммуникативных контактах.

Далее проанализируем выбор профессий с учетом вида профессиональной деятельности (рисунок 5). Необходимо отметить, что чем меньше ранг, тем более значимым видом деятельности является он для школьников из всех предъявленных.

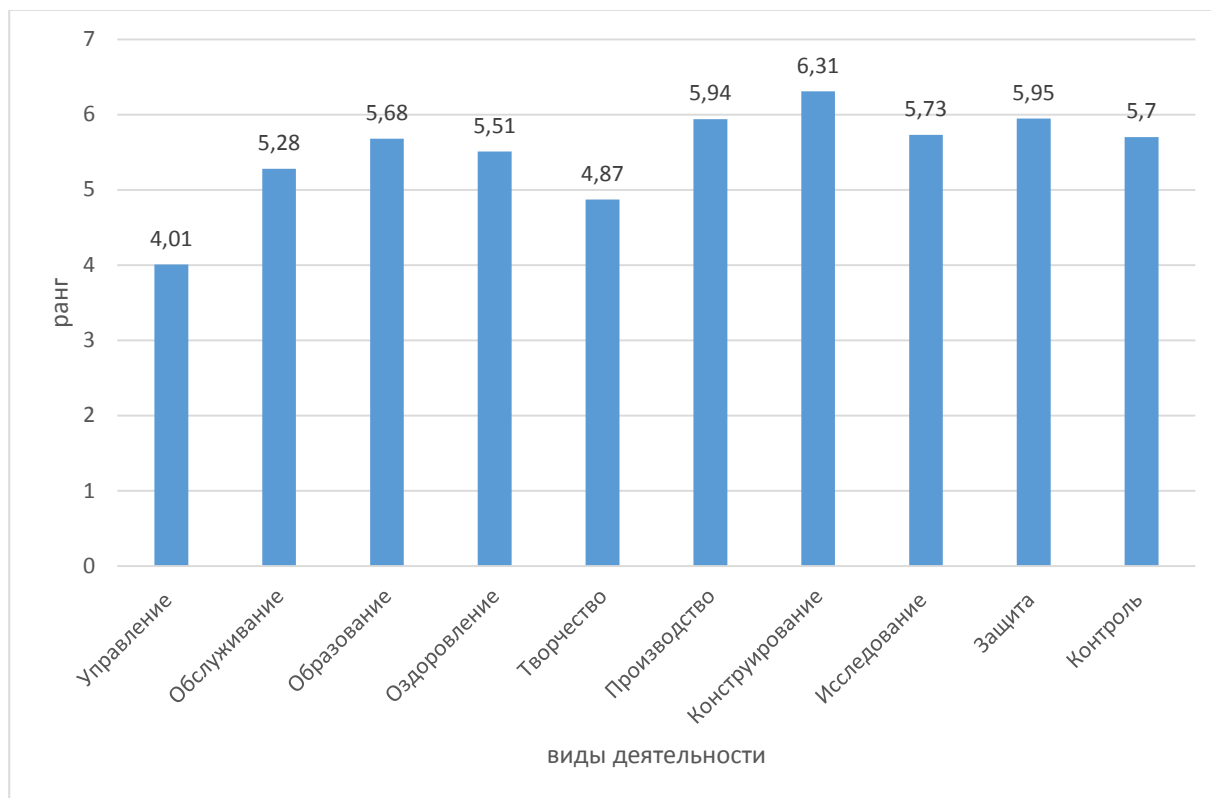

Рисунок 5 - Результаты ранговых значений по тесту «Определение профессии по виду деятельности» у всех школьников, (n=5 846)

Преобладание рангов, стоящих на более высоких позициях – управление (4 ранг) и творчество (4,8 ранг) могут говорить о том, что для школьников важной является деятельность, связанная с руководством и управлением подчиненными, а также профессии, связанные с культурой или искусством, требующие нестандартного подхода к решению проблем, подразумевающие наличие творческого мышления и умения выразить свою индивидуальность.

В меньшей степени в данный период времени школьников привлекают профессии, связанные с конструированием, проектированием (6,3 ранг), производством (5,9 ранг) и защитой (5,9 ранг), что характеризует в основном блок технических специальностей.

Анализ выбора средств труда (рисунок 6).

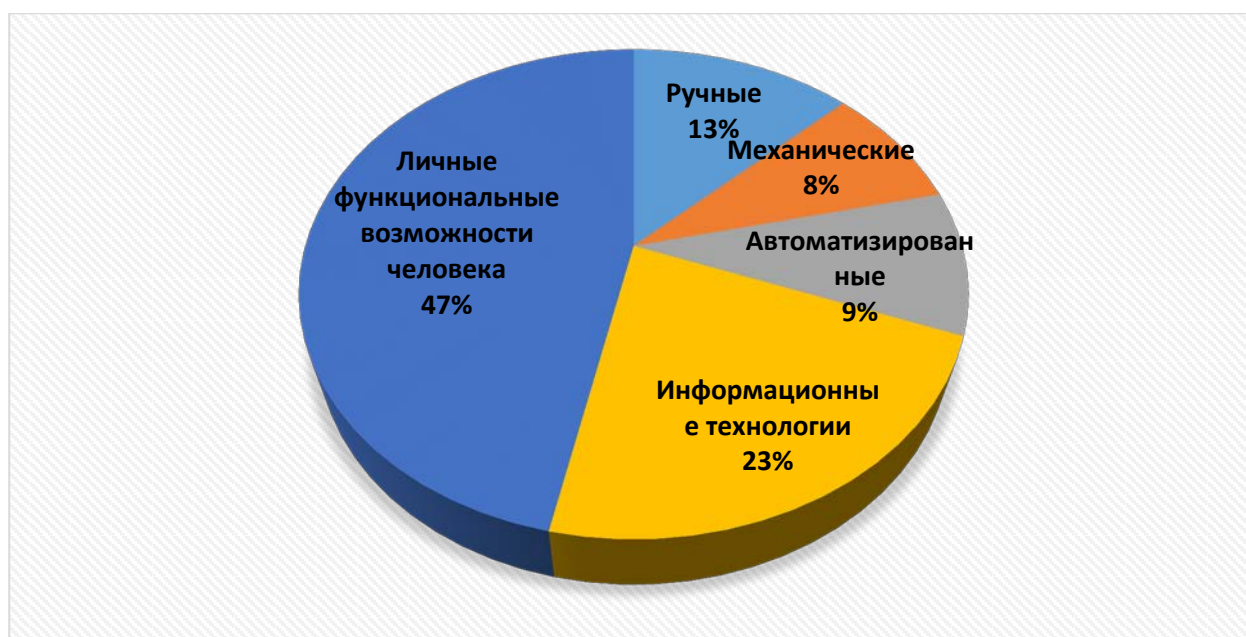

Рисунок 6 – Результаты выбора по тесту «Средства труда в профессиональной деятельности» у всех школьников, (n=5 846)

Выбор средств труда, с помощью которых школьники производили бы жизненные блага, осуществляли профессиональную деятельность, и создавали продукт, в первую очередь, представлен личными функциональными возможностями человека (47%), далее идут информационные технологии и средства вычислительной техники (23%). Таким образом, выбор средств труда также предполагает социально ориентированные профессии, в отличие от профессий промышленной и производственной сферы, где ручные (8%), механические (8%) и автоматизированные (9%) средства труда представлены в наименьшей степени.

Еще один вид анализа связан с рассмотрением выбора профессий с учетом объекта труда (рисунок 7). Необходимо также отметить, что чем меньше ранг, тем более привлекательным является выбор профессий с учетом объекта труда.

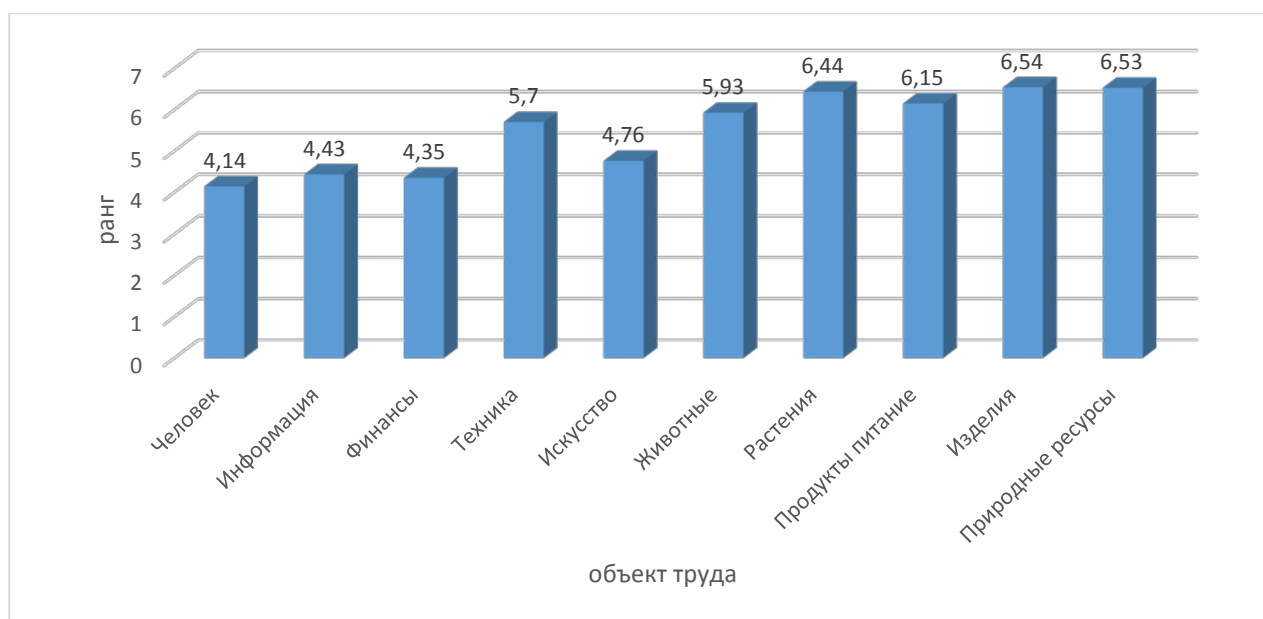

Рисунок 7 - Результаты ранговых значений по тесту «Определение профессии по объекту труда» у всех школьников, (n=5 846)

Результаты позволяют констатировать, что преобладающим объектом труда является человек (дети и взрослые, ученики и студенты, клиенты и пациенты, покупатели и пассажиры, зрители, сотрудники и т.д. (4,1 ранг). Далее объект труда может быть представлен финансами (4,3 ранг) и информацией (4,4 ранг). В меньшей степени, школьники хотели бы, чтобы объект профессиональной деятельности был связан с изготовлением изделий (6,54 ранг), с эксплуатацией, контролем и сохранением природных ресурсов (6,53 ранг) и с технологией выращивания культурных растений и организацией их производства (6,44 ранг). Данные показатели также подтверждают выбор школьников социально ориентированных профессий [19].

Представленный анализ показывает, что предпринимается попытка создания новой модели профдиагностики, вместе с тем, наблюдается многоаспектность проблем профориентационной работы со школьниками:

- малоэффективность проводимых профдиагностик и профориентации, так как они не способствуют решению острых социально-экономических государственных задач с учетом рынка труда;

- слабая активизация положительного мирового опыта развитых стран по профессиональному погружению и профотбору, как развитию карьеры, обучающихся на протяжении всего образовательного периода;

- трудности в выборе профессии и учебного заведения. По данным исследований, только 15% выпускников школ могут самостоятельно сделать такой выбор. Еще 15% полагаются на советы своих близких и друзей. А остальные 70% к окончанию школы так и не могут определиться в этом выборе;

- преобладание выбора профессий социальной сферы;

Исходя из изложенного представляется необходимым усиление работы по таким направлениям как:

- адресная профдиагностика выпускников на востребованные в экономике Казахстана индустриальные специальности (инженерные, технологические, нефтегазовые, биохимические), IT-специальности, специальности со знанием английского языка;

- использование в практике школ внешнего мониторинга востребованных специальностей на казахстанском рынке труда, государственного отраслевого заказа;

- допрофильная подготовка обучающихся на начальной и основной уровнях общего среднего образования. В начальных классах через систему дополнительного образования детей (кружки, секции по интересам), в классах основного среднего образования через введение множества вариативных факультативов в сочетании с углубленным изучением отдельных предметов для возможности реального выбора и формирования интереса у учащихся к освоению того или иного профиля обучения;

- создание образовательной среды, насыщенной практическими возможностями для реализации и учета индивидуальных особенностей учащихся.

3 Механизм диагностики и профессиональной ориентации обучающихся организаций среднего образования на наиболее востребованные специальности

Актуальность профессиональной ориентации возрастает в условиях рыночной экономики, где требуются квалифицированные специалисты, умеющие принимать решения самостоятельно. Свобода выбора профессии ставит перед людьми большие задачи. Это прежде всего, самостоятельно отдавать предпочтения тем или иным видам деятельности, принимать решения, разбираться в себе, своих предпочтениях и способностях. Еще в 1948 году в День защиты человека (10 декабря) Генеральная Ассамблея ООН провозгласила общую декларацию защиты прав человека, где в статье 23 прописано: «Каждый имеет право на работу, свободный выбор профессии, справедливые и удовлетворительные условия труда, а также на защиту от безработицы». Это право введено и в Конституцию Республики Казахстан. Статья 24 Основного Закона гласит, что каждый имеет право на свободу труда, свободный выбор рода деятельности и профессии. Вопросы правильного выбора профессии поможет решить профориентация. Эта система мероприятий, помогающих человеку, вступающему в жизнь, научно обоснованно выбрать профессию или систему воспитательной работы в целях развития профессиональной направленности, оказания помощи учащимся в моменты профессионального самоопределения.

Грамотно организованная профориентационная работа влияет на успешность создания крепкой политической и экономической основы государства. Не случайно в Послании Главы государства народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» указано, что уже в средней школе важно проводить профессиональную диагностику и ориентацию детей на наиболее востребованные специальности» [1].

Несмотря на положительные результаты, профориентационная работа в организациях среднего образования ещё не достигла своей главной цели – формирование у обучающихся профессионального самоопределения, соответствующего индивидуальным особенностям каждой личности и запросам общества в квалифицированных кадрах. Это объясняется ограниченным количеством времени, выделенного на предпрофильную и профильную подготовку обучающихся в школе, недостаточным участием родителей обучающихся, слабым взаимодействием социальных институтов с профориентационными организациями. В настоящее время отсутствует единая системная методология по вопросу профориентации, профориентационная оценка в организациях среднего образования производится формально, в большинстве случаев используются разрозненные бессистемные тесты.

Существующие проблемы можно решить только путем непрерывного и постоянного применения комплексного подхода к организации профориентационной работы, включающей следующие этапы:

1. Профессиональное просвещение;
2. Профессиональную диагностику;
3. Профессиональное консультирование.

Огромную роль играет содержательная часть каждого этапа профориентационной работы.

Целью профессионального просвещения является создание у обучающихся реального представления о мире профессий в целом, осознание содержания и качественных особенностей основных наиболее востребованных профессий конкретного региона. Реализация этой цели осуществляется посредством профессиональной информации, которая представляет собой передачу обучающимся сведений научно-технического, социально-экономического, профессиографического, медико-гигиенического, психофизиологического и правового характера с целью подготовки учащихся к правильному выбору профессии. Информационный уровень рассматривается как базовый [20].

Профессиональное просвещение обучающихся осуществляется как в процессе преподавания основ наук в общеобразовательной школе, так и в процессе внеклассной работы.

Такие формы работы, как беседы, классные часы, ролевые игры, ярмарка профессий, экскурсии на производственные предприятия по месту жительства, региональные организации ТиПО и ВУЗов, информация об экономическом и промышленном развитии региона необходимо использовать педагогами при проведении профессиональной ориентации обучающихся.

Особое внимание необходимо уделить совершенствованию форм работы с родителями, так как вопросы выбора профессии и определения путей образования представляют трудную задачу не только для самих учащихся, но и их родителей. Школа должна для родителей проводить следующие виды работ:

- проведение родительских собраний, лекториев для родителей;
- индивидуальные беседы педагогов с родителями школьников;
- анкетирование родителей обучающихся;
- привлечение родителей для выступлений перед обучающимися с беседами;
- привлечение родителей для работы руководителями кружков, спортивных секций, художественных студий, ученических театров, общественных ученических организаций;
- помощь родителей в организации профессиональных проб старшеклассников на предприятиях;
- помощь родителей в организации временного трудоустройства учащихся в каникулярное время;

Одним из видов профессионального ориентирования школьников является сбор портфолио обучающегося. В портфолио должны находиться сертификаты и дипломы индивидуальных учебных достижений учащегося. Кроме этого, по опыту Германии, каждый ребенок должен иметь «Рабочую тетрадь», где дается общая информация о семье, личных интересах,

склонностях, профессиональных намерениях, предварительном выборе профессии.

Не всегда у обучающихся получается определиться с выбором путем изучения и самоанализа мира профессий. Поэтому одним из важнейших составных компонентов профориентации обучающихся является профориентационная диагностика (далее – профдиагностика), которая охватывает все ступени школьного обучения.

Профессиональная диагностика профессиональной ориентации обучающихся – это технологический процесс постоянного дифференцированного выявления уровня готовности обучающихся к самостоятельному выбору той или иной профессии и коррекция (при необходимости) профиля их будущей профессиональной деятельности.

Методологическую основу профдиагностики составляют системный, дифференцированный и личностно-деятельностный подходы, гарантирующие повышение уровня и качество профессиональной ориентации обучающихся и правильный выбор будущей профессии [21].

Организационно-педагогические условия эффективной реализации предлагаемой технологии:

- дифференцированная постановка профессионально заданных целей с учетом профессиональных потребностей обучающихся
- организация дифференцированного освоения обучающимися информации о специфике будущей профессии в профессионально направленной внеучебной работы;
- индивидуальное профессиональное сопровождение преподавателем обучающихся на всех этапах профдиагностики профессиональной ориентации обучающихся.

Диагностическая работа выстраивается таким образом, чтобы максимально выявлять потребности, интересы и склонности каждого ребенка. На каждом возрастном этапе изучаются характерные особенности личности: ценностные ориентации, интересы, потребности, склонности, темперамент, состояние здоровья, выявляются определенные склонности и намерения личности к той или иной профессиональной деятельности путем разработанных методик и с помощью различного инструментария.

На основе результатов профдиагностики и знания профинформации специалист может предоставить ребенку профконсультацию, позволяющую сопоставить индивидуальные профессиональные особенности ребенка и объективную ситуацию на рынке труда региона (в плане актуальности профессий и должностей, средних размеров заработных плат).

Для чего необходимы все эти составляющие и профдиагностика в частности?

Во-первых, чтобы не допустить стихийного выбора дальнейшего образования и получения профессии («за компанию» с лучшим другом, или по принципу «это модно»).

Во-вторых, чтобы не перепутать воплощение родительских несбывшихся профессиональных мечтаний с выбором ребенка, а также, чтобы не позволить перенести негативное/позитивное отношение личности к определенному специалисту на общее отношение к профессии.

И в-третьих, чтобы не сделать неверного выбора, исходя из незнания своих данных, разнообразия мира профессий и реальной ситуации на рынке труда (каждый регион имеют свою специфику).

Психологические исследования доказывают, что несоответствие работы собственным склонностям (а это означает наличие гораздо больших затрат психики и «физики» человека) скорее всего приведет к психосоматическим заболеваниям. С практической стороны, например, выбор «модных» профессий не всегда может гарантировать ребенку трудоустройство в данном регионе и материальное обеспечения после окончания его обучения. Минимальный урон неправильного выбора профессии - отсутствие интереса к ней и необходимых достижений.

Основными целями профдиагностики являются:

- формирование реалистического представления обучающегося о себе;
- прогнозирование профессионального успеха обучающегося в какой-либо сфере трудовой деятельности;
- содействие в формировании профессионального самоопределения и обоснованного выбора профессии;
- оказание помощи в выборе профессии обучающемуся с учетом качеств личности, способностей, склонностей, интересов и т.д. [22].

Основными задачами профдиагностики являются:

1. Определение личностных особенностей, склонности и способности обучающегося в освоении той или иной профессии;

2. Оказание помощи в выборе:

- профильного направления обучения;
- оказание помощи в выборе профильного направления обучения, предметов из Типового учебного плана (с 5,7 классов), пятого предмета в 10-11 классах для сдачи итоговой аттестации и двух предметов по выбору для сдачи Единого национального тестирования при поступлении в организации профессионального образования. Они являются базовыми составляющими процесса профессионального самоопределения.
- кружков дополнительного образования;
- специальности по предлагаемому направлению;
- организаций ТиПО и ВУЗов в рамках профильного направления обучения.

Профдиагностика позволяет определить:

- ценностные ориентации и установки;
- ближайшие и перспективные жизненные планы и профессиональные намерения;
- уровень сформированности представлений о профессии;
- уровень развития самооценки;

- способности, склонности и интересы;
- уровень развития профессиональной мотивации;
- личностные особенности;
- реальные жизненные условия (семейные отношения, здоровье, материальное обеспечение и пр.).

В педагогической практике выделяются три основные диагностические подходы:

Во-первых, это объективный подход. Объективный подход предполагает следующее: диагностика осуществляется на основе успешности (результативности) и способа выполнения деятельности. Важными требованиями являются «надежность» (или воспроизводимость, стабильность)

Во-вторых, это субъективный подход. Его диагностика осуществляется на основе сведений, сообщаемых о себе, самоописания особенностей личности, поведения в тех или иных ситуациях.

В-третьих, необходим проективный подход – анализ особенностей взаимодействия с внешне нейтральным, безличным материалом, становящимся в силу его известной неопределенности объектом проекции [23].

Изучение индивидуальных психологических особенностей может осуществляться различными способами: от простого наблюдения за достижениями в освоении учебных дисциплин до использования различных анкет, опросников, традиционных и модифицированных методик по самоопределению учащихся. Это достаточно объемная работа, требующая привлечения не только администрации, психологов, социальных педагогов, но и учителей.

Профдиагностику рекомендуется проводить в три этапа:

- ранняя диагностика (5-7 класс);
- промежуточная диагностика (8, 10 классы);
- углубленная диагностика (9, 11 классы).

На первом этапе изучаются характерные особенности личности: ценностные ориентации, интересы, потребности, склонности, темперамент, состояние здоровья, выявляются определенные склонности и намерения личности к той или иной профессиональной деятельности. Кроме этого, помогают обучающимся выбрать профильное направление обучения, предметы вариативного компонента учебной программы (с 5, 7 классов), кружки дополнительного образования.

Промежуточная диагностика проводится с целью уточнения и корректировки проведенных предшествующих диагностик.

На завершающем этапе определяются доминирующие потребности и мотивы при выборе будущей профессиональной деятельности, оказывается помощь обучающемуся в выборе пятого предмета (10-11 классы) для сдачи итоговой аттестации и двух предметов по выбору для сдачи Единого национального тестирования при поступлении в организации профессионального образования.

В период профессиональной ориентации на всех этапах и профдиагностики рекомендуется заполнять «Профориентационную карту учащегося». Ведение профкарты позволит классному руководителю и психологу проследить динамику развития интересов и склонностей, формирования профессиональной направленности личности ученика. Профориентационная карта позволит своевременно оказывать помощь учащимся в профессиональном выборе, проводить коррекцию и профконсультирование. Также целесообразно ежегодно заполнять анкеты-рекомендации для определения дальнейших форм организации профессиональной ориентации и соответствующих методов профдиагностики (I часть анкеты заполняется учеником, II часть – членами педагогического консилиума, которые рекомендуют ученику предметы для изучения на повышенном или углубленном уровне) [24].

Профдиагностика осуществляется путём разработанных и проверенных систем диагностики.

Профессиональная диагностика проводится в школе, где учится обучающийся в обязательном порядке с помощью специально разработанных методик. При выборе психодиагностических профориентационных методик необходимо руководствоваться следующими требованиями:

- профориентационные методики должны быть репрезентативны, надежны и валидны, направлены на выявление интересов и способностей личности к той или иной профессии; понятными для учащихся, простыми в использовании и не длительными по времени;

- процедура проведения методики должна быть задана в виде однозначного алгоритма, используемого для предъявления заданий и обработки ответов, включать статистически обоснованные методы подсчета и стандартизации тестового балла (по статистическим или критериальным тестовым нормам);

- персональная информация должна быть конфиденциальна

Комплексная профдиагностика обучающегося включает следующие виды работ:

- целенаправленное психодиагностическое исследование личности в профориентационных целях;

- составление его психологического портрета;

- определение предрасположенности к профессии;

- обоснование рекомендованной профессии;

- подбор профессиональных учебных заведений с учетом географического расположения, места в рейтинге высших учебных заведений;

- предоставление профориентационных рекомендаций обучающимся и родителям.

Подготовка обучающихся к проведению профессиональной диагностики включает:

- 1) изучение психических свойств личности;

- 2) анализ успеваемости учащихся по предметам;

3) психолого-педагогический анализ готовности учащихся к диагностике и профессиональной ориентации;

4) работа с родителями (анкетирование и беседы). Она позволяет выявить заинтересованность родителей в определенной образовательной траектории и прояснить их собственную оценку способностей и возможностей детей;

5) анализ здоровья учащихся.

Программно-методическое обеспечение профессиональной диагностики обучающихся включает профориентационные программы для всех, разноуровневый критериальный аппарат (критерии: профессиональные потребности, профессиональные знания, способы профессиональной деятельности, профессионально значимые качества определенного профиля, самостоятельность выбора профессии, причины выбора профессии) – диагностический инструментарий (тесты, опросники, анкеты, диагностические карты) [25].

Проведение тренинга:

1. Детальное ознакомление учащихся с системой и особенностями профдиагностического онлайн-тестирования;

2. Учащиеся должны ответить на основные вопросы «Кто Я?», «Что Я хочу?», «Что Я могу?» и «На что Я готов?». На данном этапе учащийся получает ответы на самые важные вопросы «Кем я хочу быть?» и «Чего я могу достичь?»;

3. Особенности профдиагностики. Тренер объясняет, что такое профориентационная работа, ее основные этапы, объясняет важность прохождения профдиагностики. Целью данной ступени является формирование у учащихся заинтересованности в прохождении профдиагностического онлайн-тестирования;

Ожидаемый результат:

1. Формирование полного представления о важности профориентационной работы и профессиональной диагностики;

2. Формирование серьезного и ответственного подхода к прохождению профдиагностики.

Профессиональная диагностика в режиме он-лайн

Система профессиональной диагностики среди школьников направлена на предмет определения профильного предмета, специальности, с учетом личностных характеристик, психологических особенностей, а также профессиональной направленности школьников.

По итогам диагностики обучающийся получает:

- показатели уровня интеллектуального развития с расшифровкой и рекомендациями по развитию;

- психологический портрет личности с указанием сильных и слабых сторон, а также рекомендациями по построению продуктивных взаимоотношений;

- «профессиональный» портрет личности (предрасположенность к профессии, интересы ребенка к тем или иным видам деятельности, его ценностные ориентации).

Критериями профдиагностики профессиональной ориентации обучающихся будут профессиональные потребности, профессиональные знания, способы профессиональной деятельности, профессионально значимые качества, самостоятельность выбора профессии, причины выбора профессии.

Проведение профессиональной диагностики даёт возможность максимально учитывать потребности современного рынка труда, результаты профессионального просвещения, личные качества [26].

По завершению профдиагностики следует провести индивидуальные консультации психолога, консультации по выбору специальности, консультации по выбору и поступлению в колледжи и ВУЗы.

Индивидуальные консультации психолога – это интерпретация психологом результатов профдиагностического тестирования и предоставление рекомендаций учащемуся о возможных направлениях профессиональной деятельности, наиболее соответствующих психологическим, психофизиологическим, физиологическим особенностям тестируемого, на основе результатов профдиагностики.

Целью проведения психологом индивидуальной консультационной работы с учащимся является интерпретация и разъяснение полученных результатов профдиагностического онлайн-тестирования и более глубокий анализ данных результатов, что помогает учащемуся сделать осознанный выбор профильного предмета и профессиональной направленности.

Задачи:

1. Проведение личностно-ориентированного психологического индивидуального консультирования;
2. Интерпретация и раскрытое, более доступное разъяснение полученных результатов;
3. Психологическое обоснование важности осознанного и ответственного подхода в выборе профильного предмета и профильного направления обучения.

По итогам консультации с психологом, у обучающегося формируется:

1. Осознанный и окончательный выбор профильного предмета для сдачи ЕНТ;
2. Осознанный выбор профессиональной направленности;
3. Формирования у учащегося понимания о важности выбора профессии.

Использование результатов данного мониторинга позволяет реально повысить эффективность работы по профессиональному самоопределению учащихся, оперативно отслеживать изменения в данной области, составлять рекомендации по планированию дальнейшей образовательной траектории каждому выпускнику школы. Результаты профдиагностики, разработанные на

их основе соответствующие рекомендации, заносятся в портфолио каждого ученика.

Анализ полученных результатов в контексте требований рынка труда региона и банка данных востребованных профессий позволяют планомерно воздействовать на формирование профессиональных предпочтений учащихся.

Очевидно, что введение предпрофильной подготовки и профильного обучения способствует выявлению реальных интересов и способностей учащихся. В диагностике профессиональной ориентации обучающихся на наиболее востребованные специальности важное значение имеет диагностика в комплектовании профильных классов [21]. Здесь и диагностика интересов, склонностей, способностей и других индивидуальных особенностей, которые в дальнейшем смогут определить как выбор профиля, так и успешность образовательной деятельности учащегося. И диагностика готовности учащихся к самостоятельному выбору профиля обучения как ключевого этапа самообразовательной деятельности и профессиональной ориентации.

Профдиагностика, взаимодействуя с системой профессиональной ориентации и профильного обучения, является фактором, обеспечивающим реальный коррелируемый прогноз кадрового потенциала республики. Именно она является одним из условий для успешного профессионального самоопределения и самореализации школьников.

На результатах профессиональной диагностики обучающихся основывается *профессиональная консультация*. Ее можно определить как систему мер по оказанию помощи в профессиональном самоопределении, основанную на индивидуальном изучении личности и включающую в себя целенаправленное психолого-педагогическое воздействие на обучающихся при подготовке к сознательному выбору профессии. Осуществляется на основе анализа физических и психологических особенностей индивида (общие и профессиональные интересы, способности, общая и специальная подготовка), а также структуры и динамики рынка труда (медицинские и психологические требования к работнику данной профессии, противопоказания, возможность трудоустройства и обучения) [27].

В профконсультационной работе можно выделить три основных этапа:

- предварительная профконсультация по результатам ранней профдиагностики, которая подводит учащихся к осознанному и правильному выбору профессии (5-7 кл.);
- промежуточная консультация (8,10 кл.);
- завершающая профконсультация по результатам углубленной профдиагностики, нацеленная на оказание помощи в выборе профессии в соответствии с интересами, склонностями и психофизиологическими особенностями обучающихся в 9 и 11 классах общеобразовательной школы. Эту консультацию проводят специалисты-профконсультанты совместно с учителями школы.

На всех этапах профконсультации школьный психолог проводит:

- выявление интересов, склонностей учащихся, направленности личности, первичных профессиональных намерений и их динамики;
- определение социальных установок и помощь в их формировании;
- определение мотивации выбора и ее структуры;
- формирование готовности к самоанализу и самооценке, реальному уровню притязаний;
- определение выраженности и структуры способностей;
- определение уровня развития различных сторон личности, динамики и вариативности проявлений жизненного стиля, возможной «цены» деятельности (конфликтность, напряженность, тревожность, потенциальные возможности и их реализация, устойчивость и настойчивость, целеустремленность и т.п.);
- определение степени соответствия «профиля личности» и профессиональных требований, внесение корректив в профессиональные намерения учащихся;
- проведение консультаций с учащимися и родителями с целью оказания помощи в профессиональном самоопределении и предоставление рекомендаций о возможных направлениях профессиональной деятельности, наиболее соответствующих их психологическим, психофизиологическим, физиологическим особенностям на основе результатов профдиагностики;
- стимулирование самостоятельной деятельности обучающихся по профессиональному самоопределению;
- анкетирование родителей ученика, в ходе которого выясняются ожидания, связанные с их ребенком – чего им хотелось бы, как видят в будущем своего ребенка, какие профессиональные ценности транслируют;
- глубинное интервью ученика, в ходе которого определяются его скрытые мотивы/ потребности/ ценности/, особенности обучения в школе (какие предметы более интересны).

Консультации по выбору специальности проводятся с участием представителей колледжей и ВУЗов, осуществляющих подготовку специалистов по данным специальностям. Обучающиеся прослушивают презентацию по специальностям в разрезе своего профильного направления, принимают участие в интерактивной сессии с представителями колледжей и преподавательским составом и ВУЗов и получают раздаточный материал, в котором имеется описание специальностей.

Основными задачами консультации по выбору организации профессионального образования являются:

1. Оказание помощи учащимся и их родителям в определении организации образования, которое поможет реализовать их возможности соответственно выбранной профессии и получить максимальный объем знаний в той или иной области;
2. Ознакомление с основными критериями выбора организаций ТиПО и ВУЗа;

3. Определение окончательного осознанного выбора обучающимися организации образования.

Консультации по вопросам поступления в организации ТиПО и ВУЗы является основным и завершающим этапом всей профориентационной деятельности, который помогает отследить эффективность данной методики на индивидуальных примерах.

В ходе проведения консультации необходимо ознакомить обучающегося с типовыми правилами поступления, т.е. со сроками и условиями подачи документов в выбранные организации ТиПО и ВУЗов; об участии в конкурсе на присуждение государственного гранта и других льготах, скидках.

Для эффективной системы диагностик и профессиональной ориентации обучающихся важно разработать на востребованные специальности комплексную систему профориентации с целью координации действий государственных органов, школы, семьи, колледж, вузов и других социальных институтов.

В профессиональной ориентации обучающихся необходимо задействовать весь педагогический коллектив школы с определением конкретных функциональных обязанностей ответственных педагогических работников:

Заместитель директора по воспитательной работе:

- выработка стратегии взаимодействия субъектов, ответственных за педагогическую поддержку самоопределения школьников с целью согласования и координации их деятельности;

- поддержание связей общеобразовательных организаций с социальными партнерами, влияющими на самоопределение обучающихся основной и старшей школы;

- планирование работы педагогического коллектива по формированию готовности обучающихся к профильному обучению и профессиональному самоопределению в соответствии с концепцией и образовательной программой организации образования;

- осуществление анализа и коррекции деятельности педагогического коллектива по данному направлению (консультации учителей-предметников, классных руководителей по организации системы учебно-воспитательной работы, направленной на самоопределение учащихся: профпросвещение, профконсультирование, профдиагностика определение индивидуальной образовательной траектории;

- проведение педагогических советов, производственных совещаний по проблемам предпрофильной подготовки, профильного обучения и профессионального самоопределения старшеклассников;

- организация участия одаренных детей в предметных олимпиадах разного уровня;

- организация системы повышения квалификации классных руководителей, учителей-предметников, школьного психолога по проблеме самоопределения учащихся;

- осуществление контролирующих функций работы классных руководителей, учителей-предметников, школьного психолога;
- организация занятий учащихся в сети предпрофильной подготовки и профильного обучения;
- организация профессионально-ориентированные курсов и профессиональных проб;
- курирование преподавания профориентационных курсов в ходе предпрофильной подготовки («Твоя профессиональная карьера») и профильного обучения («Технология профессионального успеха»).

Классный руководитель:

- составляет для конкретного класса (группы) план педагогической поддержки самоопределения учащихся, включающий разнообразные формы, методы, средства, активизирующие познавательную, творческую активность школьников;
- организует индивидуальные и групповые профориентационные беседы, диспуты, конференции;
- ведет психолого-педагогические наблюдения склонностей учащихся (данные наблюдений, анкет, тестов фиксируются в индивидуальной карте ученика);
- помогает обучающемуся проектировать индивидуальную образовательную траекторию, моделировать варианты профильного обучения и профессионального становления, осуществлять анализ собственных достижений, составлять собственный портфолио;
- организует посещение обучающимися дней открытых дверей в вузах и средних профессиональных учебных заведениях;
- организует тематические и комплексные экскурсии обучающихся на предприятия;
- оказывает помощь школьному психологу в проведении анкетирования, обучающихся и их родителей по проблеме самоопределения;
- проводит родительские собрания по проблеме формирования готовности обучающихся к профильному и профессиональному самоопределению;
- организует встречи обучающихся с выпускниками школы – студентами вузов, средних профессиональных учебных заведений.

Учителя-предметники:

- способствуют развитию познавательного интереса, творческой направленности личности школьников, используя разнообразные методы и средства: проектную деятельность, деловые игры, семинары, круглые столы, конференции, предметные недели, олимпиады, факультативы, конкурсы стенных газет, домашние сочинения и т.д.:
- обеспечивают профориентационную направленность уроков, формируют у учащихся общетрудовые, профессионально важные навыки;
- способствуют формированию у школьников адекватной самооценки;

- проводят наблюдения по выявлению склонностей и способностей учащихся;
- адаптируют учебные программы в зависимости от профиля класса, особенностей учащихся.

Библиотекарь:

- регулярно подбирает литературу для учителей и учащихся в помощь выбору профессии (по годам обучения) и профориентационной работе;
- изучает читательские интересы учащихся и рекомендует им литературу, помогающую в выборе профессии; организует выставки книг о профессиях и читательские диспуты-конференции на темы выбора профессии;
- обобщает и систематизирует методические материалы, справочные данные о потребностях региона в кадрах и другие вспомогательные материалы (фотографии, вырезки, схемы, проспекты, программы, описания профессий);
- регулярно устраивает выставки литературы о профессиях по сферам и отраслям (машиностроение, транспорт, строительство, в мире искусства и т.д.)

Социальный педагог:

- оказывает педагогическую поддержку детям группы риска в процессе их профессионального и жизненного самоопределения;
- осуществляет консультации для участников образования по социальным вопросам;
- оказывает помощь классному руководителю в анализе и оценке социальных факторов, затрудняющих процесс самоопределения школьника.

Педагог-психолог:

- организует изучение профессиональных интересов и склонностей учащихся;
- осуществляет мониторинг готовности обучающегося к профильному и профессиональному самоопределению через анкетирование учащихся и их родителей;
- проводит тренинговые занятия по профориентации учащихся;
- проводит беседы, психологическое просвещение для родителей и педагогов на тему выбора;
- осуществляет психологические консультации с учётом возрастных особенностей учащихся;
- способствует формированию у школьников адекватной самооценки;
- приглашает родителей учащихся для выступлений перед учениками о своей профессии, привлекает их для работы руководителями кружков;
- оказывает помощь классному руководителю в анализе и оценке интересов и склонностей учащихся;
- создает базу данных по профдиагностике.

Медицинский работник:

- используя разнообразные формы, методы, средства, способствует формированию у школьников установки на здоровый образ жизни;
- проводит с учащимися беседы о взаимосвязи успешности профессиональной карьеры и здоровья человека;

- оказывает консультации по проблеме влияния состояния здоровья на профессиональную карьеру;

- оказывает помощь классному руководителю, школьному психологу и социальному педагогу в анализе деятельности учащихся.

На сегодняшний день профориентационной работой занимаются недостаточно компетентные и подготовленные специалисты, не имеющие специальных знаний в области проф. диагностики и осведомленности в современных профессиях на рынке труда.

Также как и в системе школьной профориентации зарубежных стран в структуре профориентационной деятельности общеобразовательной организации наряду с классным руководителем и школьный психологом необходим дипломированный консультант/сотрудник, имеющий специальные знания в области профдиагностики и осведомленность в современных профессиях на рынке труда [28].

В перечень обязанностей данного специалиста относятся следующие компоненты: психологическая диагностика профессиональной направленности личности; индивидуальное психологическое консультирование обучающихся; семейное консультирование по вопросам профессионального самоопределения старшеклассников; классные часы по профориентации с приглашенными представителями различных профессий; профориентационные уроки; тематические экскурсии на предприятия; посещение дней открытых дверей; участие в городских мероприятиях по профориентации.

В системном подходе к профессиональной ориентации обучающихся, ее компонентов важную роль играет создание при общеобразовательных организациях службы по профориентационной работе.

Диагностика и профессиональная ориентация обучающихся организаций среднего образования на наиболее востребованные специальности носит многоаспективный характер, что предполагает координированную деятельность всех структурных подразделений школы, а также привлечение дополнительных образовательных ресурсов, как ТиПО, ВУЗы, Центры занятости, предприятия, профориентационные компании, тем самым создавая единое образовательное пространство, объединяющее ресурсы всех партнеров, т.е. сетевое взаимодействие. Также необходимо учесть, что работа по профессиональной ориентации учащихся старшей школы носит практико-ориентированный характер и прикладную направленность обучения через взаимодействие с ТиПО, ВУЗами и предприятиями – социальными партнерами.

Главным субъектом созданной сети следует считать школу, которая является координатором единого образовательного пространства, объединяет ресурсы организаций образования и производства, обеспечивая единство теоретического обучения и специализированной учебно-производственной деятельности учащихся.

Для профессиональной ориентации обучающихся в сетевом взаимодействии создается единая информационная база, содержащая сведения о предприятиях региона, востребованных и перспективных профессиях и

организациях профессионального образования для обеспечения возможности выстраивать индивидуальные профессионально-образовательные маршруты обучения. Создается единое информационное пространство оповещения учащихся о востребованности специалистов различных отраслей, видах их профессиональной деятельности, перспективах развития рынка труда, о возможности построения индивидуального образовательно-профессионального маршрута [29].

Такая сетевая модель организации профессиональной ориентации обучающихся способствует выстраиванию взаимовыгодного сотрудничества между всеми ее участниками, ориентацию обучающихся на получение непрерывного образования в течение жизни, развитию индивидуальных способностей каждого обучающегося. И эффективность их создает условия для ориентации учащихся, осознанному выбору и подготовки на наиболее востребованные специальности. Представленная система профессиональной ориентации обучающихся не требует дополнительного финансирования, т.е. экономичен и рентабелен.

Целенаправленная профориентационная работа среди обучающихся в условиях социального партнерства опирается на глубокое знание всей системы основных факторов, определяющих формирование осознанности и необходимости выбора будущей профессии:

- анкетирование на предмет интереса к разным видам деятельности/профессиям в классе;
- профориентационное тестирование на предмет изучения интересов, способностей и личностных особенностей;
- групповое и индивидуальное профконсультирование;
- тестирование и консультирование обучающихся разных возрастных категорий на предмет диагностики отдельных проблемных ситуаций;
- консультации по составлению карьерного плана;
- тренинги по раскрытию важности прохождения всех этапов профориентационной работы;
- профессионально-ориентированные курсы;
- профессиональные пробы;
- консультации в области трудового законодательства, прав молодежи в области охраны труда и техники безопасности.

Направления взаимодействия школы с организациями профессионального образования различного уровня можно определить следующим образом:

- взаимосвязь школьного и профессионального образования на основе фундаментальных и специальных знаний в решении школьных задач;
- профессиональная ориентация и самоопределение учащихся для подготовки к будущему профессиональному образованию;
- ориентацию содержания образования на изучение профильных дисциплин;

- разработку совместных учебно – методических пособий для факультативных занятий и самообразования обучающихся.

Задачами организаций профессионального образования различного уровня должны стать: пропаганда профессий и специальностей, востребованных рынком труда; профдиагностика, профессиональная ориентация и самоопределение учащихся; проведение тренингов, факультативов, курсов с целью изучения и развития склонностей, способностей и профессиональных качеств учащихся и информирование их о профессиональных возможностях, видах трудовой деятельности [29].

Направлениями деятельности предприятий и организаций различных форм собственности должны быть: участие в профориентации и диагностики обучающихся, развития у них интереса к профессии; организация трудового обучения школьников на базе предприятий, осуществление деятельности по профессиональному консультированию и просвещению школьников.

Деятельность Центра занятости предполагает профессиональное информирование обучающихся о ситуации на рынке труда, востребованных специалистах и направлениях их подготовки в образовательных организациях, содержании квалификационных требований к востребованным видам деятельности и перспективах карьерного роста; профдиагностику и организацию индивидуальных и групповых профессиональных консультаций обучающихся.

Полученные данные исследования рынка труда составят основу стратегического планирования деятельности школ в профессиональной ориентации учащихся на востребованные специальности.

Работодатели участвуют в профессиональной ориентации учащихся, предоставляя свои ресурсы для приобретения учащимися начальных знаний, умений и навыков профессиональной деятельности, демонстрируя виды деятельности специалистов в условиях производства.

Социальное партнерство с организациями профессионального образования, социальными службами и предприятиями способствует разработке и реализации широкого спектра профессионально – ориентированных курсов, направленных на изучение основ профессии и специальности, востребованные на рынке труда [30].

Профессиональная ориентация обучающихся в условиях сетевой модели представляет собой интеграцию базового компонента школьной программы с вариативными составляющими дополнительного образования. Вариативная часть наполняется *профессионально-ориентированными курсами* по выбору, направленные на профессиональную ориентацию учащихся, удовлетворение потребности учащихся в приобретении начальных знаний и навыков для профессионального самоопределения, самореализации.

В интересах прочного самоопределения школьников, повышения их заинтересованности практикуется различные формы занятий: лекции, погружения, проекты, экскурсии на предприятие, которые сопровождаются демонстрациями и предусматривают личное участие школьников, что помогает

им лучше представить себе условия и содержание профессиональной деятельности.

Информационно-мотивационный компонент сетевой модели обеспечивает выявление интересов и склонностей школьников, а содержательный – формирование практического опыта в конкретной сфере профессиональной деятельности.

Содержательный компонент сетевой модели профессиональной ориентации учащихся включает в себя: базовый компонент, вариативную часть, дополнительное образование и психолого-педагогическое сопровождение процесса обучения в школе.

Вариативную часть и дополнительное образование (учебно-практические занятия на предприятиях) педагоги проводят совместно с преподавателями организаций профессионального образования и сотрудниками предприятий по утвержденному расписанию с применением разнообразных форм обучения. Аудиторная работа организуется в школах, на базовых площадках социальных партнеров при выезде школьников для интенсивного обучения, а учебно-практические занятия, исследовательская и проектная деятельность осуществляется в центрах рабочих профессий, ТиПО, ВУЗах и на профильных предприятиях региона. По желанию учащихся теоретическая подготовка может быть организована в рамках дистанционного обучения.

Спектр профессионально-ориентированных курсов по выбору осуществляется в первую очередь по результатам анкетирования, тестирования обучающихся (интересы, способности, склонности) с целью оказания им помощи в раскрытии потенциальных возможностей. Далее на совместных заседаниях субъектов сети обсуждается содержание и направленность каждого планируемого к реализации курса.

С Центром занятости (социальные службы) согласовываются их направленность с целью целесообразности профильности (профильность должна быть востребована на рынке труда), а представители предприятий вносят корректировки по содержанию и востребованности специалистов конкретной направленности для опережающей подготовки кадров.

Профессионально-ориентированные курсы помогают обучающимся изучить ключевые проблемы социально-экономического развития региона (области); особенности профессии; выполнить профессиональные пробы; совершенствовать навыки и умения организационной и самостоятельной деятельности; познать мир профессиональных видов деятельности. Основными методами обучения должны быть теоретические и практические занятия, самостоятельная работа школьников, формами: групповая и индивидуальная; не исключается проведение производственного обучения с целью подготовки школьников к профессиональным пробам.

Содержание профессионально-ориентированных курсов построено так, что каждый ученик после изучения определенного этапа курса, например, теоретической части, может *продиагностировать* себя (специальные компьютерные тесты) на уровень овладения материалом, предметную

компетентность. Профессионально-ориентированные курсы обеспечивают более углубленную подготовку учащихся к изучению дисциплин профессиональной направленности, развитию исследовательских умений.

Профессионально-ориентированные курсы обеспечивают приобретение знаний, умений и навыков трудовой деятельности в соответствии с интересами и склонностями учащихся, ориентацию в мире востребованных профессий, познавательную активность в профессиональном самоопределении, формирование образа «Я-профессионал».

Результатом эффективности организации и проведения профессионально-ориентированных курсов являются *профессиональные пробы* [29].

Профессиональные пробы моделируют элементы конкретного вида профессиональной деятельности и направлены на раскрытие и применение обучающимися своих личностных способностей к конкретному труду. Все это дает возможность учащемуся определить уровень личной готовности к избираемой профессии и способствует принятию осознанного решения по выбору будущей специальности.

В роли экспертов при проведении профессиональных проб будут не только преподаватели, но и работодатели, представители ТиПО и ВУЗов.

Таким образом, реализация данной модели будет успешной при создании следующих условий:

- организация профессиональной ориентации в условиях единого образовательного пространства «школа – ТиПО – ВУЗ – производство»;
- включение в процесс обучения комплекса учебно-производственных заданий, включающих вариативную часть (профессионально-ориентированные курсы);
- психолого-педагогическое сопровождение учащихся, включающее профессиональную информацию, профессиональную диагностику, профориентационное консультирование и эвристическую деятельность.

Критериями ориентации и готовности обучающихся к выбору будущей профессии могут быть:

- сознательное отношение к обучению в школе как предпосылки формирования ценностных ориентаций на обучение в организациях профессионального образования;
- формирование ценностных ориентаций профессионального образования в контексте продолжения послешкольного образования по траектории «школа – ТиПО – ВУЗ – предприятия»;
- реализация индивидуально-личностных и профессиональных целей в ходе дальнейшего профессионального обучения.

Отсутствие сотрудничества между образовательными организациями и работодателями не позволяет обучающемуся реально оценить истинную значимость для общества конкретных специальностей.

Социальное партнерство с организациями профессионального образования, социальными службами и предприятиями создает условия для формирования профессиональных перспектив у выпускников

общеобразовательных организаций, ориентацию на востребованные специальности и планирование карьеры.

Рыночные отношения кардинально меняют характер и цели труда: возрастает его интенсивность, усиливается напряженность, требуется высокий профессионализм, выносливость и ответственность. Поэтому огромное внимание необходимо уделять проведению целенаправленной профориентационной работы среди обучающихся, которая должна опираться на глубокое знание всей системы основных факторов, определяющих формирование профессиональных намерений личности и пути ее реализации [31].

Сегодня учащиеся выпускных классов испытывают огромные трудности в профессиональном самоопределении. У них практически отсутствуют представления о рынке труда, мире профессий, требованиях к личностным качествам и профессиональной подготовке специалистов, об условиях работы и работодателях, о том, что необходимо учесть при выборе профессии.

В связи с этим современная система профессиональной ориентации учащихся в общеобразовательных организациях несомненно «нуждается» в дальнейшей оптимизации в:

- совершенствовании профориентационной диагностики как процедуры выявления и измерения направленности личности в том или ином виде профессиональной деятельности;
- усилении дифференцированного подхода к профориентации обучающихся с учетом отсутствия или наличия осознанного или случайного предварительного выбора ими будущей профессии;
- обеспечении преемственности в профориентационной работе с обучающимися с 1 по 11 классы.

Нужен «комплекс мер, обеспечивающих минимально необходимый перечень профориентационных услуг для каждого возрастного уровня обучающихся», которые должны решать не только текущие задачи ориентации на профессии, но и способствовать формированию личности будущего профессионального работника, поддержка в решении экзистенциальных проблем (самопознание, поиск смысла жизни, достижение личной идентичности), развитие временной перспективы, способности к целеполаганию.

Актуальность задачи совершенствования системы профессиональной ориентации требует также разработки и применения системы психолого-педагогического сопровождения, которая, с одной стороны, интегрировала бы диагностику, консультативную работу, тренинги и иные формы работы, и, с другой стороны, включала бы сопровождение всех субъектов: обучающихся, родителей, педагогический коллектив. В отношении содержания данная система должна обеспечить формирование способности к сознательному ответственному выбору, а предметом внимания должна стать фундаментальная способность к проектированию собственного жизненного пути.

Эффективность диагностики и профессиональной ориентации обучающихся организаций среднего образования на наиболее востребованные специальности во многом зависит от системно организованного управления образовательным процессом.

4 Формы и методы проведения диагностики и профессиональной ориентации обучающихся 7-11 классов

Для оценки профессиональной направленности на основе предпочтений человеком различных по характеру видов деятельности используется различные формы и методы с целью изучения личностных качеств, способностей, склонностей, потребностей и интересов обучающегося. Диагностическое исследование позволяет выявить актуальное состояние и степень развития основных параметров профессиональной зрелости личности. Результаты могут использоваться для активизации стремления обучающихся к самопознанию, самосовершенствованию, чтобы при построении своих жизненных и профессиональных планов учащийся в большей мере учитывал свои собственные психические ресурсы.

В зависимости от количества участников различаются следующие формы диагностики и профориентационной ориентации:

- индивидуальные, с конкретным учащимся, например, беседа, консультация, индивидуальная диагностика;
- групповые – работа с группой, например, урок, игра, беседа, групповая диагностика, семинар, тренинг;
- массовые – работа с большим количеством учащихся, например, межшкольные профинформационные мероприятия, как тестирование в режиме он-лайн, презентации образовательных профессиональных организаций, ярмарки, форумы, профессиональные пробы и т.п..

Также выделяют пассивные формы профориентационной работы (просветительское направление): беседы, лекции, просмотр видеофильмов, профконсультации для учащихся, консультации для родителей (педагогами, психологами, профконсультантами), посещение «ярмарок профессий», знакомство с «образовательной картой» города, района, оформление стендов «Твоё профессиональное будущее», выставки творческих работ учащихся.

Выявление интересов личности можно осуществлять на основе специальных анкет, опросников, наблюдения за деятельностью школьника, видеозаписи его поведения на уроках, на переменах с последующим их просмотром и анализом, изучения библиотечных формуляров, бесед с учащимся, его родителями и педагогами-предметниками о предпочитаемых видах деятельности.

Профессиональная диагностика делает вывод о предметной направленности, степени выраженности, глубине и устойчивости познавательных и профессиональных интересов старшеклассника. Данные о склонностях можно получить с помощью такого диагностического приема, как анкетирование. При этом необходимо помнить, что одни и те же интересы и склонности могут соотноситься с разными сферами профессиональной деятельности. Например, склонность к занятиям техникой может найти выражение и в профессии инженера, и в инженерно-педагогическом труде. Поэтому, кроме изучения интересов и склонностей, необходимо выявление

способностей, что позволит сузить круг выбираемых профессий и специализаций.

Для изучения способностей применяются разнообразные приемы: наблюдение, анализ продуктов деятельности, естественный и лабораторный эксперименты, опросники предметные и проективные тесты. Следует отметить, во-первых, что диагностика артистических, музыкальных и художественных способностей требует участия специалистов-экспертов, во-вторых, что диагностика способностей - дело очень тонкое, требующее специальной квалификации психолога [22].

Знания о мире профессий, о том, какие они бывают, где и как их можно приобрести, являются необходимыми, но одних этих знаний недостаточно для успешного выбора будущего профессионального пути.

Для изучения профессиональных намерений старшеклассников могут применяться такие методические приемы, как использование анкет открытого и закрытого типа, беседы, сочинения на тему о выборе профессии.

Приведем примеры основных диагностических методик для изучения профессиональных намерений обучающихся:

Для первичной профдиагностики - интересы, склонности, направленность по типам профессий и видам деятельности:

3. дифференциально-диагностический опросник (ДДО);
4. опросник «Ориентация»;
5. опросник профессиональной готовности (ОПГ);
6. методика «Карта интересов»;
7. анкета «Изучение профессиональных намерений».

Для углубленной профдиагностики:

- опросник профессиональных предпочтений Дж.Холланда (ОПП);
- опросник терминальных ценностей (ОтеЦ);
- личностный опросник Г.Айзенка (ЕРІ);
- направленность личности (общая и профессиональная), жизненные ценности;
- профессионально важные характеристики личности;
- взаимосвязь с общей направленностью и устойчивой склонностью личности к определенной деятельности;
- профессионально важные психофизиологические функции и качества.

Примеры анкетирования:

- Анкета «Ваша будущая профессия. Анкета предназначена для выявления представлений обучающихся о характере и особенностях работы по выбранной (или изучаемой) ими профессии. Данные, полученные в результате анкетирования, позволяют определить полноту представлений об этой профессии, а также наличие в них противоречий, направленность учащихся на определенный характер трудовой деятельности, дают возможность установить степень соответствия представлений школьника о будущей работе и той профессии, которую он выбрал (или изучает).

- Анкета «Я выбираю профессию». Анкета позволяет получить сведения о мотивационных факторах, побудивших учащихся наметить ту или иную профессию или область деятельности.

- Анкета «Моя будущая профессия». Опросник направлен на получение профориентационной информации об учащихся для проведения с ними индивидуальных собеседований; анкета позволяет выявить личностные ожидания обучающихся, связанные с дальнейшей работой по профессии.

- Анкета на оценку профессиональных намерений и планов учащихся. На основе ответов выясняются профессиональные намерения и планы учащихся (собираются они учиться или работать), выбранная профессия, причины сделанного выбора.

- Анкета оптанта. Анкета позволяет сделать вывод о наличии профессионального плана и степени его сформированности, об осознанности выбора профессии.

- Анкета для изучения профессиональных намерений обучающихся (Л. М. Фридман, Т. А. Пушкина, И. Я. Каплунович). Метод позволяет определить готовность к выбору профессии, что характеризуется внутренней осознанностью самого факта выбора и определенностью профессиональных интересов, осведомленностью учащегося и оценкой своих способностей, а также знаниями о том, какие физические и психологические требования к человеку предъявляет избранная профессия.

Под профессиональной направленностью личности понимают одну из существенных ее сторон, выражающуюся в интересах, склонностях, намерениях, идеалах. Профессиональная направленность обуславливает мотивированную и целенаправленную деятельность при подготовке человека к выбору сферы трудовой деятельности и путей профессионального становления. Причинами, тормозящими процесс формирования профессиональной направленности, является отрицательное отношение к труду, слабое знание учебного материала, отсутствие знаний о профессиях, профессиональных интересах, склонностях, идеалах, возможностей поработать по данной профессии и проверить себя.

Для оценки профессиональной направленности на основе предпочтений человеком различных по характеру видов деятельности используется:

- 1) Дифференциально-диагностический опросник (ДДО) Е.А. Климова (модификация А.А. Азбель). Модифицированная А.А. Азбель методика ДДО содержит дополнительный тип профессий, в которых предметом труда выступает сам человек. Каждый тип профессий основывается на определенных профессиональных качествах, которыми должен обладать представитель этой профессии (приложение к методическим рекомендациям).

- 2) Методика оценки склонности к различным сферам профессиональной деятельности (Л.А. Йовайши) используется в условиях индивидуального или группового исследования в целях профессионального самоопределения. Методика содержит перечень положений или вопросов, имеющих два варианта

ответа, которые необходимо оценить в баллах 0, 1, 2, 3 таким образом, чтобы сумма баллов обоих ответов (а, б) каждого вопроса равнялась 3 баллам. Уровень выраженности показателей определяется по стандартным нормам отдельно для представителей мужского и женского пола, по направлениям: А – склонность к работе с людьми, Б – склонность к умственным видам работ, В – склонность к работе на производстве, Г – склонность к эстетике и искусству, Д – склонность к подвижным видам деятельности, Е – склонность к плано-экономическим видам работ.

3) В основу методики *Карта интересов* (А.Е. Голомиток, модификация А.А. Азбель) положен принцип самооценки обучающихся своих интересов к различным видам обучения и деятельности. Методика позволяет уточнить основную направленность профессиональных интересов испытуемого.

Интересы представляют собой важную часть направленности личности, её мотивационной сферы и являются формой проявления потребностей. Профессиональный интерес – избирательная направленность личности на профессию как на социально-психологическую роль.

Методика «Карта интересов» даёт возможность получать в достаточной мере достоверную информацию о наличии и отсутствии определённых интересов, в их сочетании групп интересов, что позволяет на основе этих данных судить о степени готовности обучающихся к самоопределению в различных областях профессиональной деятельности. «Карта интересов» определяет интересы в пределах 29-ти видов деятельности: биология, география, геология, медицина, легкая и пищевая промышленность, физика, химия, техника, электрорадиотехника, металлообработка, деревообработка, строительство, транспорт, авиация и морское (речное) дело, военные специальности, история, литература, журналистика, общественная деятельность, педагогика, право и юриспруденция, сфера обслуживания и торговля, математика, экономика, иностранный язык, изобразительное искусство, сценическое искусство, музыка, физкультура и спорт.

4) Основу методики *изучения профессиональной направленности (определение профессионально ориентированного типа личности)* (Дж. Холланд, модификация А.А. Азбель) составляет разработанная Дж. Холландом психологическая концепция, объединяющая теорию личности с теорией выбора профессии, согласно которой выделяется шесть профессионально ориентированных типов личности:

- 1) реалистический – ориентирован на создание материальных вещей, обслуживание технологических процессов и технических устройств;
- 2) интеллектуальный – на умственный труд;
- 3) социальный – на взаимодействие с социальной средой;
- 4) конвенциональный – на четко структурированную деятельность;
- 5) предпринимательский – на руководство людьми и бизнесом;
- 6) художественный – на творчество.

Тип личности *реалистический или практический*. Люди данного типа обладают низкой чувствительностью, эмоциональной устойчивостью,

стабильностью, слабой ориентацией на социальные нормы. Склонны заниматься конкретными вещами и их использованием, отдают предпочтение занятиям, требующим применения физической силы, ловкости. Ориентированы, в основном, на практический труд, быстрый результат деятельности. В интеллектуальной сфере, в большей степени, преобладают математические способности. Способности к общению с людьми, формулировке и изложению мыслей развиты слабее.

Чаще люди этого типа выбирают профессии, которые предполагают решение конкретных задач, наличие подвижности, настойчивости, связь с техникой. Общение не является ведущим в структуре деятельности, а связано, скорее, с приемом и переработкой информации.

Рекомендуемые профессии: механик, электрик, инженер, водитель.

Тип личности *интеллектуальный*. Люди данного типа отличаются аналитичностью, рационализмом, независимостью, оригинальностью, не склонны ориентироваться на социальные нормы. Обладают достаточно развитыми математическими способностями, хорошей формулировкой и изложением мыслей, склонностью к решению логических, абстрактных задач. Люди этого типа, в основном, предпочитают профессии научно-исследовательского направления: в деятельности которых необходимы творческие способности и нестандартное мышление. Межличностные отношения в структуре деятельности играют незначительную роль.

Рекомендуемые профессии: научные творческие профессии познавательного интеллектуального типа: физик, химик, астроном, математик, биолог, географ, геолог, философ, лингвист.

Тип личности *социальный*. Люди данного типа гуманны, чувствительны, активны, ориентированы на социальные нормы. Способны к переживанию, умению войти и понять эмоциональное состояние другого человека. Обладают хорошими вербальными (словесными) способностями, готовы входить в контакт с людьми (нуждаются в большом количестве контактов), математические способности развиты слабее. В основном люди этого типа ориентированы на труд, главным содержанием которого является взаимодействие с другими людьми, возможность решать задачи, предполагающие анализ поведения и обучения людей, сферы деятельности, требующие постоянного контакта и общения с людьми.

Рекомендуемые профессии: учитель, врач, психолог.

Тип личности *конвенциональный или стандартный*. Люди данного типа практичны, конкретны, не любят отступать от задуманного, обладают хорошей энергией, ориентированы на социальные нормы. Проявляют склонность к миру обозначений, часто переводят предметные свойства окружающего мира в знаковую систему. Отдают предпочтение чётко определённой деятельности, выбирают из окружающей среды цели и задачи, поставленные перед ними обычаями и обществом. В основном выбирают профессии, связанные с канцелярскими и расчётными работами, созданием и оформлением документов, установлением количественных соотношений между числами, системами

условных знаков, направленные на обработку информации, предоставленной в виде цифр, формул, текстов. Сфера общения в таких видах деятельности ограничена и не является ведущей, что вполне устраивает данный тип личности. Коммуникативные и организаторские способности развиты слабо, но обладают достаточно высокими исполнительскими качествами.

Рекомендуемые профессии: бухгалтер, экономист, финансист, товаровед, делопроизводитель, нотариус.

Тип личности *предприимчивый*. Люди данного типа находчивы, практичны, быстро ориентируются в сложной обстановке, склонны к самостоятельному принятию решений, социальной активности, лидерству; имеют тягу к приключениям (возможно авантурным). Обладают достаточно развитыми коммуникативными способностями. Не предрасположены к занятиям, требующим усидчивости, большой и длительной концентрации внимания. Предпочтительной является деятельность, позволяющая проявлять энергию, организаторские способности. Сюда относятся профессии, связанные с руководством, управлением и общением в разных ситуациях с разными людьми, влиянием на убеждения людей.

Рекомендуемые профессии: журналист, репортер, телеоператор, дипломат, менеджер, брокер, а также должности начальника, заведующего, директора.

Тип личности *артистический*. Люди данного типа оригинальны, независимы в принятии решений, редко ориентируются на социальные нормы и одобрение, обладают собственным (часто сложным) взглядом на жизнь, гибкостью и скоростью мышления, высокой эмоциональной чувствительностью. Отношения с окружающими строят, опираясь на свои ощущения, эмоции, воображение, интуицию. Обладают хорошей реакцией, координацией, развитым восприятием. В достаточной степени развиты коммуникативные способности. Профессиональная предрасположенность в наибольшей степени связана с актёрско-сценической, музыкальной, изобразительной деятельностью.

Рекомендуемые профессии: музыкант, художник, писатель, искусствовед, культуролог.

Информационно-справочные просветительские методы

Информационно-справочные просветительские методы подразделяются на профессиограммы, справочную литературу и информационно-поисковые системы.

Профессиограммы представляют собой краткие описания профессий. Как правило, они описывают:

- Характеристики производственных процессов
- Характеристики профессиональных задач
- Медико-физиологические и санитарные характеристики условий труда, включающие списки показаний и противопоказаний
- Требования профессий к индивидуальным особенностям людей

Однако проблема с профессиограммами состоит в том, что обычно они не оказывают должного эффекта на школьников, и подходят, в большей степени, для взрослых людей. Поэтому для профориентации молодёжи чаще используются другие методики.

Справочная литература – это специальные издания, в которых в более краткой и понятной, нежели в профессиограммах, форме даются характеристики профессий. Но такую литературу следует использовать только в том случае, если есть уверенность в достоверности представленной в ней информации.

Информационно-поисковые системы (ИПС) позволяют оптимизировать поиск профессий, учебных заведений и мест работы.

ИПС подразделяются на:

- Ручные ИПС: всевозможные бланки, карточки и т.п.
- Компьютерные ИПС: электронные базы данных
- Профессиональную агитацию и рекламу
- Экскурсии в учебные заведения и на предприятия
- Встречи с профессиональными специалистами по конкретным

профессиям

- Просветительские и познавательные лекции на тему проблем самоопределения

- Профессиональные занятия в школах
- Обучающие фильмы
- Предоставление информации посредством СМИ
- «Ярмарки» профессий

Методы профессиональной психодиагностики состоят из специальных тестов, целью которых является определение профессиональных интересов людей, а также диагностика их личностных характеристик, способностей и мотивов.

К представленным методам относятся:

- Интервью закрытого типа, предполагающие ответы на конкретные вопросы.

- Интервью открытого типа, предполагающие ответы на вопросы, беседы на отвлечённые темы.

- Глубинные интервью, позволяющие максимально разобраться в личностных особенностях.

- Опросники на профессиональную мотивацию – считаются намного эффективнее, чем простое определение способностей.

- Опросники на профессиональные способности – применяются, как правило, при работе с профессиями с особыми трудовыми условиями.

- Личностные опросники.

- Проективные личностные тесты – используются в качестве дополняющих к личностным опросникам.

- Наблюдение – является одним из базовых методов психологической работы, т.к. позволяет установить чёткие параметры и способы реализации, зафиксировать и интерпретировать результаты и т.д.
- Сбор косвенных данных – опрос знакомых, друзей, родных, педагогов и т.д.
- Психофизиологические обследования – как и опросники на профессиональные способности, используются для профессий с особенными трудовыми условиями.
- Профессиональные пробы – применяются очень редко, т.к. подразумевают серьёзные финансовые затраты на создание особых условий для проверки.
- Наблюдение и изучение в трудовом процессе.
- Специальные тренажёры – методы, позволяющие человеку применить на практике полученные знания и отработать навыки, а также изучить готовность человека к освоению новых профессиональных действий.
- Медицинское обследование – метод, который используется, если профессией предъявляются повышенные требования к здоровью

Помимо вышеперечисленных методов профессиональной психодиагностики, используются и так называемые активные методы. Например, тренинги психологической и социально-психологической направленности, которые развивают коммуникативные навыки и способность к самостоятельному принятию решений; профориентационные игры, положительно воздействующие на развитие качеств, важных с профессиональной точки зрения, и мотивирующие людей на развитие новых способностей и повышение образования.

Также на сегодняшний день ведут деятельность частные специалисты и целые организации, которые оказывают помощь в выборе профессии и принятии решения по получению соответствующего образования. Консультанты, применяя особые технологии, помогают своим клиентам сделать выбор, поставить цели и досконально расписать план действий по их достижению. Старшеклассники и другие люди, перед которыми стоит вопрос выбора профессии, могут рассчитывать на то, что смогут найти самые оптимальные условия для диагностики своих способностей, предрасположенностей и качеств, а также на исключительно индивидуальный подход, который позволит разработать наиболее эффективный путь профессионального выбора и самореализации.

Из всего вышеизложенного можно сделать вывод, что спектр методов профориентации достаточно обширен, однако продуктивность их применения зависит, главным образом, от самих людей, для которых они используются. На результативность методов профориентации будет воздействовать и возраст и потребности людей, ведь трудности с выбором профессии могут быть разрешены только с учётом этих и других им подобных личностных характеристик.

Также важно понимать, что в одной ситуации лучший результат будет получен после получения конкретно справочной информации, в другой – психологическая поддержка, в третьей – участие в играх и тренингах и т.д. По этой причине, пожалуй, самым эффективным способом профессиональной ориентации будет использование этих методов в комплексе.

Методика выявления индивидуальных особенностей в психическом развитии личности, необходимых для решения профориентационных задач.

Перечень критериев, показателей и методик изучения готовности старшеклассников к профессиональному самоопределению

<i>Критерии</i>	<i>Показатели</i>	<i>Методики изучения</i>
<p>Компетенции профессионального самоопределения:</p> <ul style="list-style-type: none"> - адаптивные компетенции; - социально-трудовые компетенции; - интеллектуальные компетенции; - поли-социокультурные компетенции <p>Социально-личностные /психолого-педагогические компетенции: коммуникативные, организаторские, ценностно-смысловые, эмоциональные, аутопсихологически</p> <p>- ИКТ (информационно-коммуникационные технологии) компетенции</p>	<p>- уровень сформированности социально-ценностных мотивов (долга, ответственности, достижения успеха, стремления к непрерывному образованию и самообразованию);</p> <p>- <i>уровень развития и сформированности социальных и эмоциональных способностей</i> (способность принимать решения, способность работать в команде; принимать мнения других; сотрудничать в различных социальных и профессиональных группах; тактично отстаивать свою точку зрения; готовность к трудовой деятельности; к проектированию личностного плана; к использованию информационно-коммуникационных технологий и критическому суждению</p>	<p>Опросник приспособленности Х. Белла (авторы адаптации А.А. Рукавишников и М.В. Соколова);</p> <p>Трудовые ценностные ориентации старшекласников (Е.Н. Павлютенков);</p> <p>«ШТУР» - выявление уровня развития умственных способностей, Е.А. Климова;</p> <p>ОПГШ Йовайша и Голланда;</p> <p>«Карта интересов» А.Е. Голомштока;</p> <p>ПМК «Профиль» и «Профкарта»;</p> <p>Профориентационные игры;</p> <p>Тест «Осознанность жизненных целей»;</p> <p>«Опросник профессиональных предпочтений Л.Г. Кабардовой»;</p> <p>Опросник по схеме построения личной профессиональной перспективы (ЛПП);</p> <p>«Теппинг-тест» Е.П. Ильина (Изучение силы нервной системы относительно возбуждения, характеристик работоспособности);</p>

	<p>в отношении информации, распространяемой массмедийными средствами и рекламой; к постоянному расширению и углублению функциональной грамотности); - уровень освоения социальных ролей и позиций</p>	<p>КОС; диагностика локуса контроля; Анкета «ВОЛ» А.А. Хохлова (волевая организация личности); анкета, опрос, наблюдение</p>
--	---	--

Рассмотрим тесты по блокам.

Блок «Направленность личности» включает в себя следующие тесты:

- ***Дифференциально-диагностический опросник на 20 вопросов.*** Цель: определение склонности человека к работе в различных типах деятельности. Автор Е. А. Климов. Рекомендуются для учащихся 6-7-х классов. В основу опросника положена идея о делении всех существующих профессий на 5 типов по признаку предмета или объекта, с которым взаимодействует человек в процессе труда: человек-природа, человек-техника, человек-человек, человек-знаковая система, человек-художественный образ. По окончании тестирования на экран автоматически выводятся результаты, которые отображаются в виде диаграммы. На диаграмме наглядно отображена степень склонности испытуемого к различным профессиональным сферам.

- ***Дифференциально-диагностический опросник на 30 вопросов.*** Цель: изучение индивидуальных особенностей, склонностей к различным типам профессиональных занятий. Автор Е. А. Климов. Рекомендуются для учащихся 7-9-х классов. Включает в себя 30 вопросов. Результаты тестирования выводятся на экран в виде диаграммы, которая отображает степень склонности испытуемого к различным профессиональным сферам.

- ***Карта интересов на 120 вопросов.*** Цель: выявление индивидуальных особенностей профессиональных интересов учащихся. Модификация методики А. Е. Голомштока. Предназначена для учащихся 8-9-х классов. Опросник включает в себя 120 вопросов, которые распределяются в пределах 15-ти видов деятельности: математика, химия, биология и сельское хозяйство, геология и география, техника, радиотехника, журналистика и филология, право, история, педагогика, медицина, сфера бытовых услуг, военное дело и спорт, сценическое искусство, изобразительное искусство. Результаты тестирования – числовые значения и диаграммы, отражающие интересы и склонности испытуемого к указанным областям деятельности.

- ***Карта интересов на 174 вопроса.*** Цель: выявление индивидуальных особенностей профессиональных интересов испытуемых. Автор А. Е.

Голомшток (модификация методики). Предназначена для учащихся 9-11-х классов. Допускается применение методики и для взрослых до 35 лет. Опросник включает 174 вопроса, которые распределяются в пределах 29 видов деятельности: биология, география, геология, медицина, легкая и пищевая промышленность, физика, химия, техника, электрорадиотехника, металлообработка, деревообработка, строительство, транспорт, авиация и морское дело, военные специалисты, история, литература, журналистика, общественная деятельность, педагогика, право и юриспруденция, сфера обслуживания и торговля, математика, экономика, иностранный язык, изобразительное искусство, сценическое искусство, музыка, физкультура и спорт. По окончании тестирования выдаются результаты – количество баллов (от 0 до 100), набранных по каждой области деятельности, и диаграммы, отображающие преобладание интересов и склонностей испытуемого к различным областям деятельности.

- **Тест Д. Голланда.** Цель: выявление типа профессиональной направленности и профессионального развития личности. Автор Джон Голланд. Рекомендуются применять с 14-ти лет. В основу методики положена оценка профессионального личностного типа. Голланд выделял 6 типов: реалистический, интеллектуальный, социальный, предприимчивый, артистичный. Результаты тестирования представлены в виде диаграммы, отображающей преобладание типов профессиональной направленности и профессионального развития личности.

- **Методика «Коммуникативные и организаторские склонности».** Цель: изучение коммуникативных и организаторских склонностей, оценивается уровень этих склонностей – очень высокий, высокий, средний, ниже среднего, низкий. Авторы В. Синявский и Б. А. Федоришин. Методика базируется на принципе отражения и оценки испытуемым некоторых особенностей своего поведения в различных ситуациях.

- **Опросник профессиональной готовности.** Цель: получение информации о наличии, взаимном сочетании и эмоциональном подкреплении у испытуемого профессионально ориентированных умений и навыков. Автор Л. Н. Кабардова. Опросник предназначен для учащихся 9-11-х классов. Включает 50 высказываний, основанных на самооценке учащимися своих возможностей в реализации умений (учебных, трудовых, социальных, творческих и т. д.), пережитого в личном опыте эмоционального отношения. По окончании тестирования на экран автоматически выводятся результаты в виде 5-ти диаграмм, отражающих умение, отношение и желание испытуемых в каждой из профессиональных сфер: «человек-природа», «человек-техника», «человек-человек», «человек-знаковая система», «человек-художественный образ».

- **Ориентировочная анкета.** Цель: изучение личной, коллективной, деловой направленности личности учащихся. Авторы В. Смекал и М. Кучер. Предназначена для учащихся 10-11-х классов и людей более старшего возраста. Результаты тестирования отображают степень направленности испытуемого на

себя, на взаимодействие и на задачу – в баллах и словесно: высокая степень, выше среднего, средняя, ниже среднего, низкая.

- **Методика мотивации потребности общения.** Цель: изучение мнения, интересов и самооценок молодежи; позволяет шкалировать потребность в общении. Авторы М. Ю. Орлов, В. И. Шкуркин, Л. П. Орлов. Результаты тестирования выводятся в виде диаграммы, отражающей уровень потребности общения – низкий уровень, ниже среднего, средний, выше среднего или высший. Также приводится расшифровка полученных результатов.

- **Методика «Художественно-эстетическая потребность».** Цель: определение степени выраженности художественно-эстетической потребности. Автор модификации Аванесов В. С. По окончании тестирования на экран автоматически выводится результат в виде диаграммы, отображающей степень выраженности художественно-эстетической потребности в баллах от 0 до 32.

- **Методика «Профессиональная идентичность».** Цель: определение степени выраженности статуса профессиональной идентичности. Автор А. А. Азбель. Методика помогает учащимся определить, на какой из «ступеней» профессионального самоопределения они находятся, а заодно задуматься над своим отношением к проблемам своего профессионального выбора. Используется для выявления неопределенного, навязанного, сформированного состояния профессионального развития или кризиса выбора (моратория).

- **Методика «Семь качеств личности».** Цель: определить насколько ярко выражены качества личности, как они связаны с выбором профессии. В основу опросника положен фрагмент «Методики многофакторного исследования личности Р. Кеттела», модификация А. Г. Грецова. Используется для определения качеств личности по семи шкалам: «Замкнутость – общительность», «Эмоциональная неустойчивость – устойчивость», «Склонность к подчинению – к доминированию», «Сдержанность – экспрессивность», «Робость – смелость», «Доверчивость – подозрительность», «Уверенность в себе – тревожность».

- **Методика «Изучение мотивационно-потребностной сферы личности».** Цель: изучение строения мотивационно-потребностной сферы (МПС) учащихся (студентов) методом тестирования. Результаты предназначены для преподавателей, воспитателей, кураторов (мастеров) учебных (академических) групп, социальных педагогов, педагогов-психологов. Оценивается значимость и устанавливается иерархическая соподчиненность 17-ти потребностей: в физическом совершенствовании; духовном совершенствовании; трудовой деятельности; дружбе; в эмоциональной близости; уважении и поддержке со стороны взрослых; уважении и поддержке со стороны родителей; уважении и поддержке со стороны сверстников; развлечениях; комфорте; познании; лидерстве; противоположном поле; оказании помощи окружающим людям; достижениях; автономии; престиже.

Блок «Свойства личности» составляют методики:

- **Личностный опросник А. С. Будасси.** Цель: диагностика самооценки личности. Автор А. С. Будасси. Испытуемому предлагается перечень качеств,

из которых надо выбрать список качеств, характеризующих положительные и отрицательные личностные свойства. По окончании тестирования на экран автоматически выводится результат, выражающий уровень самооценки испытуемого: адекватная самооценка, завышенная, заниженная.

- **Опросник «Оценка самочувствия, активности и настроения».** Цель: оценка самочувствия, активности и настроения испытуемого в момент проведения тестирования. Авторы В. А. Доскин, Н. А. Лаврентьева, В. Б. Шарай, М. П. Шарай. Опросник предназначен для любого возраста. Включает в себя 30 признаков, отражающих исследуемые особенности психоэмоционального состояния, которые предлагается оценить по отношению к своему состоянию в момент проведения тестирования по 7-балльной шкале. По окончании тестирования на экран автоматически выводятся результаты, которые представлены в виде диаграммы, отражающей оценку настроения, самочувствия и активности по 7-балльной шкале.

- **Опросник Айзенка.** Цель: определение преобладающего типа темперамента, его выраженности; определение характеристик по шкалам: эмоциональной устойчивости – нейротизма, экстраверсии – интроверсии, лжи (искренности). Авторы Г. Айзенк, С. Айзенк. Опросник предназначен для любого возраста, включает 57 вопросов: 24 – по шкале экстраверсии, 24 – по шкале нейротизма и 9 – по шкале лжи. Результаты тестирования выводятся в виде шкалы, на которой отмечен тип темперамента испытуемого: флегматик, сангвиник, меланхолик или холерик. Также приводится количество баллов, набранных по шкалам лжи (от 0 до 9) и экстраверсии, нейротизма (от 0 до 24), расшифровка результатов тестирования.

- **Личностный опросник «Адаптивность».** Цель: глубокое изучение личностных качеств, выработка рекомендаций по профессиональному предназначению. Авторы А. Г. Маклаков, С. В. Чермянин. Опросник содержит 165 вопросов и имеет следующие шкалы: достоверность, нервно-психическая устойчивость, коммуникативные способности, моральная нормативность, личностный адаптивный потенциал. Результаты тестирования содержат диаграмму, отображающую количественную оценку по 5-ти шкалам, описание и интерпретацию шкал опросника.

- **Тест Шмишека** (детский вариант). Цель: определение выраженности отдельных патологических черт характера. Автор Н. Шмишек. Тест содержит 88 вопросов, определяет 10 типов акцентуации личности: экзальтированная, дистимичная, возбудимая, демонстративная, циклотимическая, тревожная, педантичная, эмотивная, застревающая, гипертимическая. По окончании тестирования на экран автоматически выводится результат в виде диаграммы, на которой наглядно отображена степень выраженности (от 0 до 20 баллов) у испытуемого различных типов акцентуации личности.

- **Типология личности (тест Юнга).** Цель: выявление типа личности – интроверсии, амбиверсии и экстраверсии. По окончании тестирования на экран автоматически выводятся результаты в виде диаграммы, отражающей степень выраженности какого-либо типа личности по 100-балльной шкале

- **Формула темперамента (А. Белов).** Цель: оценка темперамента тестируемого – сангвинический, холерический, флегматический, меланхолический. Методика позволяет выявить степень выраженности каждого типа темперамента в процентном соотношении индивидуально для каждого испытуемого. По окончании тестирования на экран выводятся диаграмма, отражающая степень выраженности какого-либо темперамента по 100-балльной шкале.

Блок «Когнитивная сфера личности» включает в себя следующие тесты:

- **Методика «Логика связей».** Цель: выявление того, в какой мере испытуемым доступно понимание абстрагированных типов связей между отдельными понятиями, а также распространение этого понимания на другие конкретные примеры. Кроме того, методика позволяет выяснить способность испытуемых логически мыслить, уметь различать типы связей, критически соотносить их между собой.

- **Тест Равена.** Цель: изучение логичности мышления. Тест состоит из 60 таблиц (5 серий). В каждой серии таблиц содержатся задания нарастающей трудности. В то же время характерно и усложнение типа заданий от серии к серии. По окончании тестирования на экран автоматически выводятся результаты - количество набранных баллов.

- **Тест Мюнстерберга.** Целью методики является диагностика избирательности внимания. Среди буквенного текста необходимо найти слова, содержащие 5 букв и более. Оценивается количество найденных слов и количество ошибок. Время работы – 2 минуты. По окончании тестирования на экран выводятся результат, характеризующий показатель избирательности внимания.

- **Методика «Память на числа».** Цель: оценка объема и точности кратковременной зрительной памяти. Испытуемому предоставляется 12 двузначных чисел на 20 сек. Оценка кратковременной зрительной памяти производится по количеству правильно воспроизведенных чисел.

- **Опросник типа мышления.** Цель: определение ведущего типа мышления учащихся – предметно-действенного; абстрактно-символического; словесно-логического; наглядно-образного; креативности. Методика позволяет испытуемому соотнести свой ведущий тип мышления с выбранным видом деятельности или профилем обучения. Методика предназначена для подростков 14-17 лет. По окончании тестирования на экран автоматически выводятся результаты по шкалам, определяющим тип мышления (от 0 до 8 баллов).

- **Тест технического мышления (Беннета)** служит для оценки технического мышления, умения читать чертежи, разбираться в схемах и работе технических устройств, решать физико-технические задачи. Предназначен для определения технических способностей у детей подросткового, юношеского возраста и взрослых. Содержит 70 заданий, требующих решения технических задач. В каждом задании испытуемые должны выбирать правильный ответ из трех вариантов. Длительность теста 25

минут. Каждый правильный ответ оценивается одним баллом. Уровень технических способностей имеет пять градаций: высокий, выше среднего, средний, ниже среднего, низкий.

В профориентации находит применение практически весь арсенал средств психологической диагностики. Существует также особая группа методик, которые были разработаны специально для профориентационной работы. Это методики для изучения интересов и склонностей, методики для оценки профессиональной направленности, тесты профессиональных способностей. Многие методики применяются в компьютерных версиях, часто объединяемые в тестовые батареи. Известны оригинальные разработки, например, диагностический комплекс «Профориентатор», созданный Центром тестирования и развития «Гуманитарные технологии» РФ. Комплекс включает три блока шкал: блок интересов (8 шкал), блок способностей (7 шкал) и блок личностных качеств (4 шкалы «большой пятерки»).

Диагностика профессиональной направленности в профессиональной диагностике занимает особое место. Под профессиональной направленностью понимается совокупность мотивационных образований – интересов, потребностей, склонностей, стремлений, намерений, связанных с профессиональной деятельностью человека. Профессиональная направленность оказывает влияние на выбор профессии, стремление работать по ней и удовлетворенность профессиональной деятельностью. Профессии лучше всего выбирать исходя из устойчивых интересов и склонностей.

Диагностика направленности считается приоритетной по отношению к диагностике профессиональной направленности, поскольку полагается, что способности формируются в ходе самой профессиональной деятельности.

Чтобы определить сформированность профессиональных планов, обычно используется анкетирование или беседа, включающие открытые вопросы о том, выбрана ли профессия, что повлияло на выбор, обоснован ли он знаниями профессии, соответствует ли она интересам и способностям, состоянию здоровья, как его окружение относится к этому выбору и т.п.

Для изучения профессиональной направленности – интересов, склонностей, мотивов выбора профессии оптантов - используются «Карта интересов», «Дифференциально-диагностический опросник» (ДДО), опросник профессиональной готовности (ОПГ), опросник Дж. Голланда и другие методики. В основу большинства методик положены классификация (типологии) профессий. Сравнение баллов, полученных по шкалам разных типов, позволяет определять преобладающий тип или типы направленности на группы профессий. О профессиональной направленности можно делать выводы и на основе результатов других методов: наблюдения за деятельностью школьника, изучения библиотечных формуляров, беседы с учащимся, его родителями и педагогами-предметниками о предпочитаемых видах деятельности, сочинения на тему о выборе профессии.

Приведем примеры двух широко используемых на практике опросников.

Анкета «Ориентация» И.Л.Соломина выявляет профессиональные склонности и представления о своих профессиональных способностях. Методика используется в случае затруднений при выборе профессии для обучения или переобучения. Анкета состоит из двух частей: «Я хочу» и «Я могу».

Первая (основная) часть анкеты предназначена для определения сферы профессиональных склонностей, интересов, предпочтений, стремлений, ее результаты используются в процессе профориентации для определения наиболее привлекательных видов профессиональной деятельности. Вторая часть используется с целью изучения представлений клиента о своих профессиональных способностях. Эту часть методики можно применять для уточнения данных о профессиональных склонностях клиента и определения степени соответствия между предпочитаемыми профессиями и тем, какие с его точки зрения виды профессиональной деятельности он может выполнять.

Опросник профессиональной направленности личности Дж. Голланда создан на основе опросника SDF (Self-Directed Search – Опросник интересов для самотестирования). SDF содержит несколько разделов, вопросы которых касаются мечтаний о будущих профессиях, склонностей, интересов, имеющихся навыков и умений. В одном из разделов предлагается список профессий, сгруппированных в шесть блоков, соответствующих типам профессиональной среды. Участвующий в тестировании должен отметить, какие профессии его привлекают, а какие нет. Этот фрагмент методики положен в основу краткой версии теста профессиональных предпочтений Дж. Голланда. По результатам обследования выводится трехбуквенный суммарный код – формула профессионального типа, который используется для определения наиболее подходящих профессий и области профессионального обучения. По формуле профессионального типа можно подбирать профессии по справочникам, где каждой из представленных в них профессии также присвоен трехбуквенный код по степени выраженности преобладающих в ней компонентов профессиональных сред. Например, профессия библиотекаря кодируется формулой САИ (социальный, артистический, исследовательский).

Психологическая диагностика профессиональных способностей. Одни и те же интересы и склонности могут соотноситься с разными сферами профессиональной деятельности. Выявление способностей позволяет сузить круг выбираемых профессий. Оценка общих познавательных способностей позволяет оценить то, насколько легко человек будет осваивать профессию. Для диагностики общих способностей используются тесты интеллекта, которые позволяют оценивать общий уровень интеллектуального развития и его структуру, соотносимую со структурой профессиональных способностей.

Школьный тест умственного развития [32]. Предназначен для учащихся 7–10 классов. Тест состоит из восьми субтестов: два субтеста осведомленности, аналогии, классификации, обобщения, числовые ряды и два субтеста на пространственные представления. Анализ успешности выполнения отдельных субтестов позволят выявить специфику умственного развития

учащегося, его индивидуальную структуру. Особенности теста, задания которого были созданы на материале разных учебных циклов (общественно-гуманитарном, естественнонаучном, физико-математическом), наличие заданий невербального характера позволяет выявлять предпочтения при работе с определенным содержанием. Это может служить показателем определенных интересов и склонностей, например, если ученик успешнее всего справился с заданиями, составленными с использованием понятий общественно-гуманитарного цикла, можно предполагать наличие у него интересов (склонности) к данной области знаний. Общий балл теста (исчисляется в процентах) дает представление об умственном развитии школьника.

Тест структуры интеллекта Р Амтхауэра (ИСТ) создавался как профориентационный (тест профессиональных способностей). Девять субтестов ИСТ направлены на диагностику основных компонентов интеллекта: вербального, счетно-математического, пространственного, мнемического. ИСТ применяется начиная с 12 лет. Известны несколько версий адаптации методики в нашей стране. В 2002 году вышла версия Л.А. Ясюковой. Использование теста позволяет оценивать способности к естественным, общественным, математическим, техническим наукам, предпринимательству, отдельным профессиям, прогнозировать успешность обучения и профессиональной деятельности.

Тест общих профессиональных способностей (General Aptitude Test Battery), разработан в США для профессиональной ориентации, профподбора и профотбора. Тестовая батарея состоит из 12 субтестов, измеряющих 9 способностей. Диагностируется уровень общих умственных способностей, вербальные и числовые способности, пространственное восприятие, восприятие формы, скорость восприятия клерка и моторная координация. Ручная ловкость и пальцевая моторика оцениваются с помощью специального приспособления. По результатам тестирования строится профиль, отражающий индивидуализированную структуру способностей на момент тестирования. Этот профиль может сравниваться с профилями, характерными для достигших успеха профессионалов. На основе сопоставления делаются выводы о рекомендуемых для претендента специальностях.

В практике профессиональной психодиагностики также находят широкое применение личностные опросники: Индикатор типов личности Майерс-Бриггс (МВТИ) или упрощенного варианта опросника Кейрси, Личностный опросник Г.Айзенка, 16-факторный личностный опросник Р.Кеттелла, Стандартизированный метод исследования личности Л.Н.Собчик (СМИЛ), Калифорнийский личностный опросник (СРЛ) и другие методики.

Программа проведения психодиагностического обследования может различаться по степени глубины. В зависимости от продолжительности, содержания получаемой информации, степени ее надежности и достоверности. Соломин И.Л. различает три уровня психологической диагностики: экспресс-диагностику, углубленную и глубинную диагностику.

Экспресс-диагностика позволяет оперативно получать информацию о профессиональных интересах и склонностях, а также общих способностях. Эти сведения используются для выбора направления профессионального обучения и для выявления лиц, нуждающихся в более серьезной и продолжительной работе. Для оценки профпригодности и профотбора методики экспресс-диагностики не используются.

Конкретный набор методик может включать в себя опросники профнаправленности (например, анкету «Ориентация», опросник профессиональной направленности личности Дж. Голланда, личностные опросники и экспресс-методики для оценки общих интеллектуальных способностей (например, тест Вандерлика).

Углубленная диагностика используется для прогнозирования затруднений в обучении, трудоустройстве и профессиональной деятельности, оценки профессиональной пригодности к различным типам и классам профессий, выявление противопоказаний к конкретным профессиям, а также, а также оценки нервно-психического состояния клиента и выявление скрытых психологических отклонений. К этой группе относятся ряд тестов интеллекта (например, тест структуры интеллекта Амтхауэра (IST), многошкальные личностные опросники. Углубленная диагностика используется при слабой выраженности или недостаточной дифференцированности интересов и склонностей, несогласованности склонностей и способностями, выборе профессии с повышенными требованиями или случаях затруднений в общении с клиентом.

Глубинная диагностика основана на использовании проективных и психосемантических методов и предназначена для выявления скрытых или скрываемых мотивов, отношений, структуры сознания и бессознательных переживаний.

Рекомендуем инструмент глубокого развития потенциала учащихся - систему HighSchool для учащихся 10-11-х классов (например, физико-математическая, биохимическая, экономическая, гуманитарная, лингвистическая направленность).

Компьютерные диагностические методики – это методики, с помощью которых осуществляется автоматизированное исследование с формированием индивидуального психодиагностического заключения. Данные методики изначально ориентированы на возможности современной вычислительной техники и без компьютера не могут быть проведены.

Разработку компьютерных диагностических методик осуществляют крупные профориентационные центры, например, Международный центр образования «EDTECH-KZ», Центр профориентационного тестирования и консультирования «Нур Бағдар», Комплексное профориентационное тестирование ТОО «Qazproftec», который был разработан в рамках Проекта «Единая информационная система профориентации, анализа и прогнозирования потребности специальностей», Центр тестирования и развития «Гуманитарные технологии», Ярославский центр профориентации

«Ресурс», Институт практической психологии «Иматон» и другие. Их разработки лицензированы, защищены кодом активации, при необходимости выпускается обновление содержания. Для всех компьютерных методик существуют особые требования к программному обеспечению персонального компьютера, к аппаратной конфигурации (объем оперативной памяти, наличие звуковой карты и т.п.), которые необходимо учитывать при выборе компьютерных диагностических методик для закупки.

Применение компьютерных диагностических методик дает возможность быстро и качественно выполнять математическую обработку полученных данных, применять более сложные методы обработки информации, чем при бланковом тестировании, наглядно представлять результаты, создавать базы данных по результатам диагностики, значительно облегчает качественный анализ.

Диагносту нужно помнить, что данные, получаемые в результате применения любых диагностических методик, не могут служить основанием для категорических выводов. Любая методика – это лишь вспомогательный инструмент, позволяющий получить информацию об обследуемом, которая в дальнейшем нуждается в анализе и уточнении, а результаты диагностических методик – это отправная точка для выстраивания дальнейшей профориентационной работы с обследуемым.

Таким образом, спектр методик и методов профессиональной диагностики весьма широк и разнообразен. Это связано с многоаспектностью самого явления профессиональной ориентации и самоопределения личности, основными показателями которого являются уровень готовности осуществить осознанный профессиональный выбор, профессиональная направленность, интересы, склонности, способности и т.д.

Заключение

В современных динамичных социально-экономических условиях растет спрос на профессионально ориентированных выпускников общеобразовательных организаций образования, которые обладают высоким уровнем адаптивных, социально-трудовых, интеллектуальных, психолого-педагогических и информационно-коммуникационных компетенций. Они, как одни из разновидностей ключевых образовательных компетенций, формируются через профессиональное самоопределение.

Профессиональная ориентация и профессиональное самоопределение должны стать важнейшими условиями обладания компетенциями, необходимыми для реализации парадигмы «образования через всю жизнь», для формирования объективной социальной установки школьников на вхождение в современный рынок труда.

Анализ зарубежного опыта профориентационной деятельности представляется особенно интересным в аспекте выявления ключевых позитивных наработок в данной сфере и дальнейшего их эффективного использования в отечественной системе профессиональной подготовки обучающихся.

В зарубежных странах эта работа носит системный характер, который выражается в государственном регулировании, в четком определении продолжительности профориентации и форм и методов ее проведения, а также в разработанных квалификационных требованиях к специалистам в этой области. Система профориентации имеет длительный и планомерный опыт развития, который базируется на постоянно совершенствующейся с учетом экономических, политических и социальных потребностей общества фундаментальной теоретико-методологической базе.

В Казахстане в настоящее время необходимо уметь грамотно внедрять достижения современных технологий в процесс профессиональной ориентации молодежи, что позволит формировать единую базу данных, содержащую основные сведения о востребованных профессиях. Именно в этом направлении важно развивать государственную политику в сфере профессионального ориентирования молодежи.

Система профориентации должна быть едина и систематична, строиться на научно-методической базе, которая объединит систему основных подходов, таких как информационный, диагностический и консультативный. Для разработки данной системы важно использовать отечественный опыт лучших практик и удачный опыт зарубежных стран.

Такая система профориентации поможет не только обучающимся, но и молодым специалистам осознано и объективно выбрать профессию, которая позволит реализовать их потенциал в ходе трудовой деятельности.

Список использованной литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» (5 октября 2018 года).
2. Аналитическая справка по итогам проведения профдиагностики среди учащихся 11-х классов школ города Алматы KASIPTEST.
3. Ранняя профессиональная ориентация школьников в условиях обновленного содержания среднего образования. Методическое пособие. Методическое пособие. Астана 2014, 45с.
4. Г.З. Адильгазинов, Е.И. Барабанова, А. Жакупов. Об итогах диагностики профессиональной направленности учащихся 9-х классов школ г. Астаны. Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». № 4(92)/2018 с.15-235.
5. Диагностика профессионального самоопределения: учеб.-метод. пособие / сост. Я.С. Сунцова. – Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2009. - 112 с
6. <file:///F:/Профориентация%2030.01/вспом/Механизм%20проф/Профориентация/БЕРДН%20система-professionalnoy-orientatsii-v-germanii.pdf>
7. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» 5 октября 2018 года. http://adilet.zan.kz/rus/docs/K18002018_1
8. Бейсембаев Г.Б. Перезагрузка профориентационной работы в системе среднего образования Республики Казахстан // Методика проведения профориентационной работы по системе «Kasiptik bagdar» для учащихся довузовской подготовки международного центра образования «Edtech». – Алматы, 2016.
9. Адильгазинов Г.З., Барабанова Е.И. Комплекс профориентационного тестирования для старшеклассников ПРОФ-выбор: Методические рекомендации. – Астана, 2018. – 18с.
10. Отчет по результатам диагностики профессиональной ориентации выпускников 9-х и 11-х классов общеобразовательных школ города Астаны. - «Qazproftec», 2018.
11. Сазонов А. Д. Профессиональная ориентация учащихся / А.Д.Сазонова – М.: Просвещение, 1988. – 223 с.
12. Вахрушева И.Г., Шакирова Д.М. Профилизация обучения: диагностика и формирование профессиональных интересов учащейся молодежи: учеб.метод. пособие. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 204 с.
13. Гуревич К.М. Психологическая диагностика. – М., 1993.
14. Леонтьев А.Н., Лурия А.Р., Смирнов А.А. О диагностических методах психологического исследования школьников. – М., 1969.
15. Бейсембаев Г.Б. Технология профориентационной работы в Республике Казахстан. Ученые записки СПбГИПСР. Выпуск 1. Том 23. 2015

16. Критерии профессиональной готовности учащихся [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://edu.resurs.kz/metod/kriterii-professionalnoy-gotovnosti-uchaschihsya>.
17. Климов Е.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. – М.: Знание, 1983. – 96 с
10. Дементьев И.В. Профорентация: зарубежный опыт [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/18837/1/Профорентация%20зарубежный%20опыт.pdf>.
11. Жилбаев Ж.О. Профессиональное самоопределение учащихся в условиях ресурсного центра и социального партнерства: монография / Караганда: Изд. КарГТУ, 2015 г.
12. Гузанов Б. Н. Формирование профессиональных намерений старшеклассников в ресурсном центре на основе социального партнерства / Б. Н. Гузанов, Б. К. Утемуратова // В мире научных открытий. – 2014. – № 7 (55). – С. 7-31.
13. Утемуратова Б.К. Журнал «Man in India». Formation Model Professional Competence in Students (Формирование модели профессиональных компетенций у обучающихся). Author: Utemuratova B.K., Goting V.V., Udartseva S.M., Erahtina I.I. and Smirnova G.M. Volume: No.97 (2017) Issue No.:2 (2017). Pages: 769-773. Show/Hide Abstract.
14. Отечественный и зарубежный опыт профессиональной ориентации школьников//Аккредитация в образовании [Электронный ресурс]. URL: http://www.akvobr.ru/opyt_proforientacii_shkolnikov.html
15. Гриншпун, С. С. Профессиональная ориентация школьников в США / С. С. Гриншпун // Педагогика. – 2005. – № 9. – С.65.
16. Гриншпун, С. С. Организация профорientации школьников в Великобритании / С. С. Гриншпун // Педагогика. – 2005. – №7. – С. 100.

10 ВОСТРЕБОВАННЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

Инженеры.

Самые востребованные на сегодняшний день – строители, специалисты в области транспорта, технологических машин и техники, а также машиностроители

За ними следуют металлурги, энергетики, работники в области нефти и газа, вычислительной техники, радиотехники, электроники и телекоммуникаций, а также технологии и конструировании изделий легкой промышленности. И затем идут специалисты в области горного дела, автоматизации и управления, приборостроения и теплоэнергетики.

На данный момент возникает острая нехватка профессиональных инженеров, технических специалистов и руководителей среднего звена на производстве. Особенно будет цениться сочетание технического и экономического или юридического образования, знание английского или любого европейского языка. Востребованность инженеров-маркетологов и менеджеров растет во всех отраслях промышленности.

IT-специалисты и разработчики компьютерного аппаратного обеспечения. Программист – это специалист, занимающийся написанием программ и поддерживающий его работоспособность. В современном мире все большее значение приобретает имидж фирмы, и сайт – не что иное, как показатель уровня и надежности организации.

Веб-дизайнер – одна из самых высокооплачиваемых «компьютерных» профессий

Нанотехнологи. Нанотехнологии – это технологии, основанные на работе с молекулами и атомами, это технологии, использующие наиболее скрытые и ценные свойства вещества. Нанотехнологии – сфера, которую можно разделить на три части: производство микросхем, роботов в наноразмерах, а также инженерия на атомном уровне. *Нанотехнология будет связана со всеми отраслями науки.*

Специальности, связанные с сервисом. Все большее количество людей требовательнее относится к сервису, потому что доходы населения растут.

Логисты. Чтобы сделать успешную карьеру, логисту понадобятся аналитический ум и системное мышление, умение быстро находить выход из сложных ситуаций, коммуникабельность. *Не обойтись без практического опыта, а также без глубоких знаний математики, техники, действующего законодательства, и, конечно, без понимания принципов бизнеса.*

Экологи. Рост вредных выбросов в атмосферу ставят проблемы экологии на одно из первых мест в будущем глобальном мире.

Медики. Медицина успешно использует достижения в области электроники, биотехнологий, которые сегодня только еще создаются,

исследуются, а через десять лет, наверняка, войдут в практику, станут привычным в медицине делом.

Химики. Специалисты в области химии будут особенно востребованы в сфере энергетики. Альтернативные источники энергии будут как никогда необходимы.

Специалисты пищевой промышленности. Питание будущего по большинству прогнозов – это пища со все возрастающей долей добавок, или полученная из непривычных для нас источников. Специалисты пищевой промышленности, обладающие знаниями в биологии и в инженерии, станут основными производителями еды для жителей подавляющего большинства стран.

Градоустройство. В 2025 году доля городского населения вырастет до 77%. Планировать, строить и обслуживать новые, быстро растущие мегаполисы должен будет класс специалистов, умеющих создавать комфортную городскую среду. *Государство и частные строительные компании будут формировать большой спрос на специалистов по комплексному развитию территорий: транспорт, социальная сфера, привлечение инвестиций.*

Профориентационная карта учащегося

Одним из способов мобилизовать и использовать знания об особенностях каждого учащегося в целях профконсультации является работа с профориентационной картой. Рекомендуемые профкарты, которые, как предполагается, будут заполнять классные руководители на каждого ученика под руководством школьного психолога, позволит систематизировать знания о нем и будет способствовать процессу профессионального самоопределения учащегося. Карта позволит выявить учащихся, не определившихся с выбором профессии, нуждающихся в профконсультации психолога, и следить за результативностью профконсультационной работы.

Образец

Профориентационная карта учащегося 11 класса

Фамилия, имя, отчество _____

Дата рождения _____ Класс _____ Дата заполнения _____

1. Назовите Ваши любимые учебные предметы _____

2. Назовите профессии, которые Вам нравятся

3. Назовите профессии, которые Вам не нравятся

4. Чем Вы любите заниматься в свободное время?

5. Какие кружки, секции, факультативы посещаете или посещали?

6. Какая область деятельности или знаний из приведённых ниже Вас больше всего интересует:

а) естественно-научная (химия, биология, медицина, геология, сельское хозяйство);

б) точные науки (математика, физика);

в) общественно-научная (история, философия, экономика, право);

г) гуманитарная (литература, журналистика, лингвистика, педагогика, психология);

д) искусство (музыкальное, театральное, изобразительное)

е) или же определённые интересы отсутствуют.

7. Сделал (а) ли ты выбор своей будущей профессии?

а) да

б) нет

в) сделал, но нет уверенности в правильности выбора.

8. Если ты не выбрал свою профессию, то по какой причине?

А) мало знаю о профессиях.

Б) не знаю, как выбирать профессию.

В) плохо знаю свои способности.

Г) не уверен (а), какая специальность мне подходит.

Д) не уверен (а) (выбор зависит от оценок в аттестате).

Е) Меня интересует несколько профессий.

Ж) Еще не думал над этим вопросом.

9. Если ты выбрал (а) профессию, укажи её _____

10. Наметили ли Вы пути её получения? Какие?

11. Есть ли у Вас родственники или друзья, которые работают по избранной Вами профессии?

12. Есть ли у Вас друзья, которые намерены избрать ту же профессию, что и Вы?

13. Какая работа вам больше нравится? (подчеркните всё, что считаете нужным):

1. Работа со взрослыми людьми	14. Работа с хорошим заработком
2. Работа с детьми	15. Романтическая работа
3. Работа в одиночку	16. Условия труда.
4. Работа в коллективе	17. Сам процесс трудовой деятельности.
5. Сидячая работа	18. Подвижная работа и получение новых впечатлений
6. Малоответственная работа	19. Самостоятельное принятие решений.
7. Спокойная работа	20. Возникновение сложных и опасных ситуаций.
8. Подвижная работа	21. Возможность творческой деятельности.
9. Очень ответственная работа	22. Частые командировки.

10. Работа, не требующая физической силы	23. Создание чего-либо своими руками.
11. Популярная работа	24. Работа на свежем воздухе.
12. Работа, требующая хорошего физического напряжения	25. Полезность результатов.
13. Работа с хорошими возможностями профессионального роста	26. Независимость.
	27. Близость работы к месту жительства.

12. Какую профессию Вам советуют выбрать родители _____
учителя _____
друзья _____

13. В первом столбике рядом с любимыми предметами поставьте цифру 3, не очень – 2, возле тех, которые совсем не любите – 0. Во втором – оценку за последнюю четверть.

1	Русский язык			14	Физика		
2	Русская литература			15	Химия		
3	Казахский язык и литература			16	Биология		
4	Казахский язык			17	География		
5	Казахская литература			18	История Казахстана		
6	Русский язык и литература			19	Всемирная история		
7	Родной язык			20	Основы права		
8	Узбекская/ уйгурская /таджикская литература			21	Самопознание		
9	Иностранный язык			22	Физическая культура		
10	Иностранный язык (второй)			23	Начальная военная и технологическая подготовка		
11	Алгебра и начала анализа			24	Графика и проектирование		
12	Геометрия			25	Основы предпринимательства и бизнеса		
13	Информатика						

14. В какое учебное заведение планируете поступать?

15. Результаты диагностики:

Профориентационная карта учащегося 9 класса

Фамилия, имя, отчество _____

Дата рождения _____ Класс _____ Дата заполнения _____

1. Назовите Ваши любимые учебные предметы _____

2. Назовите профессии, которые Вам нравятся _____

3. Чем Вы любите заниматься в свободное время? _____

4. Какие кружки, секции, факультативы посещаете или посещали? _____

5. Какая область деятельности или знаний из приведённых ниже Вас больше всего интересует:

а) естественно-научная (химия, биология, медицина, геология, сельское хозяйство);

б) точные науки (математика, физика);

в) общественно-научная (история, философия, экономика, право);

г) гуманитарная (литература, журналистика, лингвистика, педагогика, психология);

д) искусство (музыкальное, театральное, изобразительное)

е) или же определённые интересы отсутствуют.

6. Сделал (а) ли ты выбор своей будущей профессии?

а) да;

б) нет;

в) сделал, но нет уверенности в правильности выбора.

7. Если ты не выбрал свою профессию, то по какой причине?

А) мало знаю о профессиях

Б) не знаю, как выбирать профессию

В) плохо знаю свои способности

Г) не уверен (а), какая специальность мне подходит

Д) не уверен (а) (выбор зависит от оценок в аттестате)

Е) Меня интересует несколько профессий.

Ж) Еще не думал над этим вопросом

8. Если ты выбрал (а) профессию, укажи её _____

9. Наметили ли Вы пути её получения? Какие?

10. Есть ли у Вас родственники или друзья, которые работают по избранной Вами профессии?

11. Есть ли у Вас друзья, которые намерены избрать ту же профессию, что и Вы?

12. Какая работа вам больше нравится? (подчеркните всё, что считаете нужным):

1. Работа со взрослыми людьми	15. Романтическая работа
2. Работа с детьми	16. Условия труда
3. Работа в одиночку	17. Сам процесс трудовой деятельности
4. Работа в коллективе	18. Подвижная работа и получение новых впечатлений
5. Сидячая работа	19. Самостоятельное принятие решений
6. Малоответственная работа	20. Возникновение сложных и опасных ситуаций
7. Спокойная работа	21. Возможность творческой деятельности.
8. Подвижная работа	22. Частые командировки.
9. Очень ответственная работа	23. Создание чего-либо своими руками
10. Работа, не требующая физической силы	
11. Популярная работа	24. Работа на свежем воздухе
12. Работа, требующая хорошего физического напряжения	25. Полезность результатов
13. Работа с хорошими возможностями профессионального роста	26. Независимость
14. Работа с хорошим заработком	27. Близость работы к месту жительства

13. Какую профессию Вам советуют выбрать:

родители _____

учителя _____

друзья _____

14. В первом столбике рядом с любимыми предметами поставьте цифру 3, не очень – 2, возле тех, которые совсем не любите – 0. Во втором – оценку за последнюю четверть.

1	Русский язык			12	Физика		
	Русская литература			13	Химия		
2	Казахский язык и литература			14	Биология		
3	Казахский язык			15	География		
4	Казахская литература			16	История Казахстана		
5	Русский язык и литература			17	Всемирная история		
6	Иностранный язык			18	Основы права		
7	Родной язык			19	Самопознание		
8	Уйгурская/Узбекская/ Таджикская литература			20	Музыка		
9	Алгебра			21	Художественный труд		
10	Геометрия			22	Физическая культура		
11	Информатика						

15. Результаты диагностики:

Профориентационная карта ученика

Ф.И.О. _____

Класс _____

1. Уровень развития познавательных процессов	9 класс			10 класс			11 класс		
	Выше среднего	Среднее	Ниже среднего	Выше среднего	Среднее	Ниже среднего	Выше среднего	Среднее	Ниже среднего
Внимание									
Память									
Воображение									
Речь									
Мышление									
2. Предметная успеваемость									
3. Индивидуальные особенности личности									
Характер									
Темперамент									
Сигнальная система									
4. Способности									
5. Личностные качества									
6. Направленность Увлечения									
7. Интересы									
8. Мотивационно-потребностная сфера									
9. Готовность к выбору профессии									
Информированность									
Принятие									

решения			
Планирование			
Эм.отношение			
Рекомендуемая профессия			

Ознакомление с профориентационной картой учащегося

Профориентационная карта учащегося предназначена для сбора и систематизации сведений об учащемся, его интересах, склонностях, которые проявляются в процессе выбора профессии.

Все сведения собираются на основе наблюдений классного руководителя, анкетирования, индивидуальных бесед с учащимся, родителями, учителями – предметниками, профдиагностики.

Психолог/Профконсультант

Предварительная беседа

В журнале первичной консультации рекомендуется записать следующие сведения о школьнике:

- дата проведения, фамилия, имя, отчество, домашний адрес, телефон, школа, класс:
- причина обращения, состояние здоровья, рекомендация.

Если имеются отклонения в состоянии здоровья, профконсультант рекомендует оптанту до профконсультации получить заключение подросткового врача по определению выбора профессии в соответствии с состоянием здоровья.

Порядок проведения первичной профконсультации.

Школьники рассаживаются за отдельные столы (лучше, если это будет класс). Перед ними на столе набор бланков - ответников, чистый лист бумаги, ручка.

Профконсультант представляется учащимся, рассказывает о цели и содержании первичной консультации. Далее он переходит к проведению беседы, указав, что учащиеся могут записать то, что им покажется нужным и интересным.

Беседа

1-й этап - информационно-справочный.

Цель - дать подростку необходимые знания для решения выбора профессии.

Первый этап беседы строится в зависимости от информированности школьников о мире профессий, системе учебных заведений, построении профессионального плана.

Профконсультант выявляет степень информированности следующими вопросами:

- Какие профессии вы знаете, в каких учебных заведениях их можно получить? (Можно использовать игру «Назови профессию на букву...»).
- Какие требования предъявляет профессия к человеку?
- Что такое профессиональный план и какие факторы учитываются при его построении?
- Знаете ли вы классификацию профессий по предмету труда?

- Какова «формула» выбора профессии? («Хочу- могу- надо»),
- Какие ошибки могут помешать правильному выбору профессии?

В карточке первичной профконсультации в разделе «Информированность о мире профессий» профконсультант отмечает степень информированности:

- хорошо информирован (знает много профессий и представляет систему учебных заведений),
- средне информирован (знает некоторые профессии и учебные заведения),
- плохо информирован (затрудняется назвать больше 3-5 профессий, не ориентируется в учебных заведениях).

На основе полученных сведений профконсультант решает, какую информацию необходимо дать, чтобы дополнить знания в вопросах профориентации.

2-й этап - разбор профессиональных планов.

Цель - научить самостоятельно строить профессиональный план (применить знания на практике).

Профконсультант предлагает каждому рассказать о своем профессиональном плане и о проблемах, с которыми он столкнулся при выборе профессии. Для получения более полного представления о ситуации выбора и возможности последующего сравнительного анализа, целесообразно предложить ряд вопросов следующего содержания:

- Насколько самостоятельно сделан выбор?
- Какие факторы учитывались при выборе?
- Как ведется подготовка к овладению выбранной специальностью?

Для учащихся, не выбравших профессию, беседа строится следующим образом:

- какие профессии нравятся,
- любимые занятия,
- совет друзей, родителей по выбору профессии.

Профконсультант комментирует полученную информацию и привлекает к обсуждению ребят: правильно ли сделан выбор, что можно посоветовать, если школьник еще не выбрал профессию.

Следующие сложившиеся профессиональные ситуации обсуждают сами ребята. Профконсультант следит за тем, чтобы обсуждение проходило в нужном направлении.

Сведения, полученные в ходе 2-го этапа беседы, фиксируются в разделе «Сформированность профплана»:

- сформирован профплан (выбрана профессия и учебное заведение),
- частично сформирован профплан (выбрана или профессия, или учебное заведение),

- не сформирован профплан (не выбрана ни профессия, ни учебное заведение).

В разделе «Характеристика сформированности профплана» записывается оценка по трем параметрам:

а) самостоятельность выбора:

- самостоятельно,

- не самостоятельно (под влиянием друзей, родителей...).

б) осознанность выбора:

- с учетом основных факторов (интересов, склонностей, способностей, состояния здоровья, содержания профессии, потребности в кадрах),

- с частичным учетом основных факторов,

- под влиянием случайных факторов.

в) реализация выбора:

- реализация на деле,

- реализация на словах,

- нет реализации.

Перечень мероприятий, рекомендуемых для реализации профориентации обучающихся общеобразовательной школы

Направление работы	Содержание, методы и формы работы	
	с обучающимися	с родителями
Начальное образование (1-4 классы)		
Ознакомление с миром современных профессий.	Включение профориентационной информации в содержание учебных предметов	Родительские собрания, совместные с родителями школьные мероприятия, проекты, конкурсы
	Экскурсии, встречи с представителями различных профессий	
	Беседы о профессиях и людях труда	
Формирование навыков творческой деятельности, положительного отношения к труду.	Творческая и трудовая деятельность на уроках предмета «Художественный труд», во внеурочной внутри- и внешкольной деятельности	
	Игровые занятия	
Развитие базовых компетентностей: (когнитивные, коммуникативные, социальные навыки способность к творчеству, читательская культура)	Творческие кружки на выбор обучающихся	
	Творческие проекты	
	Читательские	
Основное среднее образование		
5-7 классы		
Изучение способностей, склонностей и личностных качеств обучающихся	Личностная диагностика	Родительские собрания, индивидуальное консультирование по результатам диагностики ребенка (по запросам)
	Консультирование по результатам диагностики (по запросам обучающихся)	
Формирование базовых трудовых навыков, представлений о мире профессий	Занятия по учебному предмету «Художественный труд»	
	Беседы о профессиях и людях труда	
Развитие способностей обучающихся, формирование образа «Я»	Творческие кружки, клубы, студии (на выбор обучающихся)	
	Олимпиады, учебные, творческие исследования (на выбор обучающихся)	

	Игровые и тренинговые занятия (на выбор обучающихся)	
Информирование о группах профессий, использующих ЗУН, метапредметные и личностные	Включение профориентационной информации в содержание учебных предметов	
Вовлечение обучающихся в познание мира профессий	Профориентационные творческие конкурсы	
	Экскурсии на предприятия, учреждения	
Развитие базовых компетентностей (трудовая, читательская, потребность в творчестве, самооценка, ответственность, коммуникативность)	Детские организации, дополнительное образование	
	Спортивные секции, объединения технического творчества	
	Уроки информационной культуры (библиотечные)	
8, 9 классы		
Изучение профессиональных склонностей и профессиональных предпочтений	Психологическая и профориентационная диагностика	Родительские собрания. Индивидуальное консультирование по результатам диагностики подростка (по запросу).
	Профконсультирование по результатам диагностики (по запросу обучающихся)	
Организация проб подростком своих возможностей	Профессиональные пробы: на базе организаций профессионального образования, предприятий и т.п.	консультирование по результатам диагностики подростка (по запросу). Предоставление информации об образовательных организациях ТИПО направлениях подготовки в
	Организация социальной практики, общественно-полезной деятельности, ученического самоуправления (на выбор обучающихся)	
	Трудовая занятость в каникулярный период (по запросу обучающихся)	
	Практики в рамках учебного предмета «Художественный труд»	
Информирование, ознакомление с особенностями различной профессиональной деятельности, сотрудничество с	Посещение профориентационных выставок на базе организаций профессионального образования	организациях ТИПО направлениях подготовки в
	Встречи с представителями различных профессий	
	Стенд с информацией по профессиональной ориентации 9-	

предприятиями, организациями профессионального образования	классников (карта профессионального образования города, района, области, страны)	них
	Участие в «днях открытых дверей» организаций профессионального образования, вузов, «ярмарках профессий»	
	Экскурсии на предприятия, в организации	
Формирование позитивной самооценки, основ социально-профессиональных ориентаций, готовности и способности к саморазвитию	Курс «Моя профессиональная карьера» в предмете «Художественный труд», или самостоятельный курс (информация о рынке труда и требованиях, предъявляемых различными массовыми профессиями к подготовке и личным качествам будущего специалиста)	
	Игровые и тренинговые занятия (на выбор обучающихся)	
	Спортивные секции, творческие и технические клубы (объединения) по интересам (на выбор обучающихся)	
	Предметные недели, олимпиады (на выбор обучающихся)	
	Участие в работе школьного научного общества, исследовательской и проектной деятельности (на выбор обучающихся)	
	Уроки информационной культуры (библиотечные)	
Общее среднее образование (10-11 классы)		
Изучение профессиональных предпочтений, склонностей и способностей	Психологическая и профориентационная диагностика	Индивидуальное консультирование по результатам диагностики
	Профориентационное консультирование (по результатам диагностики либо по запросу обучающихся)	
Формирование образовательных и профессиональных планов, навыков	Профориентационные модули в учебных предметах, курсы по выбору	диагностики (по запросу); проведение
	Тренинги и деловые игры (на выбор	

самообразования и саморазвития	обучающихся)	родительских собраний с привлечением
	Встречи с представителями предприятий, сотрудниками и студентами организаций ТИПО, ВУЗов.	
Формирование компетенций, выработка умений практического использования образовательных достижений и предметных знаний	Организация практико ориентированных учебно-социальных проектов	ТИПО, ВУЗов. Предоставление информации об образовательных учреждениях ТИПО, ВУЗов и направлениях подготовки в них
	Организация учебных исследований или школьного научного общества (на выбор обучающихся)	
	Организация социальных практик (не менее 1-й на выбор обучающихся)	
Ориентирование в мире профессий	Экскурсии на предприятия, в организации	
	Профессиональные пробы на базе организаций профессионального образования, предприятий и т.д. (на выбор обучающихся)	
	Стенд с информацией по профессиональной ориентации выпускников (карта профессионального образования города, района, страны)	
	Участие в «днях открытых дверей» учреждений профессионального образования, «ярмарках профессий» (на выбор обучающихся)	

Содержание

	Введение	98
1	Отечественный и международный опыт по определению профессиональной ориентации обучающихся в организациях среднего образования.....	100
2	Анализ текущей ситуации по диагностике и определению профессиональной ориентации обучающихся в Республике Казахстан.....	115
3	Механизм диагностики и профессиональной ориентации обучающихся организаций среднего образования на наиболее востребованные специальности	134
4	Формы и методы проведения диагностики и профессиональной ориентации обучающихся 7-11 классов.....	154
	Заключение.....	173
	Список литературы.....	174
	Приложение.....	176

**Орта білім беру ұйымдарында едәуір сұранысқа ие мамандықтар бойынша
білім алушылардың кәсіптік бағдарын анықтау және диагностикасын
жүргізу механизмін әзірлеу**

Әдістемелік ұсынымдар

**Разработка механизма диагностики и профессиональной ориентации
обучающихся организаций среднего образования на наиболее
востребованные специальности**

Методические рекомендации

Басуға 16.05. 2019 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 17,4.

Подписано в печать 16.05. 2016 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 17,4.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК
010000, Астана қ., Орынбор көшесі 8, «Алтын Орда» БО, 15-қабат

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина
010000, г. Астана, ул. Орынбор, 8, БЦ «Алтын Орда», 15 этаж